

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

XXVII (69)

2010/1–2

Česká národopisná společnost
Praha 2010

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK
Bulletin d'ethnologie

Recenzovaný časopis

Redakční rada: PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Helena Beránková, Dr. Zorica Divac (Bělehrad), PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., Anna Drož, dr. hab. (Cieszyn), doc. PhDr. Hana Hlůšková, CSc. (Bratislava), PhDr. Markéta Holubová, Ph.D., Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Ludmila Kopalová, PhDr. Helena Mevaldová, † doc. PhDr. Ladislav Mlynka, CSc., Mgr. Markéta Palowská, Dr. Marketa Spiritova (Mnichov), doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. (předseda)

Redaktor: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Číslo vychází k 14. prosinci 2010

Národopisný věstník je zapsán do evidence periodického tisku pod evidenčním číslem: MK ČR E 18932.

www.narodopisnaspolecnost.cz

www.narodopisnaspolecnost.cz/vestnik.php

ISSN 1211-8117

Obsah

Studie

<i>Martin Novotný</i> , „Chalópka, jaké není na Hané.“ K podzemnímu obydlí kosteleckého domkáře.	7
<i>Jana Virágová</i> , Prožití ramadán	19
<i>Jan Pohunek</i> , Specifika trampské pověsti	33

Personalia

<i>Marie Brandstettróvá</i> – <i>Jiří Langer</i> , Jan Krba	56
<i>Daniel Drápala</i> , Výběrová bibliografie Jana Krby	57
<i>Josef Jančář</i> , Jak etnograf k šedesátce přišel. Blahopřání Janu Kristovi k životnímu jubileu	59
<i>Josef Jančář</i> , Výběrová bibliografie prací Jana Krista	62

Knihy

Jaroslav Čukan a kolektiv: Butín. Kulturní tradície Slovákov v rumunskom Banáte (<i>Miroslav Válka</i>)	69
Roman Doušek: Sebranice a jejich rychtář Ondřej Kanýz (1694–1761). Vesnická komunita a její kultura v první polovině 18. století (<i>Libor Svoboda</i>)	72
Markéta Holubová a kol.: Obrazy ženy v kramářské produkci (<i>Daniel Drápala</i>)	74
Kolektiv autorů Slovákckého muzea: Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj. I. Uherskohradištsko / Kolektiv autorů Slovákckého muzea: Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj. II. Zlínsko († <i>Ladislav Mlynka</i>)	77
Emil Malacka: Národopisné materiály v českých kulturně-historických časopisech 2. poloviny 19. století. Anotovaná bibliografie (<i>Jiřina Veselská</i>)	81
Ivana Šusteková: Podomoví obchodníci z Kysúc (<i>Daniel Drápala</i>)	84
Ludmila Tarcalová: Hody s právem na Uherskohradištsku (<i>Věra Frolcová</i>)	86
Josef Tvarůžek – Daniel Drápala a kolektiv: Valaši v Betlémě. Advent a Vánoce na Rožnovsku. Staré vánoční písně a koledy rožnovské (<i>Věra Thořová</i>)	88

Výstavy

Na svatého Mikuláše (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	92
Nechť mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů (<i>Markéta Holubová</i>)	96
Veteš nebo poklad? František Kretz a Slovákcké muzeum (<i>Miloš Melzer</i>)	97
Josef Šíma – kreslíř a fotograf (1859–1929) (<i>Irena Štěpánová</i>)	100

Table of Contents

Studies

<i>Martin Novotný</i> , „There is No Such House in Haná“. To the Underground Dwelling of a Smallholder in Kostelec	7
<i>Jana Virágová</i> , To Experience Ramadan	19
<i>Jan Pohunek</i> , Specific Features of Campfire Legend.	33

Personalia

<i>Marie Brandstettróvá – Jiří Langer</i> , Jan Krba	56
<i>Daniel Drápala</i> , Selected bibliography of Jan Krba	57
<i>Josef Jančář</i> , Congratulations to Jan Krist	59
<i>Josef Jančář</i> , Selected bibliography of Jan Krist	62

Books

Jaroslav Čukan a kolektiv: Butín. Kultúrne tradície Slovákov v rumunskom Banáte / Butín. Cultural traditions of Slovaks in the Romanian Banat (<i>Miroslav Válka</i>).	69
Roman Doušek: Sebranice a jejich rychtář Ondřej Kanýz (1694–1761). Vesnická komunita a její kultura v první polovině 18. století / Sebranice and their reeve Ondřej Kanýz (1694–1761). Village community and its culture in the first half of the XVIII century (<i>Libor Svoboda</i>)	72
Markéta Holubová a kol.: Obrazy ženy v kramářské produkci / The Picture of Woman in Broadside Production (<i>Daniel Drápala</i>).	74
Kolektiv autorů Slováckého muzea: Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj. I. Uherskohradištsko – Kolektiv autorů Slováckého muzea: Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj. II. Zlínsko / Folk architecture known unknown. Zlín region. I. Uherské Hradiště area – Folk architecture known unknown. Zlín region. II. Zlín area († <i>Ladislav Mlynka</i>)	77
Emil Malacka: Národopisné materiály v českých kulturně-historických časopisech 2. poloviny 19. století. Anotovaná bibliografie / Ethnographic materials in Czech culture and history journals in the second half of the XIX century. Annotated bibliography (<i>Jiřina Veselská</i>).	81
Ivana Šusteková: Podomoví obchodníci z Kysúc / Pedlars from Kysúce (<i>Daniel Drápala</i>)	84
Ludmila Tarcalová: Hody s právem na Uherskohradištsku / “Hody s právem” Festival in Uherské Hradiště Region (<i>Věra Frolcová</i>)	86

Josef Tvarůžek – Daniel Drápala a kolektiv: Valaši v Betlémě. Advent a Vánoce na Rožnovsku. Staré vánoční písně a koledy rožnovské / The Wallachs in Bethlehem (<i>Věra Thořová</i>)	88
--	----

Exhibitions

Na svatého Mikuláše / On St. Nicolas Day (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	92
Nechť mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů / May God Let Him Grow: A Child's Birth in the Culture and Customs of Bohemian and Moravian Jews (<i>Markéta Holubová</i>)	96
Veteš nebo poklad? František Kretz a Slovácké muzeum / (<i>Miloš Melzer</i>)	97
Josef Šíma – kreslíř a fotograf (1859–1929) / Josef Šíma – painter and photographer (<i>Irena Štěpánová</i>)	100

„Chalópka, jaké není na Hané.“ K podzemnímu obydlí kosteleckého domkáře¹

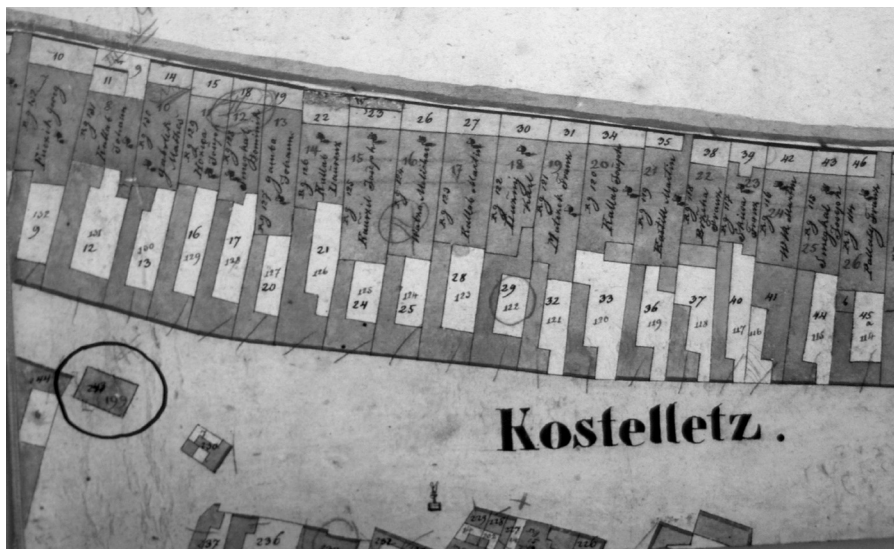
Martin Novotný

Již na konci 19. století upoutalo v Kostelci na Hané na Prostějovsku pozornost odborných kruhů ojedinělé podzemní obydlí vybudované pod svahem silnice vedoucí na Hlučov a Konici. Původně se jednalo o nouzové bydlení v upravené vstupní části nepoužívaného systému sklepení a chodeb, avšak nakonec sloužilo svému účelu více než sto let. Ve středomoravském regionu se podobný objekt nikde jinde nevyskytoval.²

Historie „podzemní chaloupky“ v Kostelci na Hané se začala psát v roce 1815. V té době se z napoleonských válek vrátil tamní rodák Karel Gabrlík,³ který předtím sloužil jako čeledín u jednoho z místních hospodářů.⁴ Veterán pocházel z nemajetných vrstev obyvatelstva, tzv. podruhů (nebo též hoferů), a neměl po návratu k dispozici střechu nad hlavou. Obec obvykle pronajímala lidem bez vlastního domova *obecní světničky*, ze kterých každý platil 40 zlatých ročně.⁵ Pro Gabrlíka v té době nebylo k dispozici žádné vhodné místo, a tak mu bylo alespoň nabídnuto, aby si upravil nevyužívané prostory v místě zvaném *Vě sklepeň*.⁶

V Kostelci, stejně jako jinde na našem venkově, docházelo během 18. a 19. století k sociální diferenciaci doprovázené nárůstem počtu obyvatelstva. Do stavebního obrazu vesnických sídel začala tehdy zasahovat tzv. domkářská kolonizace. Na jejím základě došlo k rozšíření stávající zástavby o domy nižších sociálních vrstev, bezzemků apod. Ty mohly být situovány jednak do proluk mezi selskými statky, do volných prostranství návsi, případně vznikaly samostatné domkářské kolonie

- 1 Tento článek vznikl za podpory Grantové agentury České republiky (GAČR). Projekt: Moravskoslezská škola archeologických doktorských studií II (GD404/09H020).
- 2 Pod tímto městem měla být v minulosti celá síť podzemních prostor. Srov.: FAKTOR, F.: *Podzemní chodby a skryše na Prostějovsku*. Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci 13, 1896, s. 164; KUČERA, J.: *Umělé „doupence“ čili jeskyně na Moravě*. Selský archiv 4, 1905, s. 98–101; OPLUŠTIL, V.: *Kostecké lochy. Z dějin města Kostelce*. Pozor, 2. 1. 1907, č. 2, s. 4–5; 5. 1. 1907, č. 4, s. 3–4; DRÁPAL, J.: *Dvory a jejich držitelé v Kostelci na Hané*. Hlasy z Hané, 6. 2. 1931, č. 5, s. 3; 13. 2. 1931, č. 6, s. 4.
- 3 Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostelec na Hané. Památní kniha městečka Kostelce 1884. Inventární číslo 162, s. 113. Srov. PŘIKRYL, O.: *Pod Kosiřem. Obrázky z Hané*. Olomouc 1928, s. 140.
- 4 PŘIKRYL, O.: c. d., s. 141.
- 5 Ty se nacházely na radnici, ve starém pivovaru a v bývalém Nedomově gruntě. Údaje pochází z roku 1749. Srov. Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostelec na Hané. Památní kniha městečka Kostelce 1884. Inventární číslo 162, s. 64.
- 6 PŘIKRYL, O.: c. d., s. 143.

Výřez katastrální mapy Kostelce na Hané z roku 1834 (dům čp. 199 – zakroužkováno). Archiv autora.

na místech k tomu účelu určených (např. podél stávajících komunikací).⁷ Někde docházelo k využívání již nefunkčních hospodářských prostor (např. komor, pazderen atd.) a jejich adaptací na obydlí. V některých oblastech Moravy nebylo výjimkou ani opětovné budování polozemnic či zemnic, jak to máme v recentních dokladech doloženo v její jihovýchodní části.⁸ V oblasti Moravských Kopanic byly zemnice ve Vyskovci, Vápenicích, na Židkové, v Lopeníku aj. Jednalo se o výjimečné příbytky nejchudších, kteří neměli dostatek prostředků na postavení nadzemních domů.⁹

V kosteleckém katastru byla příznivá terénní konfigurace a zejména sprašové podloží vhodné pro zbudování podzemních prostor. Severní strana návsi, dnes Rynk, se nachází na mírném návrší. Zbytky sklepení jsou do současnosti přístupné z okresní silnice II/366 do Konice v nynější Gagarinově ulici. Ta probíhá po jižním obvodu tohoto prostoru a vede pod svahem, na němž je souvislá domovní zástavba. Gabrlíkova *chalópka* se nacházela několik desítek metrů na západ od těchto sklepů poblíž místa, kterému se také říkalo *Na starém domě*.¹⁰ Zde se zužuje náves a sbíhají cesty

7 To bylo u každé lokality různé. V Kostelci byla domkářská stavení situována zejména do jižní části obce, např. do míst dnešních ulic 8. května a jižního okraje Bož. Němcové.

8 Srov. např. TOMEŠ, J.: *Nouzová obydlí na jihovýchodní Moravě*. Slovenský národopis 25, 1977, s. 508.

9 Srov. NIEDERLE, L.: *Ves, obydlí a dvůr*. In: Niederle, L. (ed.): *Moravské Slovensko I*. Praha 1923, s. 62–63.

10 V místech, kde byla později vystavena řada domkářských chalup, patrně (i s pojmenováním) na mapě

Fotografie „Krčovy chalupy“ z roku 1902. Muzeum Prostějovska v Prostějově.

vedoucí podél severní a jižní fronty. Bylo to východně od čp. 6. Dnes je tam patrně mírné návrší pokryté travou vedle spojnice ulic Smetanovy a Gagarinovy.¹¹

Původně nouzově zbudované podzemní obydlí dostalo zanedlouho číslo popisné 199 a je už zakresleno na indikační skice Kostelce na Hané z roku 1834.¹² Dům byl podle tohoto pramene postaven z tvrdého materiálu a jeho vlastník byl označen jako domkář.

Podoba domu

O podobě podzemního stavení v Kostelci na Hané si můžeme udělat představu na základě dvou dochovaných fotografií, jednoho akvarelu a z protokolů zaznamenaných před jeho vyklizením v roce 1931. Některé informace je možné čerpat

tohoto města v pamětní knize Kostelce n. H. (mapa datována kolem roku 1870). Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostelec na Hané. Památní kniha městečka Kostelce 1884. Inventární číslo 162, s. 95.

11 Podobná situace jako v Kostelci byla například i v obci Boršov na Kyjovsku. Pod vyvýšenou západní frontou návsi se zde nacházela řada sklepů. Srov. NIEDERLE, L.: c. d., obr. 24 na s. 47. Provizorní domkářská obydlí budovaná částečně ve svazích a využívající místní terénní konfigurace se nacházela v horní části oblasti Moravského Slovácka v Hrubé Vrbce a v Kuželově. Srov. TOMEŠ, J.: c. d., s. 508.

12 Mapa stabilního katastru Kostelitz; dostupné z MZA Brno.

„Podzemní chaloupka.“ Detail vícezáběrové kolorované pohlednice Kostelce na Hané z roku 1911. Státní okresní archiv Prostějov.

i z citované povídky Ondřeje Příkryla.¹³ Údaje o jeho poloze a vztahu k sousednímu stavení čp. 6 je možné vyčíst ze zmíněné katastrální mapy tohoto města z roku 1834.

Ve svém článku o *doupencích* na Moravě připojil J. Kučera i schéma kosteleckého podzemí v západní části intravilánu. To bylo tvořeno sítí chodeb, které vedly do prostorných místností. V plánu je pod „*písmenem A* vyznačena podzemní jáma *jest do dnes obydlím lidským*.“¹⁴ Uvedené zobrazení je však natolik schematické, že z něj bohužel nelze vyčíst vnitřní členění tohoto stavení, pouze jeho podélnou osu a orientaci.

Obydlí bylo zahloubeno ve spraši v břehu silnice dálkového významu. Jednalo se o druhotné využití řadu let nefunkčních prostor. Svah, ve kterém se nacházel vstup do podzemí, musel nový vlastník nejprve částečně odkopat. Získanou hlínu

13 Tento prostějovský lékař, poslanec a hanácký spisovatel napsal o tomto stavení povídku pojmenovanou Pod zemó. Srov. PŘÍKRYL, O.: c. d., s. 140–158. O. Příkryl se při psaní prózy opíral o studium pramenů písemné povahy i o výpovědi svědků tehdejších událostí. Navíc žil v době, kdy byl tento domek pod silnicí využíván k obytným účelům a osobně se mohl setkat s jeho majiteli. Ve svých knihách shromáždil cenné informace, které jsou pro současné badatele důležitým pramenem. Povídky i básně jsou psány hanáckým nářečím používaným v jednotlivých lokalitách a mohou být významným podkladem i pro studium dialektologie. Více informací o O. Příkrylovi srov. KOŽUŠNÍČEK, Š.: *MUDr. Ondřej Příkryl, život a dílo*. Přerov 1932.

14 Srov. KUČERA, J.: c. d., s. 101.

pak použil jako pojivo pro kameny a cihly, udělal z ní i podlahu, případně topeniště apod. Vykopáný prostor před vchodem mu pak sloužil jako dvorek, do kterého se šlo po *drnových schodkách*. Dvorek byl víc než na sáh hluboký,¹⁵ tzn. asi 1,8 m pod úrovní okolního terénu. V pohledu od jihu se na levém okraji tohoto stísněného prostranství nacházel jednoduchý chlívek a na protější straně stála dřevěná budka s pultovou střechou sloužící jako záchod.

Obytná část byla dispozičně řešena jako dvojdílná o podélně členěném půdorysu sestávající ze vstupní síně s vydělenou komůrkou (*curdik* – pozn. autora)¹⁶ a jizby, v tomto případě obytné kuchyně.¹⁷ Ta měla rozměry 4,30 m x 5,80 m; světlá výška činila po závěr stropní kamenné klenby 2,45 m. Síňka vedla ke sklepům a dále do podzemí. Podlaha obytné kuchyně byla prkenná a nacházela se v hloubce 1,36 m pod úrovní dvorku. Kuchyně byla osvětlena jedním oknem (viz vyobrazení), jehož spodní hrana lícovala s terémem. Předsíň měla klenbový strop, hlíněnou podlahu a vcházelo se do ní po sedmi schodech vysokých 20 cm.¹⁸

Osa *chaloupky* byla situována kolmo k silnici, a tedy i k vnější linii vertikálního svahu. Silnice přitom tvořila částečné zastřešení objektu pod ní.¹⁹ Orientace vstupu k jihu byla velmi příznivá, neboť zajišťovala dostatečné množství světla i tepla. Frontální stěna vyzděná z kamene a cihel byla asi dva sáhy²⁰ (tzn. okolo 3,5 m) vysoká a byla částečně vyvedena nad těleso komunikace, čímž zároveň tvořila ochranou zídku (ta zamezovala i případnému pádu na dvorek tohoto obydlí²¹). Čelní zeď ale nebyla v jedné rovině. To je patrné na dvou dochovaných fotografiích.²² Průčelí, kde byl vchod na pravé straně, bylo o něco málo přesazeno před stěnou jizby s dvoukřídlým oknem. Tím vznikla obdoba krytého vstupu do domu – závětrí, žudru. Oba otvory byly klenuty a opatřeny hlubokými špaletami (viz fotografie). Vnější stěna byla nalíčena bíle s tmavou podrovnávkou, což odpovídalo běžnému barevnému ztvárnění nadzemních staveb na Hané.

15 PŘIKRYL, O.: c. d., s. 145.

16 „... a za ňó (za průčelní zdí – pozn. autora) ózka podlólhlá síňka, z které se šlo do izbe dvě sáhe šeroké a pevně kvelbené. Za síňó bel curdik...“ PŘIKRYL, O.: c. d., s. 145.

17 Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostelec na Hané. Opravy silnice Prostějov – Konice. Složka – domek č. 199. Inventární číslo 322, karton 10.

18 Tamtéž, ručně psané poznámky k protokolu ze 17. 7. 1930 při ohledání tohoto objektu.

19 Jižní okraj okresní silnice procházel (a dodnes probíhá) okolo průčelí sousedního stavení čp. 6. Při srovnání s indikační skicou bylo průčelí domu čp. 199 posunuto na jih oproti tomuto stavení (cca o 2,5 m).

20 Srov. PŘIKRYL, O.: c. d., s. 145.

21 Srov. FAKTOR, F.: c. d., s. 164. Mohla pak současně zabraňovat i stékání dešťové vody ze silnice na dvorek domu a tím vytvořit jakýsi provizorní okap.

22 Na kolorované vícezáběrové pohlednici z roku 1911 je snímek *Podzemní chaloupky* – vlepeno do pamětní knihy Kostelec n. H. Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostelec na Hané. Památní kniha městečka Kostelec 1884. Inventární číslo 162, s. 63. Další fotografie, která pochází z roku 1902, je uložena v Muzeu Prostějovska v Prostějově, karton číslo 0q 258, inventární číslo 009956.

Reprodukce akvarelu R. Kaňáka z roku 1932. Archiv J. Lénka.

Stavení zapuštěné pod zem pravděpodobně mělo v obytné místnosti topeniště s otevřeným ohništěm; jeho existenci dokládá dymník.²³ Systém tzv. vnitřního přikládání by u tohoto objektu byl logickým řešením. Tehdy běžně používaný systém vnějšího vytápění v tomto regionu – s chlebovou pecí a kamny v jizbě a ohništěm v síni by v tomto případě byl obtížně technicky proveditelný.²⁴

Jednotlivé místnosti obytné části a chodby měly půlkruhový profil, byly obezděny plochými kameny a klenu ty valenou klenbou.²⁵ K jejich konstrukci byla použita břidlice, která byla zděna na hliněnou maltu smíšenou s vápnem. Omítky byly vápenné a bíle nalíčené.²⁶

Sklepské příbytek poskytoval svým obyvatelům i určité výhody, hlavně kvůli své

bytelnosti a dostatečné tepelné izolaci. Uvnitř se proto nemuselo v zimě příliš topit. Všechny tyto skutečnosti zachytil a ve své povídce O. Příkryl.²⁷

23 „*Sklepské*“ chalópkař zatím měl načesto inši pokóške. Ve dně sedával pod kominem, fajčel... a kór póstěl do sopócha...“ Srov. PŘÍKRYL, O.: c. d., s. 146.

24 Zejména vzhledem ke konstrukci tohoto stavení. Podobu topeniště v „*podsilničním domku*“ v Kostelci je možné částečně rekonstruovat v povídce O. Příkryla. Tento autor se zmiňuje o zábavách místních chlapců. Snadno přístupný komín vyvedený v blízkosti silnice se totiž často stával cílem pro vhadzování nejrůznějších předmětů: „... *Ti zavedňa nachejale čepico chróstu a kominem ich vese pale do sklepské izbe...*“ mimo jiné je zde vylíčen, jak do objektu udeřil blesk: „... *Sklepské nedořekl – do komina prásk!...do pece prásk! ... Izba hned' bela plná sazí a od čelesna zasmradilo to serkó – oderelo!*“ Srov. PŘÍKRYL, O.: c. d., s. 150.

25 To je dodnes patrné u zmíněných sklepů přístupných z Gagarinovy ulice.

26 Ústní sdělení J. Lénka; takto barevně ztvárněné stěny byly u části odkrytých chodeb, které měl možnost v roce 1996 zaměřit (viz níže).

27 „*A sedi si pěkně v teple – a zema mo topi. Co me v grontách mrznem, jemo je pod zemó jak v chlebové*

Pohled do míst, ve kterých se nacházelo kostelecké podzemní obydlí. 2009. Foto M. Novotný.

Budovatel podzemního domu Karel Gabrlík se později oženil a měl tři syny.²⁸ Dcera jednoho z nich se měla provdat za jistého Krče a *podzemní chaloupce* se dostalo nového jména – *Krčů purk*,²⁹ nebo i *Krčovňa*.³⁰ Po té se v tomto obydlí vystřídala řada majitelů.³¹

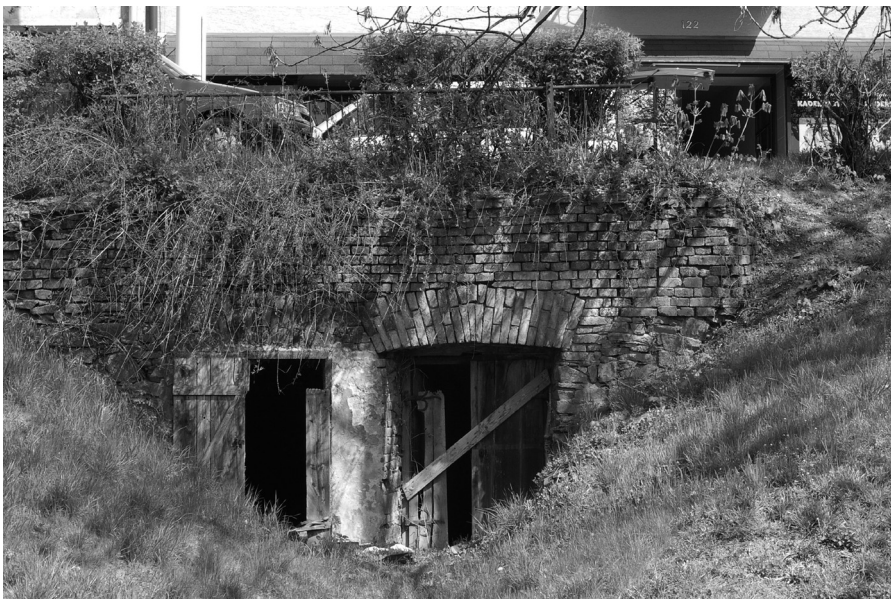
peci. A jak pevnou si sedí! Jak na hradě“, kósl třeti. „Cože, hrad? To je hadra proti mé chaloupce! Na hrad vhodíš smolnó šeško, nakrmiš ho kartáčama... a je z něho krtčinec... Neco jinýho, neco vic je „purk.“ (radnice – pozn. autora) Ten je pul nad zemó, pul zavrané do skale, bi do něho jak chceš, rane se vod něho vodrážijó jak hrách vod tvé holineke... My rezedenci – jak te říkás – je ještě pevněši než „purk.“ Je celý pod zemó a jezdi přes ně Kostelec, Podkosířsko e Hore a stojí jak z vocele. Zkos po střeše svyho gronto přejet z fúró hnoja lebo kameňa a je na hromadě...“ PŘIKRYL, O.: c. d., s. 153.

28 Památní kniha městečka Kostelce 1884. Inventární číslo 162, s. 113. O. Příkryl píše o tom, že tento příbytek měla zdědit dcera po vdově Gabrlíkově. Srov. PŘIKRYL, O.: c. d., s. 158. K roku 1848 figuruje na seznamu domkářů v Kostelci vdova Gabrlíkova pod č. 199 (domek pod silnicí). Památní kniha městečka Kostelce 1884. Inventární číslo 162, s. 120. V pramenech se jméno Gabrlík (syn – pozn. autora) v souvislosti s domkem čp. 199 objevuje i v 60. a 80. letech 19. stol. Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostelec na Hané. Výkaz školního platu v městysi Kostelci za rok 1865. Inventární číslo 421, karton. 21. Pod č. 199 je uveden Gabrlík Karel, měl dceru Aloisii. Ve stejném archu, ale za rok 1881 je uveden rovněž Karel Gabrlík a dcera Anna.

29 Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostelec na Hané. Památní kniha městečka Kostelce 1884. Inventární číslo 162, s. 113.

30 PŘIKRYL, O.: c. d., 158.

31 Z manželství s Krčem se narodila dcera, která se provdala za jistého Předložila, po němž koupil domek Jiří Páleník. Po té byli jeho vlastníky Kučera, M. Menšíková, jejíž dcera se měla provdat

Sklepy v Gagarinově ulici pod severní frontou návsi. 2009. Foto M. Novotný.

Na přelomu 20. a 30. let minulého století sice domek ještě přečkal nové předláždění silnice z Prostějova do Konice, avšak v té době byl již úředně uznán za nevhodný k bydlení a byla nařízena jeho likvidace: „... domek č. 199 byl uznán nezpůsobilý k obývání z těchto důvodů: obytné místnosti tohoto domku se nachází částečně pod silnicí II. třídy Prostějov–Konice a částečně v sousedství této silnice. Pozůstávají ze sklepní místnosti, jež slouží za obytnou kuchyni, z předsíňky vedoucí ke sklepům a ze sklepů. Kuchyně jest nedostatečně osvětlena, vlhká, chladná, vytápěná sporákem, s vývodem do komínu, který vybíhá do výše 1,8 m ve vzdálenosti 2,3 m od silničního panketu. Vchod do místnosti jest malou předsíňkou, vedoucí jednak do obytné kuchyně, jednak ke sklepům ... – Sklepní místnosti (sklepy) pozůstávají z malého sklípku sousedícího s předsíňkou a 2 polokruhových sklepních chodbiček, asi po 10 m délky, jež se nacházejí obě pod parcelou okresní silnice. Ze stanoviska zdravotního a stavebního jsou popsané místnosti pro účely obývání naprosto nezpůsobilé. Obecní rada dává Vám o tom zprávu se zákazem obývání domku č. 199.“³²

za Venzaru. Po jeho smrti byl domek dědici prodán Marii Vagnerové a ta ho následně prodala Janu a Anně Klíčovým z Prostějova. Od nich ho koupil Karel Krejčířík. Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostelec na Hané. Památní kniha městečka Kostece 1884. Inventární číslo 162, s. 119. Poslední majitelkou byla vdova Marie Krejčíříková a vlastnila ho do roku 1931. Archiv města Kostelec na Hané. Opravy silnice Prostějov – Konice. Složka – domek č. 199. Inventární číslo 322, k. 10.

32 Archiv města Kostelec na Hané. Opravy silnice Prostějov – Konice. Složka – domek č. 199. Inventární

Z uvedené citace se dá vyvodit, že si neobvyklý příbytek udržel po celou dobu své existence prakticky stále stejnou podobu. Vzhledem k tomu, že se nacházel v podzemí, nebyla možná změna prostorové dispozice, jak se to dělo u nadzemních staveb, např. adice stávajících prostor nebo vydělení kuchyně v rámci druhého traktu. Úpravou prošlo jen topeniště, které v posledním období existence objektu doplnil sporák.

V roce 1931 byl domek od poslední majitelky Marie Krejčířkové vykoupen Okresním úřadem v Prostějově.³³

Poslední podobu opuštěného stavení krátce před jeho likvidací můžeme vidět na akvarelu Rudolfa Kaňáka z roku 1932.³⁴ Na obraze je patrné průčelí již bez ohradní zídky u komunikace. Zachován ještě zůstal komín, který byl do ní zřejmě původně zabudován. Ve dvoře už chybí chlívek.

Vystěhováním posledních obyvatel *podzemní chaloupky* skončilo období jednoho z nejpozoruhodnějších příbytků svého druhu na Hané. Toto provizorně upravené ústí do kosteleckého podzemí bylo kontinuálně obydleno celých 115 roků.

Zbytek původních prostor pak zůstal přes sedmdesát let pod vrstvou zeminy. V červnu roku 1996 probíhala v západní části Kostelce na Hané oprava kanalizace. Při zemních pracích byla odkryta část podzemních chodeb. Jejich zaměření z vlastní iniciativy provedl tamní rodák Jaroslav Lének (nar. 1929) a v místním zpravodaji výsledky své práce publikoval.³⁵ Domníval se, že se jedná o původní stavení, které bylo jen zasypáno. Srovnávací studium těchto údajů, které byly poskytnuty k nahlédnutí, s archivním, obrazovým a kartografickým materiálem i analýzou literárního textu, jeho závěry zpochybnily.³⁶ Pravděpodobně se jednalo pouze o část chodeb navazujících na původní podzemní dům (jeho síň). Bohužel tehdy neproběhl záchranný archeologický výzkum a odkryté stavební prvky těchto prostor nebyly odborně zdokumentovány.³⁷

číslo 322, k. 10. Ve složce – domek č. 199. Obecní rada v Kostelci n. H. dne 28. 11. 1930.

33 Tamtéž. Prohlášení M. Krejčířkové z 2. 11. 1931. Ta za domek nejprve požadovala 10000 Kč; tato částka nakonec byla snížena – za 6000 Kč se majitelka vzdala vlastnictví této nemovitosti ve prospěch Okresního úřadu v Prostějově, s výhradou, aby obecní zastupitelstvo v Kostelci na Hané doplnilo uvedený obnos 6000 Kč na 8000 Kč.

34 Jeho reprodukce je součástí archivu J. Lénka.

35 Srov. LÉNEK, J.: *Z historie Kostelce na Hané. Podzemní chaloupka*. Kostelecké novinky, č. 6., duben 2004, s. 7–8.

36 Objevené prostory (údajně průčelí stavení podle J. Lénka) byly cca 3 m na sever od prodloužené frontální linie čp. 6. Z indikační skici je patrné, že se průčelí čp. 199 nacházelo několik metrů na jih od tohoto stavení. To potvrzují i údaje k protokolu ze 17. 7. 1930 (viz k pozn. 22) – komín (byl součástí vyvýšené ohradní zídky) se nacházel 2,3 m od okraje silnice. Navíc měly všechny místnosti zaměřené Lénkem jednotnou šířku 1,8 m (rozměry obytné místnosti měly být podle zmíněného protokolu 4,3 x 5,8 m).

37 Ústní sdělení Miroslava Šmída z Archeologického ústavu památkové péče v Prostějově.

Při hloubení výkopu pro kanalizaci byly proraženy klenby o tloušťce 40 až 60 centimetrů.³⁸ Po položení potrubí se všechno znovu zasypalo a silnice byla pokryta novou živičnou směsí. Avšak vlivem zvýšeného zatížení z provozu na komunikaci se v těchto místech zanedlouho zhroutily zbytky porušených kleneb a také nevyzděné navazující podzemní chodby. Oprava rozsáhlých propadů ve vozovce si tehdy vyžádala další nemalé investice.

Na tomto příkladu je možné se přesvědčit o pevnosti a osvědčenosti starých stavebních konstrukcí, v tomto případě kamenných valených kleneb, které bez problému po mnoho desetiletí odolávaly silničnímu provozu.

Dodnes není jasné, k jakému účelu byly v Kostelci rozsáhlé prostory vyhloubené v podzemí původně určeny.³⁹ Mohly sloužit jako úkryt ve válečných dobách nebo k uskladnění potravin. Sklepy tu asi měl i zaniklý pivovar. K městu patřily rovněž vinohrady, ale stopy po nich jsou již sotva patrné a v pramenech zmínky o zpracování vinné révy a uchovávání nápoje z ní chybí.⁴⁰

Po rozsáhlých kosteleckých „loších“ zbyly dnes jen v úvodu zmíněné vstupy do nepoužívaných sklepů pod Rynkem. Jedná se o několik klenutých prostor nenápadně schovaných ve svahu pod severní frontou návsi.

Literatura:

- BOTÍK, J.: *Ludové stavby*. In: Botík, J. (ed.): Hont. Tradície ľudové kultury. Banská Bystrica 1988, s. 295–340.
- DRÁPAL, J.: *Dvory a jejich držitelé v Kostelci na Hané*. Hlasy z Hané, 6. 2. 1931, č. 5, s. 3; 13. 2. 1931, č. 6, s. 4.
- FAKTOR, F.: *Podzemní chodby a skryše na Prostějovsku*. Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci 13, 1896, s. 164.
- KOŽUŠNÍČEK, Š.: *MUDr. Ondřej Přikryl, život a dílo*. Přerov 1932.
- KUČERA, J.: *Umělé „doupence“ čili jeskyně na Moravě*. Selský archiv 4, 1905, s. 98–101.
- LÉNEK, J.: *Z historie Kostelce na Hané*. Kostelecké novinky, č. 6, duben 2004, s. 7–8.

38 LÉNEK, J.: *c. d.*, s. 8.

39 M. Šmíd se domnívá, že toto podzemní obydlí bylo pozůstatkem sklepů, které zbyly z původního, pravděpodobně středověkého domu. Srov. ŠMÍD, M.: *Pravěké a raně historické osídlení města Kostelec na Hané*. Střední Morava. Vlastivědná revue 19, 2004, s. 67.

40 V Hontu v jihozápadní části středního Slovenska byla známá obydlí v úbočích kopců. Zde se jednalo o druhotné využití vinných sklepů, či prostor na uskladnění zemědělských produktů, k bydlení. Srov. např. BOTÍK, J.: *Ludové stavby*. In: Botík, J. (ed.): Hont. Tradície ľudové kultury. Banská Bystrica 1988, s. 309.

- NIEDERLE, L.: *Ves, obydlí a dvůr*. In: Niederle, L. (ed.): *Moravské Slovensko I*. Praha 1923, s. 41–96.
- OPLUŠTIL, V.: *Kostecké lochy. Z dějin města Kostece*. Pozor 2. 1. 1907, č. 2, s. 4–5; 5. 1. 1907, č. 4, s. 3–4.
- PŘIKRYL, O.: *Pod Kosířem. Obrázky z Hané*. Olomouc 1928.
- TOMEŠ, J.: *Nouzová obydlí na jihovýchodní Moravě*. Slovenský národopis 25, 1977, s. 508–512.
- ŠMÍD, M.: *Pravěké a raně historické osídlení města Kostece na Hané*. Střední Morava. Vlastivědná revue 19, 2004, s. 58–86.

Prameny

- Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostece na Hané. Památní kniha městečka Kostece 1884. Inventární číslo 162.
- Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostece n. H. Opravy silnice Prostějov-Konice Inventární číslo 322, k. 10.
- Státní okresní archiv Prostějov. Archiv města Kostece n. H. Výkazy školního platu v městysi Kostelci za roky 1865, 1881. Inventární č. 421, k. 21.
- Soukromý archiv J. Lénka.

Abstract

„There is No Such House in Haná“. To the Underground Dwelling of a Smallholder in Kostelec

The study concerns provisional dwellings of poor village inhabitants, particularly a dwelling of a smallholder from Kostelec na Hané, which was continually inhabited for more than one hundred years. It was partly built under the road in the western part of the residential area. The entrance part of the basement that has for unknown reasons not been used for many years was modified. From the basement there is a system of tunnels under the town. Their use as a permanent dwelling was unique in central Moravia. The appearance of this house – its construction, space division, hearth, etc., is reconstructed in the study.

Key words:

Haná – Provisional Dwelling of a Smallholder – Underground Dwelling

Prožít ramadán

Jana Virágová

Podle islámské právní vědy jsou vztahy člověka k Bohu založeny především na *pěti pilířích islámu* nebo jinými slovy též *pěti sloupech víry* (*arkán ad-dín al-chamsa*). Tento termín označuje hlavní povinnosti věřícího, jimiž se rozumí vyznání víry (*šaháda*), vykonání pěti denních modliteb (*salát*), poskytování předepsané almužny,¹ respektive náboženské daně (*zakát*), vykonání pouti do Mekky (*hadždž*) a dodržování půstu v měsíci *ramadánu* (*sawm*). V této studii se zaměřím právě na půst v takové podobě, jak se s ním můžeme setkat u českých konvertitů k islámu a u sunnitských muslimů pocházejících z tradičně muslimských zemí, kteří žijí přechodně či delší dobu v České republice.

Česká obec věřících

Pro představu, o jak velké skupině obyvatel sunnitského vyznání se v kontextu České republiky jedná, lze uvést jen několik více či méně přesných odhadů. „*Oficiální statistiky o počtech muslimů v České republice neexistují. Nejčastěji se v této souvislosti objevují dva značně rozdílné údaje: 10 000 a 20 000 osob* [přičemž se většina odborníků přiklání spíše k přibližnému počtu 10 000 věřících – pozn. autorky], (...) *avšak nejsou možnosti, jak tento údaj prověřit.*“²

Český statistický úřad uvádí na základě Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001 údaj 3 700 osob hlásících se k islámu.³ Tento počet však můžeme problematizovat z několika hledisek. Při sčítání lidu z roku 2001 využil možnosti neodpovědět na otázku týkající se náboženství a víry necelý jeden milion občanů. Je tedy pravděpodobné, že určitý počet osob vyznávajících islám nebyl do výsledné analýzy ČSÚ zahrnut.⁴ Dále můžeme zhodnotit jako problematickou také samotnou kategorii islámu, neboť ČSÚ nerozlišuje mezi sunnity a například ší'ity.⁵

1 Pro mnohé české muslimy však *almužna* nepředstavuje adekvátní překlad pro pojem *zakát*, neboť v českém jazyce slovo *almužna* navozuje „*pocit dobrovolnosti darů*“, zatímco v islámu *zakát* představuje povinnost.

2 MENDEL, M. – OSTRÁNSKÝ, B. – RATAJ, T.: *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. Praha 2007, s. 408.

3 *Obyvatelstvo hlásící se k jednotlivým církvím a náboženským společnostem* [online]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03--obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem> [cit. 22. 11. 2008].

4 *Kategorie nezjištěno* [online]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03--kategorie_nezjisteno> [cit. 22. 11. 2008].

5 V České republice se jedná většinou o sunnity. Tento závěr lze vyvodit z náboženské situace v zemích, z nichž k nám muslimové nejčastěji přicházejí v minulosti a odkud k nám přicházejí i

Mešita v Brně ve Štýřicích; vpravo hlavní vchod, vlevo vchod pro ženy. 2009. Foto J. Virágová.

I přes nejednoznačné číselné údaje můžeme říci, že sunnitské muslimy zde tvoří skupina českých konvertitů (dle Vladimíra Sáňky z Islámské nadace v Praze asi 400 osob), cizinci s českým občanstvím, kteří přišli studovat do tehdejšího Československa především v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století, z nichž se tu mnozí usadili, založili rodiny a získali české občanství. Nejpočetnější skupinu představují cizinci bez českého občanství s povolením k trvalému nebo dlouhodobému pobytu.⁶

Uvedení do výzkumu

Podoba půstu během měsíce *ramadán* je jedním z témat, jimiž jsem se zabývala ve výzkumu realizovaném v průběhu let 2006 až 2009 v komunitě brněnských a pražských muslimů. Cílem bylo zachytit každodenní život sunnitských muslimů žijících na území České republiky.

Vycházela jsem z předpokladu, že dílčí muslimské společnosti mohou mezi sebou vykazovat určitou míru odlišnosti, a to i přes společnou dogmatiku, která tvoří jednotné společenství věřících. S vývojem věrouky totiž souvisely též společenské, ekonomické, kulturní a politické vazby, v rámci nichž se islám dlouhou dobu utvářel. V jednotlivých zemích byly tyto vzájemné vazby reflektovány v mnoha různých podobách islámu. Zdeněk Müller v souvislosti se společenskými projevy islámu do-

v současnosti. Viz například Alžírsko, Egypt, Turecko, Irák, Palestina, Sýrie, Kuvajt, Afghánistán a Bosna a Hercegovina.

6 MENDEL, M. – OSTRÁNSKÝ, B. – RATAJ, T.: c. d., s. 408–409.

konce navrhuje mluvit spíše o „islámech“ než o islámu jediném.⁷ Nabízí se tak otázka, do jaké míry lze islám chápat pouze jako náboženský systém. Spíše se zdá, že jde stejnou měrou o náboženství, respektive o věrouku s příslušnou soustavou rituálů, kulturu, soubor etických hodnot, politickou teorii a právní systém, který zasahuje do vztahů člověka k Bohu i k druhým lidem, a prostupuje tak každodenní život věřícího. Právě tímto způsobem jsem přistupovala k islámu také ve svém výzkumu, jehož výsledky jsem podrobně zpracovala v diplomové práci *Sunnitský islám jako způsob života aneb Každodennost muslimských rodin v českém prostředí*.⁸

Ve výzkumu jsem chtěla zachytit český islám jako ucelený způsob života. Pokusila jsem se přiblížit podobu věrouky a kulturních zvyklostí sunnitských muslimů žijících v České republice. V rámci nastíněného záměru jsem se proto věnovala podrobněji též pěti pilířům víry. Klíčovým zdrojem informací konkrétně o *ramadánu* mi byl kvalitativní výzkum provedený na základě řízených rozhovorů s informátory a zčásti též zúčastněné pozorování na některých společenských událostech komunity. Účastnila jsem se *ifiáru* – přerušení půstu v brněnské mešitě a měla jsem možnost několikrát se zúčastnit slavnosti přerušení půstu *id al-fitr*.

Někteří informátoři v této studii jsou na přání uvedeni pod mnou přidělenými křestními jmény, a to z důvodů ochrany osobních údajů. Několik informátorů mi však dalo souhlas citovat pod pravým jménem, vyjma při uvádění citlivých informací o své osobě či své rodině.

Půst v měsíci ramadánu

Ramadán je devátý měsíc islámského kalendáře, který vychází z předislámského lunárního kalendáře. K němu se připočítával tzv. 13. měsíc, jenž měl sladit lunární rok s rokem solárním. Prorok Muhammad kalendář zreformoval. Zrušil tento 13. měsíc a způsobil, že islámský kalendář je se solárním (gregoriánským) v rozporu. Islámský kalendář má 12 měsíců po 29 nebo 30 dnech. Každý lunární rok je tak o 11 až 12 dnů kratší nežli solární.⁹ Tak lze vysvětlit skutečnost, že muslimové mohou během svého života zažít půst na jaře, v létě, na podzim i v zimě.

V islámské náboženské tradici se můžeme setkat s několika krátkými účelovými půsty. Mezi nejznámější však patří třicetidenní, respektive devětadvacetidenní půst v měsíci *ramadánu*. Obecně lze říci, že půstem islám navazuje spíše na staletou lékařskou praxi semitských civilizací než na snahy islámských autorit vynucovat si

7 MÜLLER, Z.: *Islám: historie a současnost [náboženství, civilizace, společnost, ideologie, moderní svět a modernizace, islamismus]*. Praha 1997, s. 60–65.

8 VIRÁGOVÁ, J.: *Sunnitský islám jako způsob života aneb Každodennost muslimských rodin v českém prostředí* [online]. Magisterská diplomová práce. Brno: FF MU 2009. Dostupné z <http://is.muni.cz/th/163109/ff_m/>.

9 PAVLINCOVÁ, H. – HORYNA, B. (eds.): *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, s. 577.

důkaz pravověrnosti cestou tělesného odříkání.¹⁰ Dle islámu Bůh nařídil Muhammadovi zapojit do svého učení nejprve jednodenní půst. Ten mu dopomohl naklonit si v Medíně tamější židovské kmeny. Poté, co posílil své postavení, změnil dle Božího příkazu formu půstu a rozšířil ho na celý měsíc *ramadán*.¹¹

V Koránu je *ramadán* uveden jako měsíc každoročního půstu, který v islámské tradici představuje jeden z pilířů víry: „*Vy, kteří věříte, předepsán vám jest půst, tak jako byl již předepsán těm, kdož před vámi byli – snad budete bohabojní!*“¹² Dle islámské věrouky právě v tomto měsíci začala Muhammadova profecie, když byl poprvé osloven Bohem skrze anděla Džibríla¹³ – Muhammadovi byl poprvé zjeven Korán. „*Postním měsícem je měsíc ramadán, v němž Korán byl seslán jako vedení správné pro lidi a jako vysvětlení tohoto vedení i jako spásné rozlišení.*“¹⁴

Tento půst se drží také proto: „*Aby i bohatý člověk poznal, jak trpí chudí lidé hladem, a aby si dal pauzu od materialismu. Dle odborníků poskytuje také zdravotní výhody z důvodu regenerace a zbavení se škodlivých látek. Člověk si jeho dodržováním také posiluje vůli – naučí se odolávat pokušením.*“¹⁵

Povinnost půstu platí pro všechny duševně a tělesně zdravé dospělé. Děti mají být k půstu vedeny zhruba od deseti let, ale mnohdy si zkouší držet půst i před začátkem puberty. Pokoušejí se držet půst, i když třeba jen na pár hodin denně, či se postí jen obden. Délka půstu se tak odvíjí od jejich věku.

Zproštění povinnosti držet půst jsou staří lidé, nemocní, menstrující, těhotné a kojící ženy, ti, kdo konají těžkou fyzickou práci, a lidé na cestách. Protože staří a nevléčitelně nemocní lidé půst nemohou později nahradit, měli by dávat náhradou potravu chudým.¹⁶ Sankce nahrazování půstu se netýká ani nemocného, který se bez svých léků neobejde. „*Cukrovkář, který si musí každý den píchat inzulin, tedy i během ramadánu, nenahrazuje, ale dává po skončení ramadánu zakát.*“¹⁷ Ostatní mají povinnost zanedbané postní dny nahradit později.

Půst trvá dvacet devět nebo třicet dní podle počtu dní v měsíci *ramadánu*. „*Pokud není při západu slunce dvacátého devátého dne vidět mladý měsíc, vzhledem k tomu, že lunární měsíc nemůže mít více než třicet dní, tak je jasné, že další den je třicátý a po něm začne nový měsíc.*“¹⁸ Proto muslimové ještě na začátku *ramadánu*

10 Tamtéž, s. 615.

11 Tamtéž.

12 *Korán* 2:179.

13 PAVLINCOVÁ, H. – HORYNA, B. (eds.): c.d., s. 616.

14 *Korán* 2:181.

15 Pořad *Dobré ráno s ČRo Brno*, rozhovor s Muneebem Hassanem Al-Rawim (předseda českého Ústředí muslimských obcí, původem z Iráku), 16. 9. 2007.

16 Blíže viz také KROPÁČEK, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 1993, s. 108.

17 Z rozhovoru s Khalidem (cca 32 let, původem z Afghánistánu), 7. 10. 2007; archiv autorky.

18 Pořad *Dobré ráno s ČRo Brno*, rozhovor s Muneebem Hassanem Al-Rawim, 16. 9. 2007. Modlitba při západu slunce *salát al-maghrib* v období *ramadánu* ukončuje každý večer po všechny dny měsíce celodenní půst. Touto modlitbou začíná nový kalendářní den.

nevědí, kdy přesně bude jeho konec. Například v roce 2007 *ramadán* začal 13. září a skončil 12. října (v Praze v 18:25 a v Brně v 18:18). V roce 2008 trval od 1. září do 30. září.

Novoluním po ukončení předchozího měsíce *ša'bán* začíná půst. Spatření nového měsíce se v muslimských zemích dle konkrétních místních zvyků ohlašuje ranou z děla, světly na minaretu, rozhlasem, televizí a dalšími sdělovacími prostředky. Stejným způsobem se také v jednotlivých dnech oznamují časy západu slunce směrodatné pro započítání jídla – tzv. *iftáru*, a časy východu slunce pro zahájení opětovného půstu.¹⁹ V Brně i v Praze si muslimové mohou zavolat do mešity, aby zjistili přesný čas konce *ramadánu*. V obou mešitách tyto časy oznamují také nápisy na nástěnkách a tuto informaci lze vyhledat rovněž na webových stránkách <http://www.islamweb.cz/>.

Během *ramadánu* je od svítání do soumraku zakázáno jíst, pít a požívat léky, které nejsou pro člověka životně důležité. Přes den je také zapovězen pohlavní styk. Pokud zdravý a půstu schopný muslim některý zákaz v den *ramadánu* vědomě poruší, musí nahrazovat vždy za každý den jeden den a navíc dát jídlo chudému. „*Když se ale někdo například napije během dne, omylem a nevědomky, tak pak se to nenahrazuje. Ale pokud poruší zákaz schválně, musí nahrazovat den a navíc dát jídlo pro chudáka.*“²⁰ Kojící či menstruuující žena si musí nahradit celý měsíc půstu, respektive týden půstu. A dále: „*Ten, kdo cestuje méně než 80 km, ten bude nahrazovat.*“²¹ V případě, že muslim v tomto měsíci poruší zákaz pohlavního styku, musí po konci *ramadánu* nahrazovat půst nepřerušovaně dalších šedesát dní, případně musí nakrmit šedesát chudých za každý den takto porušeného půstu.²²

Věřící by se měli v tomto měsíci vyvarovat nadávek, svárů a pomluv: „*Měli by se také vyhýbat možností hádek a čemukoli špatnému.*“²³ Místo toho by se měli snažit konat dobré skutky: „*Když se člověk během ramadánu modlí nebo pomáhá ostatním, mají jeho skutky větší váhu, než když ramadán není.*“²⁴ V tomto období se mají věřící snažit pozvednout svůj duchovní a mravní život. Po večerech se proto modlívali a recitovali celý Korán.²⁵ „*Pro praktické účely recitace rozdělili muslimové celý Korán (...) na třicet přibližně stejně dlouhých částí (...), což odpovídá třiceti nocím postního měsíce ramadánu, v jehož průběhu má každý muslim přečíst nebo odříkat celý Korán.*“²⁶ Také účast věřících v mešitě bývá během *ramadánu* mnohem vyšší, než je tomu tak v ostatních měsících roku. „*Během ramadánu se páteční mod-*

19 KROPÁČEK, L.: c. d., s. 108.

20 Z rozhovoru s Hajar (cca 24 let, původem z České republiky) a Badrem (cca 35 let, původem z Kuvařtu), 14. 10. 2007; archiv autorky.

21 Z rozhovoru s Hajar a Badrem, 14. 10. 2007; archiv autorky.

22 Z rozhovoru s Muneebem Hassanem Al-Rawim, 21. 4. 2009; archiv autorky.

23 Pořad *Dobré ráno s ČRo Brno*, rozhovor s Muneebem Hassanem Al-Rawim, 16. 9. 2007.

24 Z rozhovoru s Khalidem, 7. 10. 2007; archiv autorky.

25 DENNY, F. M.: *Islám a muslimská obec*. Praha 1998, s. 79.

26 *Korán*, překlad Ivan Hrbek, Praha 2000, s. 49.

litby v mešitě účastní i třicet čtyřicet žen, zatímco v běžné měsíce je to tak šest.“²⁷ V Afghánistánu se říká, že: „*Masdžid* [arabsky mešita – poznámka autorky] je *Alláhův dům*. *A modlit se v Alláhově domě s ostatními během ramadánu je lepší, než se modlit doma sám*.“²⁸ To však není vždy možné. Mnoha věřícím toto znemožňují velké vzdálenosti bydliště od mešit.²⁹

Návštěvě mešity během *ramadánu* mohou zabránit také pracovní povinnosti. „*A pokud není zaměstnavatel také muslim, jenž by dával zaměstnancům během ramadánu volno na návštěvu mešity, musí se chodit do práce, pokud si ji chce člověk udržet*.“³⁰

V současné době se během postního měsíce v muslimských zemích přizpůsobuje pracovní doba a veřejný život zvláštnímu rytmu. To proto, aby se postící věřící mohli ve dne prospat. V noci pak městská centra ožívají. V mnoha případech zůstávají obchody, restaurace a kavárny značnou část noci v provozu³¹, ale i „*mešity praskají ve švech*.“³² Dodržovat půst je tak snadnější v muslimských zemích než ve státech, kde muslimové tvoří jen minoritu z celkového počtu obyvatel, což dokládá i následující povzdech: „*Teď jsem se dva dny postila a bylo to náročné. Teď by mi bodla ona muslimská nebo rodinná společnost, kde je vždy jedna žena, která se nepostí, a tak může zastat spoustu té ‚horší práce‘. Skutečně, zvládat jezdit do školy s dětmi, uklízet, vařit, zase pro děti a ještě na tréninky a zápasy se mi už zdá nad lidské síly. Včera jsem málem zkolabovala na ulici, bohužel trpím na migrény, což v ramadánu ještě zesílí*.“³³ Trávit *ramadán* v muslimském prostředí je snadnější, protože celé okolí pomáhá už jen tím, že všichni dodržují stejné zásady. „*Například téměř nikdo nejí veřejně. Atmosféra je tak celkově jiná. Všichni chápou vás i vaše reakce, což v neislámské společnosti není*.“³⁴ V mnoha muslimských zemích dochází i k úpravě pracovní doby. „*V Afghánistánu, pokud má někdo pracovní dobu např. do 22:00, tak během ramadánu končí již v 17:00 nebo v 18:00, protože na adhán*³⁵ *by měl být již doma a měl by se modlit*.“³⁶

27 Z rozhovoru s Hajar a Badrem, 14. 10. 2007; archiv autorky.

28 Z rozhovoru s Khalidem, 7. 10. 2007; archiv autorky.

29 V současné době se na území České republiky nacházejí dvě mešity – v Praze v ulici Blatská 1491 a v Brně ve Vídeňské ulici 38a. Dále zde mají věřící k dispozici i omezený počet modliteben, a to v Praze, Teplicích, Dubí, Plzni, Hradci Králové, Liberci, Olomouci a v Karviné-Hranicích.

30 Z rozhovoru s Khalidem, 7. 10. 2007; archiv autorky.

31 KROPÁČEK, L.: c. d., s. 108.

32 Z rozhovoru s Muneebem Hassanem Al-Rawim, 21. 4. 2009; archiv autorky.

33 Z fóra *Islámské komunity českých sester*, debata o *ramadánu* – příspěvek Umm Umar. Čerpáno z <<http://groups.msn.com/islamiccommunityofczechsisters/vtejteuns.msnw>> [cit. 20. 2. 2009].

34 Pořad *Dobré ráno s ČRo Brno*, rozhovor s Muneebem Hassanem Al-Rawim, 16. 9. 2007.

35 *Adhán* je první volání k modlitbě, po němž začíná modlitební čas, a zní: „*Bůh je převeliký*:“ (opakuje se čtyřikrát), „*Význám, že není boha kromě Boha*.“ (dvakrát), „*Význám, že Muhammad je Posel Boží*.“ (dvakrát), „*Vzhůru k modlitbě*.“ (dvakrát), „*Vzhůru k blahodárnému činu*.“ (dvakrát), „*Bůh je převeliký*:“ (dvakrát), „*Není boha kromě Boha*.“

36 Z rozhovoru s Khalidem, 7. 10. 2007; archiv autorky.

Celý měsíc *ramadán* je svým způsobem zvláštní, ale dvacátá sedmá noc *lajlat al-qadr*, neboli *noc předurčení* tohoto měsíce je výjimečná tím, že v ní prý Bůh předurčuje osudy všech na následující rok. Arabové si tuto skutečnost připomínají vážnou zbožností, zatímco např. indiští muslimové ji spíše oslavují veselím.³⁷ Jde také o jakousi *noc splněných přání*. Říká se, že se některým muslimům, pokud se během této noci vzbudí, splní to, co si budou přát. Khalid vyprávěl následující příběh vztahující se k *lajlat al-qadr* známý v Afghánistánu. Žena mající dítě spala. Protože však dítě plakalo, vzbudila se. Přála si, aby její dítě přestalo plakat. Dotkla se ho a dítě skutečně plakat přestalo. Jinou variantou je, že se v noci dotkla prstíku dítěte, a když se ráno vzbudila, dítě mělo onen prst zlatý.³⁸

Dle některých muslimů neexistuje přesná datace této zvláštní noci. To znamená, že nemusí být jen dvacátého sedmého dne, ale k zázrakům může dojít každou lichou noc posledních deseti dnů měsíce *ramadánu* – čili 21., 23., 25., 27. nebo 29. dne tohoto měsíce.³⁹ Pokud se člověk modlí, k zázraku může dojít v kteroukoli noc z těchto dní. A splní se to, co si člověk přeje.⁴⁰

Příprava na *ramadán* probíhá v českých rodinách i několik dní či týdnů dopředu. Mnoho žen dělá velký úklid, aby neměly v *ramadánu* mnoho domácích prací. Byt či dům se zdobí balónky, světylky i lampióny, používají se různé papírové dekorace (například ve tvaru lucerniček, půlměsíců nebo arabských nápisů) do oken. Někteří si nechávají dělat sváteční kytice na stůl. Džamíla byt zdobí též papírovými řetězy, které vyrábí se svým starším synem a používá, podobně jako jiné zdejší muslimky, někdejší vánoční ozdoby.⁴¹ Některé ženy také pečou sváteční cukroví (klasické české rohlíčky) či třeba koláčky plněné datlemi.

Před svítáním se doporučuje vydatná snídaně, aby měli ti, co půst dodržují, dostatek sil po celý zbytek dne až do *iftáru*. Snídá se obvykle něco, co člověka zasytí na delší dobu, jako třeba chleba, voda a datle.⁴² V Čechách to může být také sladké pečivo.

Vařit jídlo se může i přes den, jen je ho možné pouze ochutnat a sousto vyplivnout. Někteří pak ústa ještě vyplachují čistou vodou.⁴³ Je také možné si dopředu navařit jídla, která lze zmrazit (např. vinné listy nebo *kubbe*, což je okořeněné mleté jehněčí nebo hovězí maso smíchané s rozemletou pšenicí).

37 KROPÁČEK, L.: c. d., s. 222.

38 Z rozhovoru s Khalidem, 7. 10. 2007; archiv autorky.

39 Tuto dataci uznává podle Badrova odhadu prý asi 20% muslimů. Z rozhovoru s Hajar a Badrem, 14. 10. 2007; archiv autorky.

40 K této noci se váže síra 97 *Úradek*: „1. Vskutku jsme jej seslali v noci Úradku. 2. Víš ty vůbec, co je to noc Úradku? 3. Noc Úradku než tisíc měsíců je lepší, 4. v ní podle Pána svého dovození andělé a duch sestupují kvůli každému zjevení. 5. A až do východu jitřních červánků je mír v ní.“

41 Z rozhovoru s Džamílou (cca 30 let, původem z České republiky, manžel pochází z Alžírů), 2. 2. 2009; archiv autorky.

42 Běžná snídaně v Kuvajtu.

43 Z fóra *Islámské komunity českých sester*, debata o *ramadánu* – příspěvek Libuše. Čerpáno z <<http://groups.msn.com/islamiccommunityofczechsisters/vtejteuns.msnw>> [cit. 26. 1. 2009].

Dětské představení Divadla KUFR s herečkami Adélou Kratochvílovou a Dášou Trávníkovou; oslava ukončení půstu v Brně. 2007. Foto J. Virágová.

K přerušení půstu *iftáru* má věřící přistoupit hned po západu slunce. Půst se přerušuje lichým⁴⁴ počtem datlí a vodou. Večere se pak často zahajuje polévkou a salátem. Místní české pokrmy se obecně mísí s kuchyní rodné země manžela.⁴⁵ Polévka tak může být kuřecí s bylinkami, ale též tradiční arabská *shorba frik* (jehněčí polévka s rajčaty, koriandrem, petrželí, výhonky zelené pšenice a s plátky citronu). Na stole ve většině případů nesmí chybět datle, chleba (*pita*), voda či mléko (mléko prý lépe než voda zahání sladkou chuť datlí). V Kuvajtu se nejčastěji večerí rýže, brambory a kuřecí maso. Typické jídlo je také *sambusa* – listové těsto plněné nádivkou z masa, brambor, zeleniny a vajíčka smažené na oleji. Některé rodiny však mohou jíst rajskou omáčku s knedlíky nebo bramborový salát s kuřecím řízkem.

Velmi často se kvůli příležitosti přerušení půstu dochází přímo do mešity. V brněnské mešitě se „*schází na společných večerech studenti či lidé, kteří zde žijí*

44 Jedním z možných vysvětlení lichého počtu je to, že Bůh je jen jeden – tedy lichý počet. Proto muslimové jedí vždy jednu, tři či pět datlí. V tomto případě však nejde o povinnost, ale o tradici *sunnu*. Z rozhovoru s Jalalem Atassim (místopředseda Islámské nadace v Brně, pochází ze smíšeného manželství – matka je Češka a otec Syřan), 26. 2. 2009; archiv autorky.

45 V případě smíšené manželské dvojice pochází otec nejčastěji z oblasti Předního východu či severní Afriky a matka z České republiky.

*osamoceně, aby neměli pocit, že jsou sami bez rodiny.*⁴⁶ Po večerní modlitbě mohou po celodenním půstu zasednout k večeři, přičemž jídlo se buď již hotové objednává v některé restauraci, nebo ho věřící připravují sami doma v obrovských hrncích, které pak dopravují do mešity.

V mužské části mešity je během *ramadánu* na koberci rozprostřena plastová folie, na níž se servíruje jídlo a pití. Nejobvyklejším pokrmem bývá rýže s masem. Jde převážně o kuřecí maso, občas bývá i jehněčí. Dbá se na to, aby maso bylo *halál*,⁴⁷ tedy aby pocházelo ze zvířat správným způsobem zabitých. K *halál* masu s rýží se podává dle arabského zvyku také bílý jogurt. Dále je zde *pita* a většinou i nějaký sladký zákusek. K pití se podává buď čistá voda, mléko, či sladká limonáda. V části určené ženám bývá plastová folie potažena na dlouhém stole. Ženy tak na rozdíl od mužů nejedí na zemi, ale sedí pohodlně na židlích. I zde se jí z jednorázových papírových či plastových misek polévka a další jídla. Do této části nosí ženy jídlo po schůdkách mladí chlapci ve věku zhruba do deseti let.⁴⁸

Na konci *ramadánu* se dává chudým tzv. dobročinná almužna *zakát al-fitr*. Běžně se dává kromě peněz i jídlo (brambory, obilí, rýže, datle). To se má dostat potřebným ještě před sváteční modlitbou, „*aby se na id al-fitr mohli také radovat.*“⁴⁹ Nicméně v Brně prý možnost vybírání jídla nebyla vhodná, neosvědčila se, a proto se přistoupilo k vybírání *zakátu* v peněžní podobě.⁵⁰ Ten je brán za každou osobu zvlášť. Platí ti, kteří drželi půst, ale také chudí, kteří ho však svým způsobem dostanou nazpět. V Brně jde o částku 70,- Kč za osobu, v Praze 100,- Kč. Peníze se dávají mešitě, která je později rozděljuje mezi potřebné.

Slavnost přerušení půstu

Na závěr půstu přichází slavnost přerušení půstu *id al-fitr*, která se slaví po zhruba další tři dny následujícího měsíce *šawwálu*. Během této doby se navzájem

46 Pořad *Dobré ráno s ČRo Brno*, rozhovor s Muneebem Hassanem Al-Rawim, 16. 9. 2007.

47 *Halál* znamená povolený, vyňatý ze zákazů, tzn. v souladu s normami *šari'y*. *Halál* maso tak pochází ze zvířat usmrcených předepsaným způsobem – žena či muž uchopí zvíře za temeno hlavy nebo za rohy, postaví se v předpokládaném směru Mekky, pronese předepsanou formuli „*Bismilláh Alláhu akbar!*“ a poté zvířeti ve jménu Boha proříznou krční tepnu a nechají je vykrvácet.

48 Mužská a ženská část mešity bývá oddělená. Existují proto i dva oddělené vchody, jeden pro muže a jeden pro ženy. Pokud to prostory umožňují, ženy mají mít vyhrazené celé patro i s výhledem na *mi-hráb*, což je prázdný výklenek označující správný směr k Mekce, který má muslim dodržet při modlitbě. Tak je tomu i v brněnské mešitě. Pokud je však stavba menší, mívají ženy vyhrazené místo v zadní části místnosti. V pražské mešitě mají muži hlavní modlitebnu v prvním podlaží, zatímco ženy v suterénu, kde se z reproduktoru rozléhá modlitba vedená *imámem* v hlavní modlitebně. Tato vnitřní struktura mešity není ve světě moc obvyklá a je dána tím, že celá budova na zakoupeném pozemku již stála a byla pouze rekonstruována, zatímco mešita v Brně byla postavena na prázdném pozemku dle žádoucích prostorových kritérií jako novostavba.

49 Z rozhovoru s Jalalem Atassim, 11. 11. 2008; archiv autorky.

50 Z rozhovoru s Hajar a Badrem, 14. 10. 2007; archiv autorky.

navštěvují rodinní příslušníci i přátelé. „*Je to příležitost pro pohoštění, kdy se podává arabský čaj a káva, případně sladké zákusky.*“⁵¹

Protože tento velký svátek občas případně kupříkladu na úterý, respektive na den, který v českém kalendáři není svátkem, přesune se velká oslava v mešitě či v nějaké pronajaté velké místnosti na jedno z následujících víkendových odpolední. Děti nechodí do školy, protože jim rodiče píší na tuto dobu omluvenky⁵² a pracující rodiče se snaží vzít si na svátek v práci dovolenou.

Na *id al-fitr* je zvykem pořídít si něco nového na sebe. Pokud je to ve finančních možnostech rodiny, pořizuje se nové oblečení i boty, „... *vše od hlavy až k patě.*“⁵³ Ale „*pokud nejsou prostředky na nové věci, je nutné se obléknout aspoň dobře a čistě.*“⁵⁴

Dětem se dávají dárky, hlavně pak peníze. „*Děti také obcházejí dům od domu a vybírají peníze.*“⁵⁵ Dárky si však mohou dávat i dospělí mezi sebou navzájem. Píší si přání – dříve dopisy či pohlednice, v současné době spíše SMS nebo e-maily, v nichž si přejí štěstí, zdraví, lásku a úspěch. Takové typické přání tedy vypadá podobně: „*Gratuluji ti k idu a doufám, že budeš šťastný i v dalším roce. A co budeš chtít, to ať se ti splní.*“⁵⁶

Na závěr této stati bych ráda přiblížila jednu z konkrétních podob oslavy, kterou jsem měla možnost prožít v neděli 14. října 2007 v Brně. V tomto roce sice svátek oficiálně začal již v pátek 12. října, nicméně, jak bylo řečeno výše, oslava byla přesunuta z praktických důvodů na víkendovou neděli. Při příležitosti slavnosti se pronajaly prostory vysokoškolské menzy Vinařská, nacházející se v areálu vysokoškolských kolejí Vinařská.

V roce 2006 byl tento prostor stravovacího zařízení rozdělen jakousi pohyblivou zástěnou, která od sebe oddělovala muže a ženy. Tato zástěna se po hlavním jídle odstranila, aby měly i ženy možnost vidět na mužskou část, v níž se odehrávala divadelní vystoupení či se rozdávaly dárky. V roce 2007 se vše odehrávalo společně pro muže i ženy v jedné části menzy.

Celá slavnost trvala zhruba čtyři hodiny. Na stolech byly připraveny lahve s vodou a limonádou, brambůrky a arašidy. Z reproduktorů vyhrávala arabská hudba, přičemž se pomalu scházely rodiny s dětmi a jejich přátelé. Malé děti po celou dobu trvání slavnosti pobíhaly po prostoru jídelny i po chodbách. Značnou část mladého osazenstva tvořili muži – studenti Lékařské fakulty Masarykovy univerzity.

Kolem 14,00 se podával oběd: čočková polévka, rýže s bramborem a kuřecím stehnem a čokoládový a oříškový medovník.⁵⁷ K tomu byla možnost si připít teplým

51 Z rozhovoru s Khalidem, 7. 10. 2007; archiv autorky.

52 Z rozhovoru s Džamilou, 2. 2. 2009; archiv autorky.

53 Z rozhovoru s Khalidem, 7. 10. 2007; s Jalalem Atassim, 11. 11. 2008; archiv autorky.

54 Z rozhovoru s Hajar a Badrem, 14. 10. 2007; archiv autorky.

55 Z rozhovoru s Hajar a Badrem, 14. 10. 2007; archiv autorky.

56 Z rozhovoru s Khalidem, 7. 10. 2007; archiv autorky.

57 Na svátek vaří menza *halál* jídlo. Z rozhovoru s Lukášem Větrovcem (*1987, původem z České

Rozdávání dáreků na oslavě ukončení půstu v Brně. 2007. Foto J. Virágová.

arabským čajem či kávou. Zhruba o hodinu později byla přednesena modlitba, která započala oslavu *id al-fitr*.

Program slavnosti se skládal ze čtyř částí, jimiž provázel publikum *hlavní uvaděč* Bader. Nejdříve vystoupili studenti jazykové školy se svými dovednostmi v arabském jazyce. Chlapci a dívky zpívali písně a přednášeli básničky a říkanky. Dále následovala vědomostní soutěž. Hádaly se hádanky, které se týkaly tří okruhů. Jedním byla Česká republika a znalosti Brna (např. ve kterém století byl postaven Špilberk). Druhá část se věnovala znalosti islámu a Asie (kolik států je na Arabském poloostrově; kolik je mešit v ČR; kolik sourozenců má Muhammad na zemi). Třetí část tvořily logické hádanky (které slovo pořád vyslovujeme chybně – na tuto hádanku publikum běžně odpovídalo slovy obsahujícími v češtině písmenko *ř* jako *kuře* či *třetí*, ale správnou odpovědí bylo chybně). Do zodpovídání těchto otázek se zapojovali jak děti, tak i dospělí. Dárkem za správnou odpověď byl malý diář na rok 2008.

Třetím bodem programu bylo dětské představení Divadla KUFR s herečkami Adélou Kratochvílovou a Dášou Trávníkovou. Tyto dámy zde žonglovaly s míčky a kuželkami a hrály na harmoniku, přičemž do svého představení zapojovaly děti, jejich rodiče i přítomné studenty.

republiky), 13. 11. 2008; archiv autorky.

Publikum hádá v průběhu oslavy ukončení půstu v Brně hádanky na témata týkající se Asie, České republiky, Brna, znalostí islámu a také logické hádanky. 2007. Foto J. Virágová.

Nakonec se rozdávaly dětem dárky. Nejdříve dětem z jazykové školy – nejmladší skupině od tří do šesti let, pak skupině pro mládež až po zhruba šestnácti sedmnáctileté. Poté dostaly dárky i ostatní děti. Nejčastějšími dárky pro dívky byla plyšová zvířata a panenky Barbie. Chlapci dostávali autíčka či skládačky. Dále pak bublifuky a panáčky na gumičce.⁵⁸

V uvedeném příspěvku jsem se pokusila přiblížit *ramadán* tak, jak ho zažívají sunnitští muslimové v České republice. K tomuto měsíci se váží nejen náboženské povinnosti, ale také množství kulturních a společenských zvyklostí, které u české veřejnosti nejsou zatím příliš známé, a proto zde patřila pozornost především jim.

58 Ti, kteří se těchto společných oslav neúčastní, dávají dětem dárky doma ráno v den svátku.

Prameny a literatura:

- DENNY, F. M.: *Islám a muslimská obec*. Praha 1998.
- Korán*, překlad HRBEK, I. Praha 2000.
- KROPÁČEK, L.: *Duchovní cesty islámu*. Praha 1993.
- KŘÍKAVOVÁ, A. – MENDEL, M. – MÜLLER, Z. – DUDÁK, V.: *Islám – ideál a skutečnost*. Praha 2002.
- MENDEL, M. – OSTRÁNSKÝ, B. – RATAJ, T.: *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. Praha 2007.
- MÜLLER, Z.: *Islám: historie a současnost [náboženství, civilizace, společnost, ideologie, moderní svět a modernizace, islamismus]*. Praha 1997.
- PAVLINCOVÁ, H. – HORYNA, B. (eds.): *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003.
- VIRÁGOVÁ, J.: *Ramadán v komunitě brněnských muslimů*. Rukopis. Bakalářská oborová práce. Ústav evropské etnologie FF MU. Brno 2007.

Internetové zdroje:

- VIRÁGOVÁ, J.: *Sunnitský islám jako způsob života aneb Každodennost muslimských rodin v českém prostředí* [online]. Magisterská diplomová práce. Brno: FF MU 2009. Dostupné z <http://is.muni.cz/th/163109/ff_m/>.
- Fórum *Islámské komunity českých sester* [online]. Do února 2009 dostupné z <<http://groups.msn.com/islamiccommunityofczechsisters/vtejteuns.msnw>>.
- „*Kategorie nezjištěno*“ [online]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03--kategorie_nezjisteno> [cit. 22. 11. 2008].
- „*Obyvatelstvo hlásící se k jednotlivým církvím a náboženským společnostem*“ [online]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03--obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem> [cit. 22. 11. 2008].

Jiné zdroje:

- Pořad *Dobré ráno s ČRo Brno*, rozhovor s Muneebem Hassanem Al-Rawim, ČRo Brno16. 9. 2007.

Abstract

To Experience Ramadan

The study describes Ramadan and the duty to fast which is related to it. Firstly, the attention is drawn to the Czech community of believers, its size and countries of origin of Muslims living in the Czech Republic. A brief description of a research carried out among the Muslims of Prague and Brno between 2006 and 2009 follows. The goal of the research was to capture the everyday life of Sunni Muslims living in the Czech Republic. The next part covers the religious duty to fast in the month of Ramadan – one of five pillars of faith. Particular sanctions following the non-observance of the fast, and the question of who does the duty to fast apply to, are analysed. The study further describes the way how Muslims celebrate Ramadan in the Czech Republic, and what the breaking of the fast “iftar”, which takes place every evening of the month, looks like. The study also covers the festival of fast-breaking “Eid al-Fitr” and its performance in Brno in 2007.

Key words:

Ramadan – Fast – Czech Muslim Community – Iftar – Festival of Fast-breaking

Specifika trampské pověsti

Jan Pohunek

Úvod

Při studiu českého trampingu jako subkultury je možné se opakovaně setkávat s trampskými vyprávěními různé povahy, která lze s jistými výhradami řadit do široké skupiny moderních pověstí.¹ Zpravidla jde o příběhy s fantastickými či alespoň mysteriozními prvky, které se vážou na trampské prostředí a mohou být přímo za *trampské pověsti* označovány i samotnými vypravěči. Tato stať shrnuje jednotlivá taková podání zaznamenaná převážně v rámci krátkodobého terénního sběru, který autor prováděl na podzim 2008 a v zimě 2009, a diskutuje jejich společné rysy, možnou kategorizaci a míru svébytnosti v rámci žánru.

Soubor podání uvedených v katalogu, který je připojen na konci článku, byl shromažďován různými způsoby a z různých zdrojů. Konkrétně šlo o nestandardizované rozhovory vedené s respondenty (převážně v Praze a okolí) a zaznamenávané na diktafon, různé formy elektronické komunikace (e-mailová korespondence, diskuzní fóra, instant messaging) a výběr z literatury, jak v tištěné, tak i v elektronické podobě (digitalizované texty, pasivní internetové stránky).

Pro uvedení podání v katalogu byla stanovena následující kritéria:

- 1) podání musí mít návaznost na trampské prostředí – týká se specifické činnosti trampských skupin, míst primárně trampingu využívaných nebo přímo jednotlivých trampů; zařazena byla též podání, která byla za *trampskou pověst* výslovně označena vypravěčem.
- 2) nejsou zahrnuty memoráty, pokud se v nich nevyskytují mysteriozní prvky.
- 3) nejsou zahrnuta trampská literární díla se známým autorem. Výjimku je možné učinit tam, kde pravděpodobný autor textu své autorství popírá a trvá na jeho pravdivosti nebo v případě, kdy jej přímo označuje za zpracování obecně rozšířené pověsti.

Záznamy v soupisu jsou zestručněné a shrnující. Některá kratší podání bylo ale možné uvést v původním znění. Tyto přímé citace jsou odlišeny kurzivou a zachovávají všechny jazykové a pravopisné zvláštnosti zdroje. Slovesný folklor vázaný na lomy Amerika a zachycený autorem dříve² není pro značné množství zazname-

1 Otázkám vymezení žánru a jeho alternativních terminologických označení se podrobněji věnují např. HLÓŠKOVÁ, H.: *Moderné povesti – k doterajším výsledkom ich štúdia v zahraničnej folkloristike*. Slovenský národopis 49, 2001, č. 2, s. 174–184 nebo JANEČEK, P.: *Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice*. Český lid 94, 2007, č. 3., s. 305–322.

2 POHUNEK, J.: *Lomy Amerika – Etnografie Země nikoho*. Rukopis. Postupová práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2006.

naných variant zahrnut v celé své šíři, neboť by v takovém případě posunul těžiště katalogu, který má být především přehledem informujícím o celkovém rozsahu tématu, příliš jedním směrem.

Sociální kontext trampingu

Tramping představuje svébytné české hnutí, které se zrodilo krátce po první světové válce a vyznačovalo se spojením romantiky populárních filmů a románů z prostředí Divokého západu s tábornictvím a pobytem v přírodě, během něhož bylo akcentováno prožívání volnosti, přátelství a dobrodružství.³ Trampské hnutí si během 20. let 20. století získalo značnou oblibu zejména mezi městskou mládeží a vytvořilo specifickou subkulturu s vlastním slangem, symbolikou, módou, zvyky a hudební, výtvarnou i literární tvorbou.

Trampské hnutí nemá a nikdy nemělo obecně uznávanou organizační strukturu, která by sahala nad rámec jednotlivých trampských osad. Tuto decentralizaci trampingu, který je postaven především na přátelských svazcích a vědomí volné příslušnosti k širší skupině, je možné považovat za jeden z jeho výrazných rysů. Tramping lze navíc vnímat nejen jako způsob sdružování pevně vymezené skupiny osob, ale i obecněji jako způsob pobytu v přírodě. Některé projevy hnutí jej staví na hranici legality,⁴ na rozdíl od řady jiných subkultur mládeže je ale v současnosti v podstatě apolitické.⁵ Do postavení kontrakultury bylo tlačeno spíše v případech, kdy se jej většinová společnost, ať už za první republiky, nebo v mnohem větší míře za následných totalitních režimů, snažila omezovat.⁶

Některé aspekty trampingu, u kterých je možné předpokládat, že ovlivňují i charakter trampského folkloru, bych na tomto místě zvýraznil. Prvním z nich je fakt, že jde v podstatě o hnutí mládeže, avšak s dlouhou kontinuitou a dnes již zahrnující všechny věkové skupiny. Zadruhé, jde sice o hnutí převážně městské,⁷ většina jeho aktivit se ale odehrává mimo města, přičemž preferována jsou romantická, odlehlejší místa. Zatřetí, pro trampské hnutí je příznačná poměrně rozvinutá sebereflektující umělecká tvorba, a to včetně např. literárních soutěží.⁸ Začtvrté, velká část trampování probíhá v malých skupinách nebo i osamoceně, avšak různé skupiny se občas

3 Ke zrodu a vývoji prvorepublikového trampingu viz např. HURIKÁN, B.: *Dějiny trampingu*. Praha 1990; WAIC, M. – KÖSSL, J.: *Český tramping 1918–1945*. Praha – Liberec 1992; KRŠKO, J.: *Mezi-válečný tramping na Rakovnícku*. Rakovník 2008.

4 ALTMAN, K.: *Jak někteří trampují*. In: Pospíšilová, J. (Ed.): *Rajče na útěku. Kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami*. Brno 2003, s. 259–261.

5 Ke složitější situaci před 2. světovou válkou viz WAIC, M. – KÖSSL, J.: c. d., s. 46–49.

6 K poválečné historii viz KUČEROVÁ, B.: *Tramping po roce 1945*. Rukopis. Diplomová práce. Katedra kinantropologie a humanitních věd FTVS UK. Praha 1997.

7 ALTMAN, K.: c. d., s. 259–260.

8 Podrobnější přehled konkrétních aktivit podává např. KUČEROVÁ, B.: c. d., s. 25 a dále.

setkávají, ať už v rámci větších společenských událostí (potluchy, koncerty), nebo náhodně a existuje vědomí všeobecné trampské sounáležitosti.

Pokus o kategorizaci materiálu

Soupis sebraných motivů jsem pracovníě rozdělil do pěti kategorií podle charakteru a dramatického významu centrálního prvku, kolem kterého je vyprávění vystavěno.

První z kategorií (A) je pověst centrována na konkrétní pojmenovanou postavu, obvykle záhadného škůdce, jehož výskyt může být vázán na nějakou oblast. Hlavní popisovaná postava má obvykle některé kodifikované atributy, které se však mohou v detailech lišit, a může aktivně vystupovat v různých situacích.

Druhá kategorie (B) je obdobná, hlavní roli zde ale hraje konkrétní místo, na kterém se odehrávají nevysvětlitelné události. Takovou událostí může být samozřejmě i např. výskyt škůdce z první kategorie, obě skupiny motivů se však nepřekrývají zcela, příběhy vázané k místu i k postavě mohou nabývat různých variant samostatně. V takových případech jsem do kategorie B řadil ta podání, kde se popisovaný jev odehrává vždy stejným způsobem, a týká-li se nějaké postavy, vystupuje tato pravidelně jen v jedné situaci a je spíše pasivní.

Třetí kategorii (C) představují jednorázová setkání s tajemnem, popisující nezvyklý, spolehlivě nevysvětlitelný zážitek. Dramatický prvek tu není akcentován výskytem známé postavy nebo situováním události na výrazné místo, ale důrazem na osobní, neopakovatelnou rovinu prožitku. Popisovaný zážitek může vypravěč označovat za něco, co se stalo přímo jemu nebo některému z jeho přátel.

Čtvrtou kategorií (D) jsou převzatá historická podání o trampských místech nebo událostech. V podstatě jde o obdobu druhé kategorie, ale popisované jevy jsou více mundánního charakteru a je možné je považovat za zkreslené faktické informace. Namísto napětí vyvolaného přítomností záhady navozuje takové vyprávění spíše romantickou náladu.

Poslední, pátou kategorií (E) jsou příběhy ryze humorné. Jejich hlavním rysem je skutečnost, že neusilují o věrohodnost a obsahují absurdní prvky, které někdy přímo parodují známá *vážná* vyprávění.

Skladba motivů a jejich možný původ

Patně nejvýraznější skupinou motivů mezi sebranými podáními jsou ty, které se týkají nezvyklých, někdy nebezpečných a nadpřirozených jevů, s nimiž je možné se teoreticky na trampském vandru do konkrétních míst či oblastí setkat. Tato místa jsou odloučená (lesy, skalní převisy, opuštěné lomy...) a využívaná převážně trampy (sruby, tábořiště), žádná ze zachycených trampských mysteriózních pověstí se např. neodehrává v městském prostředí. Zřetelná je zde souvislost se dvěma folklorními

jevy vyskytujícími se u mládeže obecně, totiž *legend trippingem* a *pověstmi táborových ohňů*.

Legend tripping („výlety za pověstmi“) je možné definovat jako rituál teenagerů prokazujících svou nebojácnost skupinovou návštěvou nějakého místa, které je považováno za výjimečné a tajemné (včetně možného výskytu nadpřirozených jevů), vyprávějí se o něm pověsti a je v komunitě dobře známo. Častými doprovodnými jevy klasického, podrobně popsaného anglosaského teenagerského legend trippingu je pití alkoholu a další zakázané činnosti, na místo se zpravidla cestuje autem. Návštěvníci se mohou chovat, jako by legenda byla pravdivá, a pokoušejí se provokovat případného ducha místa. Pověsti o důsledcích takové činnosti dále narůstají, i když se během jednotlivých návštěv ve skutečnosti nic nestane.⁹ Tyto výpravy na tajemná místa, které mají charakter iniciačních zážitků spojených s prokazováním vlastní nebojácnosti, se poprvé výrazně objevují u hochů na prahu adolescence, ale vyskytují se i u následujících věkových kategorií mládeže.¹⁰

Pověsti táborových ohňů představují další skupinu vyprávění dětí a mládeže. Obvykle se vztahují přímo k okolí dětského letního tábora. Často v nich vystupují postavy typu duchů, netvorů a vrahů, které bývají konkrétně pojmenované a mívají své specifické charakteristiky (např. původ, podobu, obvyklé činnosti). Táborníci, zvláště ti, kteří jsou na takovém táboře poprvé, bývají vlivem odloučení a kontaktu s neznámým prostředím znepokojeni až vystrašeni, což pro podobná vyprávění představuje vhodnou živnou půdu. Příběhy jsou brány vážně a podporovány i staršími jednotlivci a vedoucími, kteří je mohou využívat jako prostředek sociální kontroly nebo motiv ve výchovných hrách.¹¹ Jedna z možných interpretací naznačuje souvislost takových příběhů s charakterem letního tábora jako totální instituce, v níž je poměrně stejnorodá skupina osob odříznuta od běžného života a podřízena soustavě formálních pravidel prosazovaných odlišnou skupinou vedoucích (u jiných podobných institucí např. učitelů, vězeňských dozorců apod.).¹²

V případě trampingu splňují charakteristiku legend trippingu asi nejlépe pověsti, které se týkají lomů Amerika u Karlštejna. Oblast těchto částečně opuštěných lomů spojených štolami¹³ byla navštěvována trampy přibližně od konce 50. let 20. století a získala si v tomto ohledu celorepublikovou proslulost. Vstup na místo byl zakázán, probíhaly zde policejní kontroly motivované jak četnými úrazy a poškozováním ma-

9 BRUNVAND, J. H.: *Encyclopedia of Urban Legends*. Santa Barbara 2001, s. 238–239.

10 TUCKER, E.: *Tales and legends*. In: Sutton-Smith, B. – Mechling, J. – Johnson, T. V. – McMahon, F. R. (Eds.): *Children's Folklore – A Source Book*. Logan 1999, s. 205–208.

11 TUCKER E.: c.d., s. 205–208.

12 MECHLING, J.: *Children's folklore in residential institutions. Summer camps, boarding schools, hospitals and custodial facilities*. In: Sutton-Smith, B. – Mechling, J. – Johnson, T. V. – McMahon, F. R. (Eds.): *Children's Folklore – A Source Book*. Logan 1999, s. 273–275, 278.

13 K původu a historii komplexu viz např. KROTIL, K. – FRYHAUF, M. – DEZORT, M.: *110. výročí zahájení těžby. Lomy Mořina. 1891-2001*. S.I. 2001.

jetku, ke kterým zde docházelo, tak i obecnou šikanou uplatňovanou komunistickým režimem vůči trampingu, což na druhou stranu dodávalo výpravám na Ameriky příchut' *zakázaného ovoce*. Častou postavou zdejších pověstí, týkajících se různých podivných událostí a místa samotného, je Hagen, nepolapitelný fantom štol mající souvislost s druhou světovou válkou (nejčastěji německý voják nebo jeho duch), který návštěvníkům škodí. V jedné ze štol, tradičně přezdívané *Hagenova*, visí gong a kolejnice, původně těžební signalizační zařízení. Hagen se zde měl oběsit či tu měl zabíjet své oběti, pro toho, kdo na ni zazvonil, si měl okamžitě nebo s různým časovým odstupem přijít. Zvonení na kolejnici bylo tradiční trampskou zkouškou odvahy.¹⁴

Pověsti o lomech Amerika a Hagenovi jsou svou pestrostí a rozšířením, které přesáhlo hranice tramské subkultury, patrně výjimečné. Ostatní obdobné postavy škůdců (v katalogu např. A2, A7, A9) mají blíže k pověstem táborových ohňů omezeným na jednu komunitu. Model jejich vzniku v rámci totální instituce¹⁵ nelze na trampingu pro jeho rovnostářství plně aplikovat a osobně se mi zdá být příliš redukcionistický – vyprávění s nadpřirozenými a hororovými prvky jsou ostatně mezi mládeží obecně běžná.¹⁶ Je ale možné uvažovat o vzájemné výměně motivů, protože mezi trampy a dětskými oddíly existuje řada personálních propojení a tramské prostředí samozřejmě není jediné, v němž se trampové pohybují.

Tradiční místní pověsti, které se vážou k lokalitám navštěvovaným trampy, jim mohou být částečně známy, zdá se však, že šanci být akceptovány nad rámec prosté znalosti z literatury mají především pověsti démonologické (srov. B10, C7), které je možné použít s podobným dramatickým efektem jako jejich moderní obdoby. V některých případech je možné rozpoznat konkrétní motivy, které se vyskytují v tradičních pověstech, jsou ale přesazeny do tramského prostředí (A6, C2, snad i role Rolničky jako ženské postavy lákající lidi ke srázům, srov. např. s poberounskou krajobnou pověstí *Lesní panna v lomu na Lísku*¹⁷).

U jiných je možné identifikovat též témata, která jsou příznačná pro moderní pověsti a jsou běžná i mimo tramské prostředí. Jde např. o E1 (*Brdští panteři*), parodické podání pověstí o uprchlých velkých šelmách,¹⁸ nebo pověsti spjaté s železnicí

14 Širší shrnutí viz POHUNEK, J.: *Lomy Amerika – Etnografie Země nikoho*. Český kras XXXIII, 2007, s. 44–55, podrobněji pak POHUNEK, J.: *Lomy Amerika – Etnografie Země nikoho*. Rukopis. Postupová práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2006. Též viz JANEČEK, P.: *Černá sanítka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice*. Praha 2006, s. 57–63 a LUFFER, J.: *Katalog pověstí Berounska a Hořovicka*. Minulostí Berounska. Sborník státního okresního archivu v Berouně 6, 2003, s. 223–224, 228.

15 Viz MECHLING, J.: c.d., s. 273–275, 278.

16 ŠRÁMKOVÁ, M.: *Vyprávění ve městě jako specifický druh narace*. Národopisná revue 12, 2002, č. 4, s. 200.

17 LUFFER, J.: c.d., s. 255.

18 Srov. BRUNVAND, J. H.: c.d., s. 34–35; JANEČEK, P.: *Černá sanítka – druhá zeň*. Praha 2007, s. 99–101.

B1 a B2. Zde využívaný motiv *mrtvého vlaku* je světově rozšířený,¹⁹ v tramském folkloru se objevuje mimo uváděných příkladů též třeba v povídkách věnovaných lomům Amerika²⁰ nebo stejnojmenné písni skupiny Hoboes, kde je ale vnímán především symbolicky. Vyprávění shrnutá pod záznamem B7 (*Nacistické dokumenty v Beskydech*) jsou odrazem častých obecně rozšířených moderních pověstí a konspiračních teorií o pokladech a tajemstvích nacistického Německa. Do spektra ostatních tramských mysteriózních pověstí ostatně dobře zapadají svou vazbou na konkrétní, někdy odlehlá místa, která je možné na výletě navštívit a která jsou opředená tajemstvími a nebezpečím.

Příležitost vyprávění

Otázka funkce tramské mysteriózní pověsti ve folkloru této subkultury nemá jednoznačnou odpověď. Výše nastíněné spojitosti s legend trippingem a pověstmi táborových ohňů sice pomáhají některé motivy charakterizovat jako celek, ale tramské prostředí má vlastní specifika, která obecný kontext mění.

Vyprávění probíhá obvykle ve skupinách přátel, kteří spolu pravidelně tráví volný čas, přičemž skladba skupiny se však může průběžně obměňovat a jednotlivé skupiny se setkávají. Tyto změny a setkání nabízejí možnost vzájemně prezentovat vlastní specifika včetně folklóru. Časté je vyprávění *strašidelných pověstí* novým členům tramských osad, nejlépe dívkám,²¹ přičemž dramatický efekt se pohybuje mezi ryzím horrorem, kanadským žertem (srov. A5, B3) a čistým humorem či parodií. Pověst může udržovat při životě ale i samotná skutečnost, že dodává místům navštěvovaným trampy romantický prvek, který je v podstatě kladně hodnocen a napomáhá utváření jeho identity, a to i když není vyprávění nezbytně považováno za věrohodné.

Témata, která jsou pověstem vlastní, jsou rovněž zpracovávána v rámci tramské literární a hudební tvorby, čímž mohou dosáhnout značného rozšíření. Tramping je subkulturou, která sama sebe tímto způsobem hojně sebereflektuje, existují např. hudební a literární soutěže, které se zaměřují pouze na díla související s trampingem. Reflektována je i sama existence specificky tramských pověstí. Motivů z nich převzaté, stejně jako pokusy vytvořit obdobné příběhy zcela nové, se v tomto kontextu pravidelně objevují.²² V podstatě jde o jakýsi tramský folklorismus. Za *autorské*

19 Srov. např. REEVY, T.: *Ghost Train! American Railroad Ghost Legends*. Lynchburg 1998.

20 Např. WWW7b; BRUTUS, J. B.: *Mrtvý pantograf*. Krasová depese 1/1994, s. 37–38.

21 „Po vyprávění podobných historek večer u ohně se tak do noci nese cvakání zubů vystrašených greenhornů a příslušnice něžného pohlaví se ke starým mazákům příjemně tisknou.“ (WWW1: ID Kameňák, 7. 12. 2008).

22 Srov. např. FRIČ, J. B.: *Hagen*. In: Spurná, I. a kol. (Eds.): *Trapsavec – almanach 25. ročníků tramské literární soutěže*. Praha 2001, s. 21; ČAPEK, R.: *Noc a vitr*. In: XXXIII. *Trapsavec 2007*. Sborník tramské literární soutěže. Praha 2007, s. 17–18.

pověsti, které jsou nově vymyšleny konkrétním tvůrcem, ale pro dosažení většího dramatického efektu označovány za obecně rozšířené, je snad možné považovat např. B5, C3 a C4, kde je navíc pravděpodobně autorem i stejná osoba nebo skupina trampů.

Značná část zachycených vyprávění je prohlašována přímo za zážitky vlastní (C1, C2, C8, C10) nebo konkrétních osob, které vypravěč blíže zná (C5, C6, C7, C9). V některých případech je zde patrná snaha vnímat zvláštní, teoreticky přirozeně vysvětlitelný zážitek romantizujícím způsobem tíhnoucím k nadpřirozenu (C1, C8, C9, C11, C12), ani jedno možné vysvětlení však nebývá vypravěčem určováno jako definitivní a nechává prostor fantazii posluchačů. Obdobně je tomu u příhod přirozeně vysvětlitelných obtížně (C5, C10), kdy vypravěč může přiznávat, že mohlo jít o šálení smyslů, ale toto tvrzení dodává spíše proto, aby si nad příběhem udržel odstup a posílil tak svou věrohodnost a tím v podstatě i věrohodnost příběhu. Striktní požadavek hodnověrnosti, který bývá někdy uváděn jako příznačný pro moderní pověsti,²³ se zde nemusí vyskytovat.

Taková vyprávění, která vycházejí z osobních zážitků či autorské fikce a v podstatě nemají variace, je možné spíše zahrnout mezi proto-pověsti.²⁴ V některých případech lze uvažovat i o tom, že zdánlivě fiktivní příběh byl odvozen od skutečné události, která se stala třetím osobám, ale byla ústním podáním výrazně pozměněna. Týká se to například vyprávění o nevyjasněných tragických úmrtích (B9, B12, B13), ke kterým na několika tramských tábořištích skutečně došlo. Zmínit je v tomto kontextu možné např. smrt trampa na srubu Kačabača na Kokořínsku²⁵ nebo vraždu tří trampů v Českosaském Švýcarsku v roce 1987.²⁶ Tato souvislost ale může být jen volná, vyprávění, které by se týkalo přímo těchto doložitelných událostí se mi dosud nepodařilo zachytit.

Závěr

Tramské prostředí se patrně, alespoň na základě materiálu shromážděného v rámci této sondáže, vyznačuje mimo jiné i svébytnou skladbou té části slovesného folkloru, kterou lze zařadit mezi moderní pověsti. Výrazný je podíl motivů příznačných pro mládež, které jsou ale šířeny i osobami staršími. Silná je i vazba na konkrétní místa či oblasti, které trampové navštěvují. Žánr tramské mysteriózní pověsti je alespoň částečně reflektován jako součást trampingu i trampy samotnými a může být jako takový literárně zpracováván či záměrně dále rozvíjen jako folklorismus.

Vzhledem k omezenému rozsahu sondáže, jejímž hlavním cílem bylo získat re-

23 Srov. SCHNEIDER, I.: „*Contemporary legends*“ *medzi mýtom a realitou*. Slovenský národopis 49, 2001, č. 2, s. 164.

24 K definici BRUNVAND, J. H.: c.d., s. 336.

25 WWW9.

26 WWW8: ID Will99 a Tsoh.

prezentativní průřez relevantním materiálem, ale zůstávají některé otázky otevřené. Část motivů byla zachycena jen náznakově a nelze tak plně podchytit jejich rozšířenost, variabilitu a kontext. Navíc jde z velké většiny o podání recentní, podoba této části tramského slovesného folkloru např. v prostředí prvorepublikového trampingu je dosud prakticky neznámá.

Katalog

A – KONKRÉTNÍ POSTAVY

A1 Rolnička:

„Doslechla jsem se, že v okolí Ameriky se má objevovat Rolnička a má si vybírat toho, kdo jde poslední a cinkají mu řemínky na usárně...“²⁷

„Rolnička měla být zjevení, které mělo útočit na lidi, co jim něco cinkalo na báglu. Slyšel jsem o ní kdysi od několika lidí, ale nevím, kde se tohle mělo dít.“²⁸

Na Velké Americe se zjevuje v podobě ženské postavy, která zvoněním láká lidi ke srázům. Nějaký mlžný přízrak tam byl jednou i skutečně spatřen, respondentův kamarád přespával se svou dívkou v okně štol, ta uviděla mlžné ženské zjevení jakoby v závoji a cítila chlad, po probuzení jejího partnera přízrak zmizel.²⁹

Pozn.: Motiv je využit v povídce D. Kaifoše, kde zjevení Rolničky a její zvonění probudí lepší já v trampech, kteří se špatně chovají ke kamarádovi. Jeden z nich ji však pronásleduje se zlými úmysly a zřítí se přitom do lomu.³⁰

A2 Kožeňák

„A tu Brdskou historku o tom démonovi, co po nocích obchází tramské sruby a mezerama mezi kládami propichuje spící trampy dlouhou a rezatou jehlou už jsi slyšel?“³¹

Kožeňák byl někdo, kdo obcházel sruby se spícími trampy a objížděl klackem mezerami mezi kládami. Říkalo se mu tak, protože ho občas bylo vidět, jak někde stojí, dívá se a má dlouhý kožený kabát. Mohl to být nějaký šílenec.³²

Pozn.: Kožeňák se snad měl vyskytovat poblíž Kamenného Přívozu.³³

27 WWW1: ID Večernice, 09. 10. 2008.

28 WWW1: ID Jimmy, 22. 2. 2009.

29 Respondent č. 4.

30 WWW7a.

31 WWW1: ID Kameňák, 7. 12. 2008.

32 Respondent č. 2.

33 Respondent č. 2.

A3 Stopař

„Poznám z tajemných rečí trampov z okolia lesa, kde je schované tajné vojenské letisko na Sliači ... podivnú historku o trampovi čo si cestu lesom na svojich vand-roch značkuje namrvenou sádrou... Vraj svoju prvú sádru namrvil v Haďom údolí... Pokúsim sa dodať ďalšie fakty. Som mu na stope.“³⁴

Pozn.: Může jít o parodické či škádlivé vyprávění, kontext není zcela jasný.

A4 Pasáček

„Třeba na tom Vrahově potoce (prý) sídlí osoba zvaná Pasáček, kolem kterého se točí docela dost legend. Má to ale nějaké docela reálné jádro, neb to je člověk, který kdysi utopil rodinu ve Vltavě a postupně snad prodělal léčení (mluví se dokonce o otevření lebky) a od té doby mu haraší, ale údajně není nebezpečný.“³⁵

A5 Červená ruka

„Pověst o Červený ruce má víc verzí, ale vesměs jde o to že: ... Kdysi jednomu pytlákovi v Jizerkách usekli neprávem ruku za pytláčení a ta ruka dodneška straší po Jizerkách a mstí se na nevinných – nejlépe samozřejmě trempech. K tomu trocha fantazie, pár světelných efektů ve tmě baterkou a několik kamarádek jsme takhle přivedli na hranici infarktu, když jsme je v noci vzbudili nasvícenou rukou u hlavy...“³⁶

A6 Brdský hejkal

V brdských lesích žije chlap, který se tam skrývá, protože má od ohně znetvořený obličej. Údajně jde o syna hajného, který havaroval ve škodovce, a ta se po nárazu vzňala. Od té doby žije v lesích a obstarává si tam potravu, je silný a bije toho, kdo mu odpoví na jeho „Hej, hej, hej!“, což se poprvé stalo právě trampům u ohně. Později za jiným trampem např. několik kilometrů šel a hejkal na něj, ale ten neodpovídal a hejkal ho nakonec nechal být.³⁷

Pozn.: Pověst byla vypravěčem poprvé vyslechnuta v roce 1988 u České Lípy. Srovnává ji se starou podbrdskou krajobnou pověstí o Hejkálkovi, který měl rovněž znetvořenou (kozí) hlavu.³⁸

A7 Kleštič

„Kluci něco taky povídali o tzv. “Kleštiči“, měl to být hodně vysoký jako člověk s klepetama místo rukou. Měl ho objevit náhodou na fotce někdo. No nevim.“³⁹

34 WWW1: ID Iggy, 09. 10. 2008.

35 Respondent č. 1.

36 WWW1: ID Teta Slimák, 9. 12. 2009.

37 Respondent č. 2.

38 DAŇKOVSKÁ, D.: *Lidové pověsti*. In: Čílek, V. a kol: Střední Brdy. Příbram 2005, s. 288.

39 WWW1: ID Duch, 22. 2. 2009.

A8 Hagen

Hagen je fantom lomů Amerika, nejčastěji bývá označován za německého vojáka nebo jeho ducha, který se pohybuje ve štolách a škodí jejich návštěvníkům – zabíjí je (škrťí strunou, věší, podřezává, zapaluje srub s trampy, způsobuje záhadná zmizení osob v podzemí, závaly a smrtelné pády aj.), krade jim věci nebo je jinak nepřímo ohrožuje. V podzemí mimo jiné visí gong/kolejnice, kdo na ni zazvoní, pro toho si Hagen přijde. Méně často vystupuje i jako dobrý duch Amerik, který chrání zdejší trampy před úředním postihem.⁴⁰ Pověsti vznikaly v trampsém prostředí, postupně se však rozšířily i mimo něj, kodifikaci jednotlivých příběhů výrazně napomohla beletrizace z pera L. Lahody.⁴¹

A9 Bílej

„Pak se tam vyskytuje přízrak nebo strašidlo, kterému se říká Bílej. Je to údajně shluk mírně svítící mlhy asi 3 x 3 m, kterej se pohybuje po hladině řeky nezávisle na větru a mění směr.

Tady mám dvě skoro přímý zkušenosti. Jako malej sem jezdil s tatkem na Zlatou potkovu a Potlach a jednou v noci příběhly podél řeky dvě vyděšený ženský, že je ten přízrak pronásledoval a pohyboval se i mimo řeku. O asi patnáct let později sme s kamošama spali na jedné otevřené boudě, Umirajda se jí říkalo, a potkali tam dva starší trempíky. Pojedli sme a jeden z nich si šel dolů k řece umejt ešák. Najednou rána, hlomoz, křik a doběhl celej docela vyděšenej, že vyděl Bílýho, kterej ho začal pronásledovat. Vystřelil po něm z perkusáku a utek do kopce k boudě. Když sem se tam šel podívat, nic tam nebylo... co si o tom myslet nevim.“⁴²

Pozn.: Vztahuje se k povodí Oslavky.

B – TAJEMNÉ JEVY A MÍSTA

B1 Edův most

„A tak se od těch dob u táboráků začalo vyprávět, že na mostě straší a obcházejí ho duše mrtvých.“⁴³

„... u táborových ohňů začaly vznikat pověsti: o mrtvém vlaku, o „Desítce“, a hlavně o místě mrtvých – ‘Edově mostu’.“⁴⁴

40 WWW10.

41 Text vyšel mnohokrát s drobnými spíše formálními obměnami na různých místech, možno uvést např. LAHODA, L.: *Pověsti Ameriky*. S.l. 1999² nebo LAHODA, L.: *Pověsti Ameriky*. Tramp XIII, 1996, č.11, s.15–18; K jednotlivým variacím, jejichž plný výčet přesahuje možnosti tohoto soupisu, a folkloru spjatému s lomy Amerika obecně, viz podrobněji POHUNEK, J.: *Lomy Amerika – Etnografie Země nikoho*. Rukopis. Postupová práce. Ústav etnologie FF UK. Praha 2006, dále též JANEČEK, P.: *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy...*, s. 57–63 a LUFFER, J.: c. d., s. 223–224, 228.

42 Respondent č. 7

43 WWW3a.

44 WWW4.

Strojvůdce motoráku tamtéž je o několik let později varován z kabiny jiné lokomotivy jejím strojvůdcem, aby jel pomalu. Motorák díky tomu narazí do spadlého stromu pomaleji a nedojde k vážné nehodě. Ukáže se, že šlo o lokomotivu z havárie u Spálova, která už neexistuje.⁴⁵

Pozn.: Vztahuje se k mostu přes Kamenici u Spálova, kde došlo v srpnu 1990 k železničnímu neštěstí. *Desítka* je skutečná lokomotiva, která se srážky vlaků účastnila a dále byla provozována. Lidový název mostu je odvozen od jména strojvůdce, který zde zahynul. Tato vyprávění je možné považovat současně za profesní folklor železničářů.⁴⁶

B2 Vlak 30-50 na Staré štrece

Jde o *mrtvý, bludný* vlak, který jezdí po *Staré štrece*, zaniklé trase trati Příbyslav – Sázava u Žďáru n. S. V odkazovaném textu je využit jako motiv pro zkoušku odvahy skautského oddílu, členové oddílu navíc pokládají na koleje mince a ráno je najdou rozjeté.⁴⁷

B3 Duchové v Hadím údolí

*„... u nas v Hadom udoli aktivne posobi niekoľko duchov a obcas rozpravame novo-prislym kamaratom rozne historky, ktore sa skutocne stali alebo sme si ich vymysleli (podla situacie...); no a ako sa dalej siria ustnym podanim, to je uz mimo nas.“*⁴⁸

B4 Brdská plechovka

*„... tramp, který uslyší cinknutí plechovky o kámen (aniž by tento zvuk slyšel někdo další), do roka zemře.“*⁴⁹

Ten, kdo uslyší cinknutí, se nedožije rána, musí jít o člověka, který jde poslední ve větší skupině.⁵⁰

Pozn.: Má se stávat na Brdech.

45 WWW3c.

46 WWW3a, b, c. Reprezentativní sbírkou takovýchto vyprávění je např. REEVY, T.: c. d., kde lze nalézt řadu analogických podání pocházejících z USA. Motiv přízračného vlaku či železničního zaměstnance, který varuje živé a připomíná dávnou nehodu, představují např. *The Headless Brakeman* (tamtéž, s. 46–47) nebo *The Ghost Train of Marshall Pass*, (tamtéž, s.19–22). Prvek varování poskytnutého příznakem mrtvé osoby usmrcené při nehodě lze také vztahovat k některým variantám mezinárodního motivu *The Vanishing Hitchhiker* („Mizející stopař“), srov. např. BRUNVAND, J. H: c. d., s. 463–464 nebo JANEČEK, P.: *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy...*, s. 37–44.

47 WWW3b.

48 WWW1: ID Dady, 6. 12. 2008.

49 PERGELOVÁ, K.: *Trampský slang ve slovanském kontextu*. Rukopis. Postupová práce - Ústav slavistických a východoevropských studií FF UK. Praha 2004.

50 WWW1: ID Jaroos, 8. 12. 2008.

B5 Odraz šerifa v lomu

„Lom Zelené sedmy – od roku 1970 to byl poslední camp trampské osady. Voda lomu má překrásnou nazelenalou barvu spjatou s pověstí, že kdo hodí do vody zelený lístek, tomu se ukáže šerif této osady.“⁵¹

Pozn.: Váže se ke konkrétní lokalitě na Domažlicku.

B6 Tajemství osady Apten-Hassa

Trampům, kteří na tuto osadu v lomu u Štěchovic jezdili, pravidelně každou sobotu ráno zhasla petrolejka, i když v ní byl petrolej. Každou sobotu večer se začalo sypat kamení ze skály nad lomem.⁵²

Pozn.: Podáváno jako zkušenost z první ruky.

B7 Nacistické dokumenty v Beskydech

Trampové, kteří jezdili za totality do Malenovic pod Lysou horou v Beskydech, prý tvrdí, že se tam potulovali lidé, kteří je terorizovali, bili a snažili se je z jejich tábořišť vypudit. Jeden z trampů přišel na to, že tam hledá StB nacistický archiv a málem za to zaplatil životem, když ho přejelo auto. Archiv měl být ukryt spolu s nespécifikovaným strojním vybavením v jeskyních, na konci války uměle zavalených. StB jej nakonec prý našla a odvezla do Prahy. Dodnes se údajně občas mezi Lukšincem a Malenovicemi ztrácejí houbaři a turisté, kteří si odskočili se vyčůrat. Před lety bývalý starosta Malenovic začal odkrývat staré štoly, prý aby je zpřístupnil veřejnosti. Jednoho dne záhadně zahynul při výbuchu plynu a někdo vše zase rychle zahrabal.⁵³

Pozn.: Vyprávění spíše skeptického jeskyňáře, částečně převzaté z trampského prostředí.

B8 Přepis mrtvých

Někde na Křivoklátsku je převis, nepříliš velký, říká se mu převis mrtvých. Nějací trampové tam před osmnácti lety našli rozložené trampské ležení, věci dvou lidí, jakoby dívčí – cely, batohy, vaření, všechno. Chyběly jenom peníze a osobní doklady. Bylo to v době, kdy se na Plzeňsku ztratily dvě stopačky. Možná se to mělo tenkrát nahlásit. Každopádně ty věci tam pak byly dál, jen ubývaly, jak si je lidi odnášeli.⁵⁴

Pozn.: Podáváno jako zcela pravdivá historie coby kontrast k ostatním pověstem.

B9 Osada Otroci vzpomínek

Zpod převisu na tomto brdském pietním místě prý podle trampských vyprávění vycházela jakási postava.⁵⁵

51 WWW2a.

52 WWW5.

53 WWW6.

54 Respondent č. 2

55 RNDr. Václav Cílek, ústní sdělení. 6.12. 2006.

K místu se váže několik blíže nespecifikovaných strašidelných příběhů.⁵⁶

Pozn.: Jde o tramský kemp v bývalém křemencovém lůmku na Brdech, kde je ro-zestavěna celá řada křížů na památku zemřelých trampů.

B10 Koňská noha na Padrti

„Kousek od Padrtě zase straší pověstná koňská noha, hrající na housle (dost mi to nejde do hlavy z hlediska technického provedení).“⁵⁷

Pozn.: Jde o starou krajovou pověst.⁵⁸

B11 Oběšenec na Ronově

„Podle starých tramských pověstí se o úplňku zjevuje v troskách věže oběšenec, a to přímo nad místem, kde se většinou spí. Podrobnější popis oběšence není znám...“⁵⁹

Pozn.: Vztahuje se k hradu Ronov u Blíževedel.

B12 Mrtví na Pírku

„Na pískovcích má zase každý srub alespoň jednu mrtvolu – v lepším případě dvě, podle osvědčeného schématu „kluk s holkou byli na srubu, jeden z nich sklouznul a zabil se, druhý za nim skočil ze zoufalství a teď bloudí během bezměsíčných nocí a ukusují pocestným hlavy“ – ta pointa se samozřejmě liší podle míry krvelačnosti a fantazie vypravěčovy.“⁶⁰

Pozn.: Vztahováno ke srubu Pírko na Českolipsku, má se ale vyskytovat i na jiných místech.

B13 Mrtví na Oslavce

„Tak ju, netuším, jestli znáš Oslavku, ale pro brnňáky vandrácká Mekka [...] No, a protože sou tam skály jak prase a mezi nima boudy, tak tam občas někdo name-tenej, kdo de z hospody na flek, zahučí a zaklepe bačkorama a hned se říká, že je to divný, protože cestu dobře znal, chodil tama už léta... takovejch pomníčků je tam habaděj...“

Koluje tam historka o dvou kamarádech, co šli s partiou z hospody, zapovídali se a zpozdili, ostatní zatím došli na flek, uvařili, najedli se a šli spát, o těch dvou před-pokládali, že si ustlali někde po cestě a dojdou ráno. V noci se jeden vzbudil a viděl, jak ten jeden z opozdílů hledá něco v jeho batohu, ale hned zas usnul. Ráno kluci nešli, tak jim vyrazili naproti. Našli je oběšený na laně, který vytáhl z batohu toho

56 DAŇKOVSKÁ, D.: c. d., s. 285.

57 WWW1: ID Kameňák, 7. 12. 2008.

58 Srov. DAŇKOVSKÁ, D.: c. d., s. 289.

59 TONY: *Ronov. Vitamín Kř!* Tramský časopis pro všechny pískomily. 2009, č. 1, s. 10.

60 WWW1: ID Kameňák, 7. 12. 2008.

spícího... nikdy se to samozřejmě neobjasnilo... co je na tom pravdy netuším, ale je to oblíbená historka.“⁶¹

B16 Koně na Sedleckém hradě

*„No a ještě k oslavce, občas někdo vipraví jak ho na Sedleckým hradu vzbudil dusot koní.“*⁶²

C – JEDNORÁZOVÁ SETKÁNÍ S TAJEMNEM

C1 Noční návštěva na Apten-Hasse

Trampská osada přespávala ve svém srubu, venku vydatně přšelo. Šerif se vzbudil, že se mu zdálo, že někdo buší na dveře. V tu ránu někdo skutečně zabušil, tak otevřeli a venku stály dvě postavy v podivných hábitech s kapucemi na hlavě, nebylo jim dobře vidět do obličeje. První z postav promluvila, že je jich osm cyklistů a hledají, kde přespát, tak jim trampové doporučili přístřešky a dovolili využít osadní stavby. Jeden z trampů se hned nato vydal ven dát cyklistům další instrukce, ale ti najednou nikde nebyli. Okolní terén je přitom v noci dosti neschůdný a ráno navíc byly vidět stopy trampů, ale už ne cyklistů.⁶³

Pozn.: Vztahuje se k existující osadě Apten-Hassa u Štěchovic. Podáváno jako tajemný zážitek z první ruky.

C2 Varování před závalem na Apten-Hasse

Na osadě Apten-Hassa je stará štola s vertikálním hloubením, do jejíž horizontální části se chodí k louži pro pitnou vodu. Pisatel se tam jednou s kamarádem vydal a slyšeli z hloubení zvuk podobný cinkání hrnečků. Vyběhli ven a týden nato se ve štole udělal zával.⁶⁴

Pozn.: Vztahuje se ke konkrétní lokalitě, podáváno jako zážitek z první ruky.

C3 Černé vrány v Supím lomu

Tramp v lomu pro pobavení mučil vraní mládě, to zemřelo. Ráno ho spálil a najednou se zatáhlo a objevilo se mnoho černých vran, ostatní trampové propadli panice a schovali se do štoly. Až na jednoho a ten už se nikdy nevrátil.⁶⁵

Pozn.: Vztahuje se k lomům Amerika.

61 Respondent č. 7.

62 Respondent č. 7.

63 WWW5.

64 WWW5.

65 WWW1: ID medved, 11. 10. 2008.

C4 Zmizeli na Bobřím potoce

Na místě u dvou výrazných kamenů se říkalo, že jsou tam schody do pekla. Skupinka hlučně se chovajících trampů je jednou začala rozebírat na stavbu srubu, a když došli k posledním kamenům, zvedla se bílá mlha a od té doby je nikdo nikdy neviděl.⁶⁶
Pozn.: Vztahuje se zřejmě k Peklu u České Lípy.

C5 Strašení na srubu Panda

Kdesi ve Středních Brdech ve vojenském prostoru se nachází tramský srub jménem Panda. Před časem tam jeli dva konkrétní lidé z party, která se o něj stará, zatopili a šli spát. Jeden z nich se v noci probudil a všiml si, že někdo, tmavá postava v kápi, hrabe pohrabáčem v krbu. Když se na ni podíval, otočila se a místo obličeje měla mlhu. Dál neví, co se dělo, ale ráno, když se zase vzbudil, chtěl o tom říct kamarádovi, a než to stačil popsat, kamarád povídá: „*Tys to viděl taky?!*“
 Později tam jel zase jiný člen party se svou slečnou a v noci slyšeli, jako by na ně ti dva výše uvedení kamarádi zvenku volali. Otevřeli dveře a koukali ven, ale nikde nikdo nebyl.⁶⁷

Pozn.: Podáváno jako pravdivá historka, která se přihodila konkrétním jmenovaným osobám. První část byla stručněji (kratší vyprávění, bez osobní znalosti popisovaných osob a místa), ale bez věcných variací vyslechnuta i samostatně od respondenta č. 6, který ji měl od respondenta č. 2.

C6 Světlo v soutěsce

Čeští trampové byli na vandru v Rumunsku, v noci spali na svahu nad soutěskou a viděli, jak se po její protější straně rychle pohybuje jasné světlo. Přitom tam ale žádná schůdná cesta nebyla.⁶⁸

Pozn.: Podáváno jako příhoda, která se stala společnému známému.

C7 Černý pes na Brdech

Na Brdech někde u Studeného má strašit černý pes s ohnivýma očima. Kamarád tvrdí, že ho skutečně jednou, když šel sám přes hřeben, potkal.⁶⁹

Pozn.: Podáváno jako příhoda, která se stala společnému známému.

C8 Víla léčí zuby

Vypravěč byl na vandru u Pustého zámku u Zakšína a rozbolely ho zuby. Nemohl spát, a tak obcházel ranním lesem a nakonec ho napadlo zajít „*hodit nějaký slovo, třeba se někdo přimluví*“ ke křížku u studánky. Najednou tam potkal dívku v čer-

66 WWW2b.

67 Respondent č. 2.

68 Respondent č. 2.

69 Respondent č. 2.

vené bundě, která se ho sama zeptala, zdali ho nebolí zuby, a darovala mu plátíčko Alnagonu. Sehnul se ke studánce, zapil pilulku, a když jí chtěl poděkovat, už tam najednou nebyla. To plátíčko má dodnes schované.⁷⁰

Pozn.: Osobní zážitek na pomezí memorátu, vyprávěno s odstupem, ale s romantizujícím důrazem na tajuplnost zážitku.

C9 Jezdkyně u studánky

Tramp či trampové potkali někde u Kamenného Přívozu za zvláštních okolností dlouhovlasou mlčenlivou dívku jedoucí na koni.⁷¹

Pozn.: Podáváno jako skutečná příhoda známých, na pomezí memorátu, s romantizujícím důrazem na tajuplnost zážitku.

C10 Přízrační jeleni

Vypravěč šel sám do Středních Brd, od Příkosic k loučkám pod Palcířem byla mlha a sníh. Najednou uviděl na konci loučky přeběhnout tři jeleny. Zdálo se mu na nich ale něco divného. Když došel na to místo, nebyly tam žádné stopy.⁷²

C11 Prošel zamčenými dveřmi

„Letítej kamarád vypráví s oblibou historku, jak tam slavili naročky v zimě (u Mňouků na boudě) a přišel tam pokecat nějaký cizí chlap. Pak odešel, a když šla po něm kamoška ven na záchod, zjistila že sou dveře zevnitř na zástrčku... samozřejmě hysterák a všichni náramně rychle vystřízlivěli... no ale na rovinu, když sou všichni jak dekl, tak se snadno zapomene, že někdo zavřel dveře... kdo ví.“⁷³

Pozn.: Vztahuje se k povodí Oslavky.

C12 Světlo na Vousovce

„Nebo mi kamarádi popisovali jak spali na vousovce (další otevřenéj srub) a najednou z venku všema škvírama dovnitř začlo pronikat intenzivní světlo, a psi měli strach... ale zase, nedaleko je vojenský letiště a taková lodní světlice na osvětlování bojiště která když se odpaluje má skoro metr na vejšku a padák má jak brzdicí od letadla, a hoří v ní magnézium... sám sem takovou kdysi na silvestra odpálil a světla bylo jak ve dne.“⁷⁴

Pozn.: Vztahuje se k povodí Oslavky.

70 Respondent č. 2.

71 Respondent č. 2; WWW1: ID Tony A, 08. 12. 2008.

72 Respondent č. 2.

73 Respondent č. 7.

74 Respondent č. 7.

D – HISTORICKÁ PODÁNÍ O TRAMPSKÝCH MÍSTECH

D1 Zakopávaná kronika

Kdysi dávno jezdívala na Klokočské skály parta skautů-roverů. Psali si kroniku a vždy ji zakopávali v jedné jeskyni. Na první stránce měla vzkaz: „Ty, jenž jsi mne vykopal, zahrab mne o pár dílů hlouběji,“ a tak bylo čím dál tím náročnější ji vykopat.⁷⁵

Pozn.: Patrně jde o existující místo, obdobných může být více.⁷⁶

D2 Kemp s průlezem

„... na Klokočkách prej existoval i kemp spojenej průlezem zkrz skálu s druhým kempem. Průlez byl tak úzkej že silnější jedinci byly zpět potupně taženi zpět za strašlivého řevu a odřených uší. A to je pravda. Jenom díky vochránářům se z toho stala pověst – ten kemp totiž existoval.“⁷⁷

Pozn.: Skutečně jde o existující lokalitu.⁷⁸

D3 Malé indiánské pohřebiště

„... kdysi kdesi – bylo nebylo – Malé Indiánské pohřebiště. Když tremp sebral zbytek obvahy a za temné noci po skalní římse vlezl do jisté jeskynky – a do drážky ve stěně vložil kuličku – místo jejího dopadu ukázalo šipku mířící na stěnu – no a dál už je to jej a jen pověst.“⁷⁹

Pozn.: Vztahuje ke konkrétní lokalitě v Českém ráji.⁸⁰

D4 Zkratka tajnou chodbou

„Na potlachu jedné osady měli zvláštní soutěž – dva běžci v noci vyběhli pro určitou věc ke jedné boudě asi dva kiláky vod osady. A vždy vítězila poořadající osada, neb neznámo jak – její běžez v noci prošel zkrz horu a cestu si tak zkrátit. A tak je tu pověst o tajné chodbě vedoucí zkrz kopec. Tak nějak sem to kdysi slyšel.“⁸¹

Pozn.: Další variantu vyprávění o takové soutěži vyslechl autor článku před několika léty z dnes již nedohledatelného zdroje a vztahovala se přímo ke konkrétní lokalitě na Kralovicku, kde je skutečně možné zkrátit si cestu údolím štolou po těžbě kyzových břidelic.

75 WWW1: ID indi, 12. 10. 2008.

76 WWW1: ID elvira, 13. 10. 2008; WWW1: ID indi 13. 10. 2008.

77 WWW1: ID indi, 12. 10. 2008.

78 WWW1: ID Lišák, 12. 10. 2008.

79 WWW1: ID indi, 12. 10. 2008.

80 WWW1: ID Lišák, 12. 10. 2008.

81 WWW1: ID indi, 12. 10. 2008.

D5 Vlhošť a dost

Vypravěč jezdil na Roverky na srub s partou, která si říkala Kodiaci. Vždycky, když tam byli, koukali na vrch Vlhošť a říkali si, že tam jednou musí jít, ale zároveň měli takovou pověst, že pokud se tam někdy vydají, stane se, že to bude jejich poslední návštěva Roverek. Což se jim splnilo.⁸²

Pozn.: Roverky je trampské označení skalnaté oblasti mezi Blíževedly a Zakšínem.

E – HUMORNÉ PŘÍBĚHY

E1 Brdští panterři

Někdy po válce nebo v padesátých letech se na nádraží v Dobříši omylem ocitl zapomenutý vagón s černými panterry, kteří byli převáženi z jedné zoo do druhé. Zvířata dostala hlad, vydávala všelijaké zvuky a nádražáci se nakonec odhodlali vagón otevřít. V tu chvíli panterři vyběhli ven a zmizeli v brdských lesích. Nějakou dobu o nich nikdo neslyšel, ale na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se v Brdech začala objevovat divná zvířata podobná panterům, která měla létat nebo sát krev. Patrně vznikla tak, že se uprchlí panterři měli zkřížit s netopýry, sovami, dešťovkami či jinými nebezpečnými zvířaty. Každopádně chodí v noci, obcházejí trampská, skautská a jiná tábořiště a sají krev. Někteří tvrdí, že velocipedovou hustilkou.⁸³

Pozn.: Údajně vyslechnuto před třiceti lety na tábořišti někde u Voznice. Komický efekt v příběhu dodával jednak přechod do absurdna na konci, jednak přehnaně seriózní způsob vyprávění.

E2 Krb se strašlivým tahem

Dva kamarádi stavěli, snad někde mezi Měchenicemi a Bojovem, srub s velkým krbem. Na krbu si dali záležet a měl takový tah, že když v něm zatopili, tak je to *vcuclo* i s celým srubem. Krb dosud stojí a může *vcucnout* toho, kdo se k němu příliš přiblíží. *Vcucnutí* lidé podle jedné varianty mizí, podle druhé dopadnou o velký kus dál do roští. Krb se pozná podle toho, že v něm i za bezvětří hvízdá vítr.⁸⁴

Pozn.: Pisatel uvádí, že příběh několikrát slyšel u ohně nebo snad někde i četl.

E3 O duchu traktoristy Pavlušijaka

Na říčce Javornici u Chříče působil polský vystěhovalec a později traktorista Pavlušijak. Jednu dobu dělal i předsedu družstva, ale pak ho závistivý nový předseda poslal pracovat do údolí, které je bahnité samo o sobě a navíc bylo záměrně rozbahněno trampy. Pavlušijak tu měl vyprostit vůz se senem, zařadil na traktoru zpátečku a sám čekal u vozu a držel oj. Pak ale uklouzl a traktor ho na oj nabodl. Jeho

82 Respondent č. 5.

83 Respondent č. 3.

84 WWW1: ID Lahvák, 24. 11. 2008.

tělo zmizelo a od té doby v okolí i s traktorem straší, děsí trampy rachotem zpátečky a je možné, že může i chtít pomoci připojit oj na traktor.⁸⁵

Pozn.: Krátký, humorně laděný článek. Údajně jde o autorský text převzatý neautorizovaně redakcí časopisu *Tramp* odjinud.⁸⁶

E4 Štěchovický poklad na Brdu

Respondent byl v roce 2007 svědkem rozhovoru, kdy dva trampové u ohně usoudili, že na nedalekém kopci Brdo, který hlídá ochranka, kde jezdí nákladní auta a kde se pracuje i v noci, někdo hledá Štěchovický poklad. Ve skutečnosti šlo o natáčení filmu. Rozpracováno respondentem jako krátký literární útvar s humorným vyzněním.⁸⁷

Literatura:

- ALTMAN, K.: *Jak někteří trampují*. In: Pospíšilová, J. (Ed.): *Rajče na útěku*. Kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami. Brno 2003, s. 257–285.
- BRUNVAND, J. H.: *Encyclopedia of Urban Legends*. Santa Barbara 2001.
- BRUTUS, J. B.: *Mrtvý pantograf*. Krasová depese 1/1994, s. 37–38.
- ČAPEK, R.: *Noc a vitr*. In: XXXIII. Trapsavec 2007. Sborník tramské literární soutěže. Praha 2007, s. 17–18.
- DAŇKOVSKÁ, D.: *Lidové pověsti*. In: Cílek, V. a kol.: *Střední Brdy*. Příbram 2005, s. 273–294.
- FRIČ, J. B.: *Hagen*. In: Spurná, I. a kol. (Eds.): *Trapsavec – almanach 25. ročníků tramské literární soutěže*. Praha 2001, s. 21.
- HLÔŠKOVÁ, H.: *Moderné povesti – k doterajším výsledkom ich štúdia v zahraničnej folkloristike*. Slovenský národopis 49, 2001, č. 2, s. 174–184.
- HURIKÁN, B.: *Dějiny trampingu*. Praha 1990.
- JANEČEK, P.: *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice*. Praha 2006.
- JANEČEK, P.: *Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice*. Český lid 94, 2007, č. 3, s. 305–322.
- JANEČEK, P.: *Černá sanitka – druhá zeň*. Praha 2007.
- KROTIK, K. – FRYHAUF, M. – DEZORT, M.: *110. výročí zahájení těžby. Lomy Mořina. 1891–2001*. S.l. 2001.
- KRŠKO, J.: *Meziválečný tramping na Rakovnicku*. Rakovník 2008.

85 *Staré pověsti overlandské – O duchu traktoristy Pavlušijaka*. *Tramp* XII, 1995, č.1, s. 17.

86 Respondent č. 2.

87 Respondent č. 6.

- LAHODA, L.: *Pověsti Ameriky*. Tramp XIII, 1996, č.11, s. 15–18.
- LAHODA, L.: *Pověsti Ameriky*. S.l. 1999².
- LUFFER, J.: *Katalog pověstí Berounska a Hořovicka*. Minulostí Berounska. Sborník státního okresního archivu v Berouně 6, 2003, s. 199–264.
- MECHLING, J.: *Children's folklore in residential institutions. Summer camps, boarding schools, hospitals and custodial facilities*. In: Sutton-Smith, B. – Mechling, J. – Johnson, T. V. – McMahon, F. R. (Eds.): *Children's Folklore – A Source Book*. Logan 1999, s. 273–291.
- POHUNEK, J.: *Lomy Amerika – Etnografie Země nikoho*. Český kras XXXIII, 2007, s. 44–55.
- REEVY, T.: *Ghost Train! American Railroad Ghost Legends*. Lynchburg 1998.
- SCHNEIDER, I.: „*Contemporary legends*“ *medzi mýtom a realitou*. Slovenský národopis 49, 2001, č. 2, s. 163–172.
- Staré pověsti overlandské – O duchu traktoristy Pavlušijaka*. Tramp XII, 1995, č. 1, s. 17.
- ŠRÁMKOVÁ, M.: *Vyprávění ve městě jako specifický druh narace*. Národopisná revue 12, 2002, č. 4, 195–202.
- TONY: *Ronov*. Vitamín Kř! Trampský časopis pro všechny pískomily. 2009, č.1, s. 10–11.
- TUCKER, E.: *Tales and legends*, In: Sutton-Smith, B. – Mechling, J. – Johnson, T. V. – McMahon, F. R. (Eds.): *Children's Folklore – A Source Book*. Logan 1999, s. 193–211.
- WAIC, M. – KÖSSL, J.: *Český tramping 1918–1945*. Praha – Liberec 1992.

Rukopisy:

- KUČEROVÁ, B.: *Tramping po roce 1945*. Rukopis. Diplomová práce. Katedra kinantropologie a humanitních věd FTVS UK. Praha 1997.
- PERGELOVÁ, K.: *Trampský slang ve slovanském kontextu*. Rukopis. Postupová práce - Ústav slavistických a východoevropských studií FF UK. Praha 2004.
- POHUNEK, J.: *Lomy Amerika – Etnografie Země nikoho*. Rukopis. Postupová práce – Ústav etnologie FF UK. Praha 2006.

Respondenti:

- Respondent č. 1: *Kameňák* (T. K., tramp, Praha, třicátník). Osobní a e-mailová komunikace.
- Respondent č. 2: *Tony* (M. A., tramp – členy trampského vydavatelského sdružení, třicátník). Osobní a e-mailová komunikace.
- Respondent č. 3: *Šnek* (M. H., farář a bývalý vedoucí dětského oddílu, nar. 1968). Osobní komunikace.

- Respondent č.4: *Potkan* (Z. M., speleolog, třicátník). Osobní komunikace v letech 2003–2004.
- Respondent č. 5: *Havran* (P. B., bývalý tramp a skautský vedoucí, muzejní produkční, padesátník). Osobní komunikace.
- Respondent č. 6: *Višňák* (tramp, stavař, 28 let). Osobní a různé formy elektronické komunikace.
- Respondent č. 7: *Sroub* (tramp, bližší údaje neposkytnuty). Komunikace přes osobní zprávy na www.nyx.cz.

Zdroje primárně publikované na internetu:⁸⁸

- WWW1: *On The Roads – Diskuze: Staré pověsti trampské*.
<http://www.ontheroads.net/services/chatbox/chatbox.php?action=read&id=9023>
 Včetně navazujících stránek – stránka je dynamicky generována a podrobnější odkazy se mohou měnit.
- WWW2a: *Medvěďův trampský blog: T.O.Zelená sedma*. <http://spierr.sblog.cz/2007/05/24/314>
- WWW2b: *Medvěďův trampský blog: Peklo – pokračování...* <http://spierr.sblog.cz/2006/12/>
- WWW3a: Šíla, M.: *Příběhy staré trati – Edův most*. <http://home.tiscali.cz:8080/desitka/edmos.htm>
- WWW3b: Šíla, M.: *Příběhy staré trati – Vlak 30-50*. <http://home.tiscali.cz:8080/desitka/vlak3050.htm>
- WWW3c: Šíla, M.: *Příběhy staré trati – Trať se ztrácí ve tmě*. <http://home.tiscali.cz:8080/desitka/vetme.htm>
- WWW4: Šíla, M.: *Jizerské hory: Příběhy z hor – Na to nazapomenu: Edův most*.
http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=7705&Itemid=4
- WWW5: *Šakalův blog: Tajemství osady APTEN-HASSA*. <http://jackal003.sblog.cz/2007/03/>
- WWW6: *Okoun.cz: klub Trať se ztrácí ve tmě...* http://www.okoun.cz/boards/trat_se_ztraci_ve_tme...?f=20080311-100540
- WWW7a: Kaifoš, D.: *Nové pověsti Ameriky – Rolnička*. <http://www.hornictvi.info/cteni/amerika2/4.htm>
- WWW7b: Kaifoš, D.: *Nové pověsti Ameriky – Tebe vzývám, skalín duchu*. <http://www.hornictvi.info/cteni/amerika2/6.htm>

⁸⁸ Internetové zdroje ověřeny k 28. 2. 2009, archivovány autorem. V případě, kdy je adresa stránky proměnlivá (zejm. u diskuzí na dynamických stránkách), jsou v seznamu pramenů či poznámkách uvedeny další upřesňující informace, obvykle ID, pod kterým autor příspěvku text vložil, a datum.

WWW8: [nyx] diskuze - Českosaské Švýcarsko (Zadní země) nejdivočejší kout v cz.
<http://www.nyx.cz/index.php?l=topic;id=13875>

Dynamicky generovaná diskuze, přístup podmíněn registrací, relevantní příspěvky mezi 1. 2. a 25. 2. 2009. Popisovaná událost potvrzena i existencí památníku na místě vraždy.

WWW9: (zkratka) -ma- 1999: *Pohřešovaný tramp z Postoloprť zřejmě našel smrt na Českolipsku*. In: Lounský a žatecký Press, 18. února 1999, s. 1.

http://www.arsys.cz/press/pdf99/Press_07_99.pdf

WWW10: *Tremgoviny – malé ilegální noviny pro velké trempy*. č. 28/1995. Samizdat. <http://solcboys.sweb.cz/Trem/staracisla/trem28.htm>

WWW11: Kaifoš, D.: *Nové pověsti Ameriky*. <http://www.hornictvi.info/cteni/amerika2/amerika2.htm> <http://www.hornictvi.info/cteni/amerika2/6.htm>

Abstract

Specific Features of Campfire Legend

Czech “tramping” is primary Czech non-political movement and in the same time a pastime which came into existence at the beginning of the 20th century. It interconnected a stay in the countryside with romanticizing inspiration with American Wild West. Emphasis was placed on personal freedom and small amount of organization. It is also characterized by specific literary, musical and graphic production. This paper attempts to analyze specific features of current campfire legends as a part of modern folk literature. It is based on material collected during a short survey. It seems that narration appearing in “tramping” environment has heavy though not absolute motivic relation to some more general types of narration of the youth such as the campfire legends and motifs related to legend tripping. However, they are spread in the ways characteristic for the youth by people who are much older. There is also a strong connection to the places visited by “tramps”. The existence of the legends is reflected within the movement. The stories can be turned into literature, parodied, or intentionally newly created as folklorism.

Key words:

“Tramping” – Modern Legend – Youth – Research – Czech Republic

Jan Krba

(3. 8. 1945 Krnov–10. 11. 2009 Valašské Meziříčí)

Profesní dráhu zahájil Jan Krba roku 1963 jako vyučený frézař v nástrojárně rožnovské Tesly, při zaměstnání poté vystudoval střední školu. V roce 1970 jej při lyžování v Malé Fatře zasypala lavina a po náročném léčení a rekonvalescenci ho zájmy o poznávání horských oblastí přivedly do Vlastivědného ústavu ve Vsetíně (1972–1976). Pracoval v konzervačním oddělení, kde dosáhl kvalifikace stavební zámečník-památkář a začal dálkově studovat národopis na FF UK v Praze. Roku 1976 přešel na konzervační pracoviště Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kde se po absolvování studia (1981) specializoval ve funkci etnografa na sbírky řemesel. Jeho diplomová práce a další odborná publicistika se zaměřovala na kovářství v regionu Valašska.

Byl velmi houževnatý, někdy měl ovšem tendenci příliš rychle dospět k širším vědeckým závěrům a kladl si mnohdy náročné cíle svého badatelského úsilí na hranici jeho tehdejší možnosti. To někdy vzbuzovalo nepochopení mezi kolegy, i když sám jednal vždycky přímo a otevřeně. Byl jedním z mála etnografů, kteří v 80. letech 20. století zakládali svoji práci také na archivním studiu.

Za svého rožnovského působení se snažil od muzejníčiny pronikat častěji k vědecké práci, a proto 1. 4. 1989 přešel do Ústavu slavistiky ČSAV v Brně jako odborný pracovník. Vedle toho patřil k zakladatelům mezinárodního setkávání kovářů *Hefaiston* na hradě Helfštýn, kde se podílel na odborných seminářích a práci v porotách. Velmi těžce nesl výpověď z ústavu v roce 1992 (v důsledku transformace ČSAV na strukturu AV ČR) a potom již nenašel zaměstnání ve svém oboru.

Jako znalec zapomínaných řemesel spolupracoval s živnostenským úřadem a především valaškosmeziříčskou pobočkou Českého svazu ochránců přírody. Delší dobu vedl hostinec v Krhové, který se stal základnou pro jeho dílčí výzkumy. Získané poznatky včlenil do řady příspěvků, s nimiž vystoupil na oborových setkáních. Pro Etnografickou komisi Asociace muzeí a galerií v této době vypracoval návrh pojmosloví pro nářadí dřevozpracujících řemesel.

K horám se vrátil krátkým působením v informačním turistickém středisku na Pustevnách. V tom období vydal knižně svoji sbírku kovářských pohádek i přehledovou práci o výročních obyčejích na Valašsku. V listopadu 2009 se nakonec jeho životní dráha uzavřela, když pravděpodobně podlehl depresi z nesplněných představ o naplnění svého života.

Marie Brandstettrová – Jiří Langer

Výběrová bibliografie Jana Krby

Kovářny na Valašsku po zániku cechů.

Zborník Slovenského národného múzea 79. Etnografia 26, 1985, s. 207–213.

Sčítací operáty jako pramen k zaměstnání obyvatelstva.

Národopisný věstník československý 2 (44), 1985, s. 94–100.

Společenstvo kovářů a podkovářů ve Valašském Meziříčí.

Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně, 1986, s. 19–25.

Živnosti v městečkách na Valašsku v roce 1875.

In: Venkovské město, sv. 1. Uherské Hradiště 1986, s. 85–88.

Horolezecká činnost Rudolfa Marečka v Sovětském svazu.

Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně, 1987, s. 46–48.

Sčítací operáty jako pramen k zaměstnání obyvatelstva.

In: Z regionální historie a archivnictví. Břeclav – Brno – Olomouc 1990, s. 189–192.

Vystěhovalecké družstvo Interhelpe a jižní Morava.

In: Kulturně-historické styky jižní Moravy. Břeclav – Brno 1991, s. 97–101.

Česko-slovenské vztahy z pohledu vzájemných pracovních kontaktů na příkladu podomního prodeje v soudním okrese Valašské Meziříčí.

In: Československé vztahy v bádání o lidové kultuře. Zlín 1992, nestránkováno.

Organizace kovářů na Moravě v druhé polovině 19. a v první polovině 20. století.

Z dějin hutnictví 20, 1993, s. 55–58.

Organizace kovářů na Moravě ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století.

In: Politické strany a spolky na jižní Moravě. Břeclav – Brno 1993, s. 209–213.

Přínos Hefaistonu pro české a evropské kovářství.

Z dějin hutnictví 26, 1997, s. 89–90.

Vídeň v kronice Josefa Gajdoše z Podolí.

Valašsko č. 6, 2001/1, s. 38–39.

Vystěhovalecké družstvo Interhelpo a jižní Morava.

In: Historie emigrace z českých zemí. Sborník referátů ze semináře, který se konal při příležitosti Setkání krajanů v Mladé Boleslavi 22.–25. 6. 2000. Mladá Boleslav 2001, s. 91–94.

Železné obětiny v díle Čěňka Zíbrta.

Národopisný věstník 19 (61), 2002, s. 77–79.

Jan Karafiát a Valašsko.

In: Aktivity duchovních na poli vědy a kultury. Rožnov pod Radhoštěm 2003, s. 94–97.

Dvojité výročí.

Valašsko č. 12, 2004/1, s. 39.

Jan Karafiát

Evangelické alumneum a modlitebna ve Valašském Meziříčí.

Valašsko č. 14, 2005/1, s. 31–32.

Josef Ország Vranecký a národopis.

Národopisný věstník 22 (64), 2005, s. 227–230.

Moravsko-slovenské vztahy z pohledu vzájemných pracovních kontaktů na příkladu podomního prodeje v soudním okrese Valašské Meziříčí v letech 1927a 1928.

In: Moravský historický sborník. Ročenka Moravského národního kongresu. Brno 2002–2005 [vyd. 2006], s. 701–704.

Pověsti a pohádky o kovářích.

Olomouc 2006, 256 s.

Obyčeje a lidové tradice na Valašsku.

Valašské Meziříčí 2008, 84 s.

Daniel Drápala

Jak etnograf k šedesátce přišel Blahopřání Janu Kristovi k životnímu jubileu

PhDr. Jan Krist (*1950), absolvent katedry etnografie a folkloristiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, dnes Ústavu evropské etnologie, se dožívá šedesátky. Po absolutoriu v roce 1974 pracoval krátce ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, ale celé své odborné působení od roku 1976 do současnosti spojil se strážnickým Ústavem lidového umění – dnes Národním ústavem lidové kultury. Zde začínal jako odborný pracovník-etnograf a podílel se zejména na výzkumu a dokumentaci folklorních aktivit v tehdejším Československu. S přibývajícimi zkušenostmi přibývaly i úkoly: po PhDr. Josefu Tomšovi, CSc., se stal vedoucím oddělení dokumentace a šéfredaktorem odborného časopisu Národopisné aktuality, později následně Národopisné revue, vydávaných tímto ústavem. Má výraznou zásluhu na novodobém formování obsahové struktury Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. Na organizaci vědecké práce se podílel od roku 1974 jako člen dnešní České národopisné společnosti a v devadesátých letech i jako člen jejího hlavního výboru.

O hlubokém zájmu o tradice lidové kultury a jejich využívání pro kulturní aktivity svědčí jeho aktivní účast na organizaci folklorního hnutí, zejména folklorních festivalů. V osmdesátých letech byl předsedou krajského poradního sboru pro folklorní festivaly v Jihomoravském kraji a Ústředního poradního sboru pro lidový tanec, v devadesátých letech se stal iniciátorem a autorem mnoha pořadů folklorního festivalu v Miloticích, členem programové rady festivalu Slovácký rok v Kyjově nebo koordinátorem celostátních Dnů folkloru, uspořádaných na pražském Žofině ke 100. výročí Národopisné výstavy československé. Je nejen prezidentem Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici a od roku 1997 také prezidentem České národní sekce Mezinárodní rady pro folklorní festivaly CIOFF. Není divu, že pro svou pracovitost, srdečný vztah k lidem a ochotu ke spolupráci na společensky potřebných aktivitách je členem rady pro umění při Ministerstvu kultury, Národní rady pro tradiční lidovou kulturu, členem prezidia mezinárodního výkonného výboru Dnů tradiční kultury v zemích Visegrádského seskupení, členem několika grantových a hodnotících komisí Ministerstva kultury a členem redakčních rad časopisů Slovenský národopis, Museum vivum, Místní kultura a Malovaný kraj. Tato aktivita mu zároveň umožňuje získat obecnější přehled o kulturním vývoji v České republice.

Jeho odborný zájem o folklorismus, jak dnes označujeme využívání lidových tradic, dokládá více než 300 studií, článků, recenzí a zpráv v odborném tisku a scénářů pořadů na folklorních festivalech. Vedle dokumentační, badatelské a v současné době zejména manažerské práce je bibliografie jeho prací rozsáhlá. Už od konce studií na univerzitě se věnoval výzkumu lidových tradic, zejména rodinných i vý-

ročních obyčejů. Základem prvních studií byly výzkumy pro doktorskou disertaci, již nazval *Společnost a rodina v Miloticích u Kyjova*. Interpretace výsledků přináší některé studie (*Svatební obyčeje společenskoprávní povahy v Miloticích od poloviny 19. století* / 1976, *Proměny výročních obyčejů na kyjovském Dolňácku* / 1982, *Svatební obyčeje a obřady na Kyjovsku* / 1983). Zabýval se také sociálními vztahy na rolnické vesnici (např. *Obyvatelstvo a jeho sociální struktura 1869–1930* / 1981). Personální bibliografie svědčí o tom, že největší pozornost věnoval a věnuje otázkám folklorismu, zejména dokumentaci a hodnocení folklorních slavností a festivalů (*Regionální festivaly v Jihomoravském kraji* / 1981, *K diferenciaci folkloristických souborů a skupin* / 1985) a desítky hodnocení festivalů v České i Slovenské republice. Pozoruhodný rozsah má i jeho autorská a režijní činnost jak v jednotlivých ročnících Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici, tak na festivalu Východná na Slovensku, ale i na Kyjovském roku a na festivalu v Miloticích Šidlenách. Do programu strážnického festivalu zavedl pořady Domovina, věnované folklorním souborům národnostních menšin, jež připravuje autorsky i režijně.

Po roce 1989 se angažoval na demokratickém rozvoji společnosti: v letech 1990–1992 zastával funkci zástupce přednosty Okresního úřadu v Hodoníně, v roce 1992 se stal poslancem tehdejšího Federálního shromáždění ČSFR a krátce byl poradcem ministra kultury. Ale už v roce 1994 se vrátil do nově organizovaného Ústavu lidové kultury ve Strážnici do funkce vedoucího útvaru výzkumu a dokumentace a šéfredaktora časopisu *Národopisná revue*. V roce 1997 byl na základě konkurzu vypsaného Ministerstvem kultury jmenován ředitelem Ústavu lidové kultury – od roku 2003 Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici.

V této funkci se mu dařilo v úzké spolupráci s Odborem regionální a národnostní kultury MK ČR výrazně zviditelnovat činnost ústavu jak v oblasti společenské, tak v oblasti vědeckovýzkumné. Podařilo se mu rozšířit okruh externích spolupracovníků v odborných poradních sborech ústavu a obohatit tak výzkumnou, dokumentační i prezentační činnost ústavu. Aktivně se podílel na vzniku obsáhlého dokumentu *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice*, přijatého vládou České republiky usnesením 571/2003 Sb., jehož garantem se stal právě Národní ústav lidové kultury ve Strážnici. V současné struktuře evropských folklorních institucí jde o ojedinělé a mezinárodně uznávané pracoviště. Je třeba se však zmínit, že pro všechnu tuto odbornou a společenskou aktivitu je potřebné příznivé rodinné zázemí, jež mu vytváří jeho žena Jaroslava.

Organizační struktura ústavu, kterou nově formoval, tvoří tři samostatné odborné útvary: Centrum hmotného kulturního dědictví, Centrum lidových tradic a Centrum vědeckých informací, které vytváří dobré prostředí pro tvůrčí aktivity jejich pracovníků. Zároveň podpořil rozvoj moderních dokumentačních a prezentačních technologií, připravovaných zmíněnými odbornými útvary. Především byly vytvořeny internetové portály www.lidovakultura.cz, www.lidovaremesla.cz a www.nulk.cz. Byla

také zahájena digitalizace archivních a sbírkových předmětů a tvorba elektronické knihovny, v níž jsou uváděna méně dostupná díla z oboru českého národopisu. Nedílnou součástí činnosti NÚLK je i dokumentace a odborná pomoc při uchovávání tradic lidových řemesel a lidové umělecké výroby zejména tím, že jeho odborní pracovníci připravují podklady pro nominace na titul Nositel tradice lidových řemesel, udělované každoročně ministrem kultury České republiky.

Jan Krist má nepominutelnou zásluhu na tom, že strážnický Mezinárodní folklorní festival se stal prestižní akcí mezinárodního významu a Národní ústav lidové kultury ve Strážnici je výjimečnou organizací nejenom v rámci CIOF. Tuto skutečnost dokládají jak mezinárodní konference, pořádané od roku 1995 ve Strážnici ve spolupráci s UNESCO, tak výběr z bibliografie jeho prací. Národní ústav lidové kultury spravuje také rozsáhlý areál Muzea vesnice jihovýchodní Moravy s rozsáhlým sbírkovým fondem. Tím, že se stal ředitel Jan Krist členem národní sekce ICOM, nevládní organizace UNESCO pro muzejnictví, vytváří tak předpoklady pro národní i mezinárodní spolupráci i v této sféře činnosti ústavu. Každoroční výroční zprávy dokládají velký rozsah a různorodý obsah úkolů ústavu, vyžadujících převahu manažerských úkolů nad vědeckou a odbornou činností. Tož pevné zdraví a dobré nervy do dalších let!

Josef Jančář

Výběrová bibliografie prací Jana Krista

Následující bibliografie je stručným výběrem z rozsáhlého souboru publikační činnosti jubilanta. Vedle studií, zejména o zvykosloví a folklorismu, je zde podán výběr z obsáhlého souboru recenzí, zpráv a hodnocení českých i zahraničních festivalů. Nejsou zde uvedeny scénáře folklorních pořadů ani úvody k hudebním nahrávkám a strážnickým sympoziím.

Národopisný výzkum moravského Horácka.
NA 9, 1972, č. 4, s. 313–314.

Svatební obyčeje společenskoprávní povahy v Miloticích u Kyjova od poloviny 19. století po současnost.
NA 13, 1976, č. 4, s. 263–278.

XXIV. Folklórný festival Východná 1977.
NA 14, 1977, č. 4, s. 309–313.

III. československý festival folklorních souborů – Košice 1977.
NA 15, 1978, č. 1, s. 66–68.

X. mezinárodní festival folklóru horských regionů v Zakopaném.
NA 15, 1978, č. 1, s. 64–66.

XXV. Folklórný festival Východná 1978.
NA 15, 1978, č. 4, s. 321–324.

Etnofilm 1977 v Rožnově pod Radhoštěm.
NA 15, 1978, č. 1, s. 62–64.

Konference „Společenské funkce a interetnické souvislosti lidových obyčejů v Karpatech a na Balkáně“ ve Smolenicích.
NA 15, 1978, č. 1, s. 57–58.

IV. Kraj beze stínu – Krumvíř 1979.
NA 16, 1979, č. 4, s. 311–312.

Prezentace lidové kultury v televizních pořadech.
NA 16, 1979, č. 2, s. 156–158.

Tvrdonice 1979.

NA 16, 1979, č. 4, s. 312–314.

VI. mezinárodní dudácký festival ve Strakonících.

NA 17, 1980, č. 4, s. 310–313.

K otázce vnitřní struktury vesnických dětských kolektivů.

In: *Dítě a tradice lidové kultury*. Brno 1980, s. 84–87.

Krajská přehlídka vesnických a zemědělských souborů a skupin – Švábenice 1979.

NA 17, 1980, č. 2, s. 149–150.

Obyvatelstvo a jeho sociální struktura 1869–1930.

In: R. Jeřábek s kolektivem: *Proměny jihomoravské vesnice*. Národopisné studie z Brumovic. Brno 1981, s. 23–44.

Přeměny tradičních prvků v rodinných obyčejích na jižním Kyjovsku.

In: *Revoluční proměny jihomoravského venkova*. Brno 1981, s. 179–183.

Regionální folklórní festivaly v Jihomoravském kraji.

NA 18, 1981, č. 1, s. 27–34.

12. etnomuzikologický seminář ve Valticích.

NA 19, 1982, č. 4, s. 306–307.

XI. mezinárodní festival folklóru v Alatri.

NA 19, 1982, č. 2, s. 149–150.

XXVIII. národopisné slavnosti „Podluží v písni a tanci 1981“.

NA 19, 1982, č. 1, s. 70–71.

Krajská přehlídka vesnických a zemědělských souborů a skupin – Čejkovice 1981.

NA 19, 1982, č. 2, s. 152–153.

Proměny výročních obyčejů na kyjovském Dolňácku.

In: *Výroční obyčeje*. Současný stav a proměny. Brno 1982, s. 224–238.

Tvrdonice 1982.

NA 19, 1982, č. 4, s. 312–314.

Východná 1981.

NA 19, 1982, č. 1, s. 61–66.

6. mezinárodní folklórní festival v Raalte.

NA 20, 1983, č. 2, s. 135–136.

Folklórní festivaly a slavnosti v kontextu kulturního života hodonínského okresu.

In: Socializace vesnice a proměny lidové kultury II. Uherské Hradiště 1983, s. 109–114.

Svatební obřady a obyčeje na Kyjovsku.

In: Svatební obřad. Současný stav a proměny. Brno 1983, s. 183–188.

Změny v průběhu svatby na Slovácku v současnosti při sňatcích mimo obec.

In: Muzeum a současnost. Sv. 6. Roztoky u Prahy 1983, s. 109–116.

Schmalkalden 1983.

NA 21, 1984, č. 2, s. 132–134.

Hanácké slavnosti 1984.

NA 22, 1985, č. 2, s. 123–124.

Hanácké slavnosti v Chropyni 1985.

NA 22, 1985, č. 4, s. 288–290.

Jubilejní Východná 1984.

NA 22, 1985, č. 1, s. 55–58.

K diferenciaci folkloristických souborů a skupin.

NA 22, 1985, č. 1, s. 27–32.

Pohřební obyčeje na Kyjovsku.

In: Čas života. Brno 1985, s. 174–180.

Společné a diferenciacní prvky Folklórního festivalu ve Východné a Mezinárodního folkloristického festivalu ve Strážnici.

In: Folklor a festivaly. Bratislava 1985, s. 48–53.

Tvrdonice po dvaatřicáté.

NA 22, 1985, č. 4, s. 291–294.

Zamagurské folklórne slávnosti 1984.

NA 22, 1985, č. 2, s. 121–123.

XXXIII. národopisné slavnosti Podluží v písni a tanci – Tvrdonice 1986.

NA 23, 1986, č. 4, s. 285–287.

Hanácké slavnosti – Prostějov 1985.

NA 23, 1986, č. 1, s. 63–64.

II. přehlídka národopisných souborů Vyškovska – Křenovice 1987.

NA 24, 1987, č. 4, s. 288–289.

Horácké slavnosti v Telči 1988.

NA 1988, č. 4, s. 286–287.

K problematice současných hodů na kyjovském Dolňácku.

In: Obřadní občůzky. Na počest Bohuslava Beneše. Uherské Hradiště 1988, s. 183–188.

Troubsko 1987.

NA 1988, č. 2, s. 127–129.

Svidník 1989.

NA 26, 1989, č. 4, s. 274–276.

Postřekovské slavnosti 1990.

NR 1, 1991, č. 1, s. 53–54.

Tvrdonice 1994.

NR 4, 1994, č. 1–2, s. 53–55.

Kovářov 1996.

NR 6, 1996, č. 4, s. 193–194.

Mezinárodní folklorní festival ve Strážnici a regionální folklorní hnutí.

Folklor 7, 1996, č. 7, s. 348–358.

Národopisný festival v Miloticích u Kyjova a jeho proměny.

Folklor 7, 1996, č. 7, s. 403–409.

První orelský festival Miloticích.

NR 6, 1996, č. 4, s. 192–193.

Děti na festivalu ve Strážnici.

In: Společenství dětí a kultura. Strážnice 1997, s. 160–166.

Dětská Strážnice.

In: Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku. Strážnice, s. 197

Mezinárodní folklorní festival ve Strážnici.

In: Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku. Strážnice, s. 204–205.

Národopisný festival v Miloticích u Kyjova.

In: Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku. Strážnice, s. 205.

Ústav lidové kultury ve Strážnici.

In: Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku. Strážnice 1997, s. 228–229.

Czesko-słowiańska wystawa etnograficzna w Pradze w roku 1895 i jej znaczenie dla etnografii czeskiej.

Lud 81, 1997, s. 201–207.

Slovo úvodem.

In: Etika a tradiční lidová kultura. Strážnice 1998, s. 5–9.

Několik poznámek k folklorním festivalům současnosti.

NR 9, 1999, č. 2, s. 102–103.

Slovo úvodem.

In: Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky (1918–1998). Strážnice 1999, s. 5–6.

Tradice a současnost.

In: Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Nová řada. Země a lid. Sv. 10. Strážnice – Brno 2000, s. 328–333.

K zaměření 16. strážnického sympozia.

In: Folklor pro děti a děti pro folklor. Strážnice 2000, s. 5–7.

Péče o lidovou kulturu v České republice a činnost Ústavu lidové kultury ve Strážnici.

In: Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice. Strážnice 2002, s. 6–18.

Národní ústav lidové kultury ve Strážnici a UNESCO.

In: Mezinárodní porada zemí střední a východní Evropy o národních politikách zaměřených na zachování a podporu tradiční lidové kultury jako důležité složky nemateriálního kulturního dědictví. Strážnice 2005, s. 16–108.

Dokumentace tradiční a lidové kultury – právní normy a organizační mechanismy.

In: Mezinárodní porada zemí střední a východní Evropy o národních politikách zaměřených na zachování a podporu tradiční lidové kultury jako důležité složky nemateriálního kulturního dědictví. Strážnice 2005, s. 109–113.

Ke spolupráci Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici s Domovinou, Svazem Lužických Srbů v Budyšině.

In: Lužické inspirace. Brno 2005, s. 4–5.

Několik úvodních poznámek k problematice prezentace a medializace tradiční lidové kultury. In: Problematika prezentace a medializace tradiční lidové kultury. Strážnice 2006, s. 5–8.

Národní ústav lidové kultury ve Strážnici a dětský folklor jako zaměření jeho sympozií.

In: Dětský folklor dnes (Proměny funkcí). Strážnice 2007, s. 5–6.

Národní ústav lidové kultury – mezi vědou a společenskou praxí.

In: Etnologie – současnost a terminologické otázky. Strážnice 2008, s. 7–18.

K charakteristice etnografické oblasti kyjovské Dolňácko.

In: K. Císaříková (ed.): Milada Bimková. Lidové tance z kyjovského Dolňácka. Kyjov 2008, s. 19–20.

Josef Jančář

Zkratky:

NA – Národopisné aktuality

NR – Národopisná revue

Abstract

Personalia

The “Personalia” chapter brings an obituary of a prematurely deceased ethnographer PhDr. Jan Krba. Apart from a short period spent on the Academy of Sciences of Czechoslovakia in Brno at the turn of the 1990s, his professional career was connected to Eastern Moravia. He studied ethnography at Charles University, Prague. Before that, he had worked as a conservator in the Ethnographic Institute in Vsetín and in the Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm. When he finished his studies, he worked in the museum as a curator of the collection of crafts up to the late 1980s. He focused on traditional smithery. He published ethnographical as well as popular texts on this craft and organized shows of blacksmiths. A biographical medallion is complemented by selected bibliography of Jan Krba’s works.

In the section Personalia, we commemorate an anniversary of Jan Krist, director of the Institute of Folk Culture in Strážnice. A native of Milotice, he graduated from ethnography at Masaryk University and his professional life has been, except for a short interlude, connected with today’s Institute of Folk Culture in Strážnice. In his professional activities, he participated in its publishing activities (as an editor of ethnographic journals *Národopisné aktuality* and *Národopisná revue*), as an author of programmes of the International Folklore Festival, he is also active in organizational area. The biographical medallion is complemented by a bibliography of published texts

Jaroslav ČUKAN a kolektiv: *Butín. Kultúrne tradície Slovákov v rumunskom Banáte*

Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta 2008, 254 stran, barevné a černobílé fotografie, notová příloha

Etnické problematice věnuje současná slovenská etnologie velkou pozornost jak na domácí půdě, tak také v zahraničí u krajanů. V důsledku historického vývoje Slovensko mělo a do dnešních dnů stále má pestrou etnickou skladbu, jak je patrné z poslední syntézy *Etnická história Slovenska* (2007), jejímž autorem je etnolog Ján Botík. Tradiční kulturu slovenských minorit ve střední a jihovýchodní Evropě podchytil několikavazkový *Etnografický atlas*, zpracovaný autorským kolektivem pod vedením Mojmira Benži. Problematiku zahraničních Slováků na tzv. Dolní zemi intenzivně sleduje v posledních letech také interdisciplinární kolektiv odborníků z Filozofické fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře. Na základě terénních výzkumů zpracoval a vydal pod vedením Jaroslava Čukana lokální monografie vesnických sídel s převládajícím slovenským obyvatelstvem v maďarském Erdevíku (2005), v rumunských bihorských obcích Borumlaka a Varzaľ (2006) a jako poslední publikaci o kulturních tradicích Butína v rumunském Banátu nedaleko srbských hranic. Práce vznikla na základě materiálu získaného během krátkodobých opakovaných terénních výzkumů v průběhu roku 2007.

Při koncipování publikace nešli autoři cestou klasických regionálních a lokálních monografií, členících tradiční kulturu na jevy materiální, sociální a duchovní povahy, i když se tyto kategorie v publikaci objevují rovněž. Celková koncepce je z hlediska struktury kapitol odlišná, protože spíše než o faktografii se autoři snaží o analýzu jevů a hledání souvislostí a faktorů formujících etnické povědomí a lokální kulturu butínských Slováků. Autoři si kladli otázky, co má zdejší kultura společné a v čem se liší od kultury v jiných slovenských obcích v Banátu a na Dolní zemi, jak probíhá transmise a jak akulturace s ohledem na kulturu majoritního etnika v souvislosti se zachováním slovenské etnické enklávy.

Etnolog Jaroslav Čukan v úvodní kapitole *Kultúrne tradície a ich kontexty* charakterizuje Butín jako jednu z nejjíznější položených obcí se slovenským obyvatelstvem v jihovýchodní Evropě. Primární kolonizace se realizovala počínajíc rokem 1813 z Oravské a Nitranské župy, další kolonizační vlny směřovaly z Báčky a Banátu, od poloviny 19. století ze sedmihradského Nadlaku. Tato homogenní vrstva starých Butíňanů evangelického vyznání a jejich kulturní a společenský systém byl narušen událostmi po druhé světové válce: reemigrací asi dvaceti rodin do Československa, kolektivizací zemědělství a od šedesátých let sekundární kolonizací Slováků římskokatolického vyznání z horských oblastí župy Bihor, kteří v Butíně našli lepší životní podmínky. Problematiku identity v publikaci řeší Ladislav Lenovský a snaží se odpovědět na otázku: „Kdo žije v Butíně?“ V lokalitě se objevuje pestrá mozaika

identity lokální (starousedlíci, přistěhovalci z Bihoru), etnické (Slováci, Rumuni, v okolí Němci, Srbové, Maďaři, Cikáni, Češi), konfesní (evangelíci, katolíci, ortodoxní, apoštolská církev), socioprofesionální (zemědělci, řemeslníci) a kulturní (škola, Slovenský kultúrny spolok, kalendárni a rodinný cyklus), které vytváří výsledný obraz identity slovenských obyvatel obce. *Historická a kultúrna geografia obce* (Peter Chrastina a Martin Boltižiar) sleduje geoekologickou strukturu Butína a okolní krajiny v historickém vývoji před a po příchodu Slováků. Obec leží na východním okraji Temešvárské roviny, která je součástí Potiské roviny. Suché a teplé klima spolu s kvalitní půdou zásadně ovlivňuje strukturu pěstovaných plodin – pšenici, slunečnici, kukuřici, vinnou révu. Kapitola *Zamestnanie* (Ivana Šusteková) detailně analyzuje zdroje obživy obyvatel Butína, protože formy zaměstnání indikují přeměny v kultuře, etnické identitě a způsobu života. Zemědělská výroba a chov dobytka přetrvaly jako hlavní zdroj obživy obyvatel do současnosti. Po rozpadu zemědělského družstva (*kolektiva*) se členové vrátili k soukromému hospodářství, resp. půdu pronajímají za část úrody. Vedle pěstování obilí se v obci daří vinohradnictví a ovocnářství. Mezi nerolnická zaměstnání patřila různá řemesla. Dobří řemeslníci svůj sociální status prezentovali oděvem, lepším domem, ale i členstvím ve Slovenském spolku. V obci byly zastoupeny všechny druhy řemesel dřevo- a kovozpracujících, potravinářských, obchodníci, krejčí, holič atd. V procesu akulturace v jinoetnickém prostředí sehráli svou roli služebníci a nádeníci. V obci se rozvinuly i formy domácí práce, jako pletení proutěných košů a výroba cirokových metel, vyšívání prádla a bytového textilu (povlečení, kuchyňské „kuchařky“). Do socioprofesionální struktury obce náleželi obecní služebníci, pastýři, porodní babka, hrobník, bubeník. Doplňkovým zdrojem příjmů byla těžba a doprava písku z místního potoka. Společenské změny po roce 1945 a pak 1989 způsobily posuny i ve formách zaměstnání, které směřovaly mimo obec a tradiční zemědělství. Kapitola *Kultúrnotvorné inštitúty a inštitúcie* (Boris Michalík) vychází ze skutečnosti, že každý člověk je začleněn do určitého sociálního a kulturního systému, resp. systémů, které se prolínají a navzájem ovlivňují. Instituce autor chápe jako systém, institut jako jejich podstatnou složku. Mají vliv na etnicitu, jazyk a kulturu butínských Slováků. Patří mezi ně obec a její funkcionáři, zemědělské družstvo, církev (konfese), školství, Butínský kulturní slovenský spolok (založen roku 1926), Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku – pobočka Butín. Autor se domnívá, že téměř homogenní slovenská obec má předpoklad si zachovat jazyk a etnické povědomí i v budoucnosti. Národnostní situaci zachránili slovenští přistěhovalci z Bihoru. Problém může představovat ale nízký počet mladých lidí, resp. dětí, provázený trendem odchodu za prací do měst a do zahraničí. Při analýze institutů je vidět, že se bude potřeba zaměřit na spolupráci církví s Demokratickým zväzem Slovákov a Čechov v Rumunsku.

Součástí publikace je zpěvník butínských lidových písní, které během výzkumu sesbíral Marián Járek. Písně rozdělil do dvou kategorií: do první zařadil staré butín-

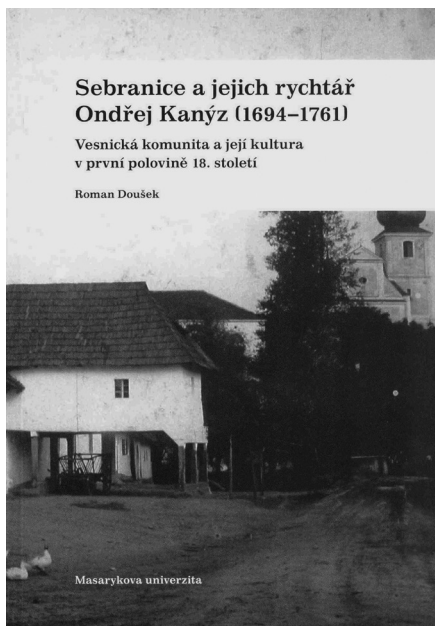
ské písně, do druhé písňový repertoár přistěhovalců z Bihoru. Zpěvník má potřebné pasportizační údaje, jako jsou informace o interpretech, zpěvní příležitosti, doba zápisů uvedena není patrně proto, že souhlasí s dobou provádění kolektivního výzkumu. Z muzikologického hlediska sbírku analyzuje Bernard Garaj. I když sbírka nereprezentuje celý písňový repertoár Slováků v Butíně, umožňuje provést solidní strukturální analýzu a komparaci s písněmi na Slovensku.

Publikaci provází řada černobílých fotografií i barevná obrazová příloha, které svou vypovídací hodnotou doplňují informace obsažené v textové části. Publikace se pokouší o objektivní pohled na jednu ze slovenských enkláv v rumunském Banátu, a to na základě interdisciplinární spolupráce a nejnovějších badatelských přístupů. Myslíme, že se to autorům podařilo.

Miroslav Válka

Roman DOUŠEK: *Sebranice a jejich rychtář Ondřej Kanýz (1694–1761). Vesnická komunita a její kultura v první polovině 18. století*

Brno, Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie 2009, 298 stran (Etnologické studie 6)

Dějiny a vývoj lidové kultury, téma, které je velice úzce propojeno se studiem dějin každodennosti, historickou antropologií, demografií, geografii i sociologií, dějinami náboženství a duchovního života, odívání, stravy, apod., patří v současnosti k mimořádně populárním směrům historického bádání. Nevěnují se mu jen historikové, již mají odborný zájem o minulost v popisu práce, ale i zástupci dalších společenských vědních oborů zabývajících se existencí a vývojem lidské společnosti a postavením člověka v ní (sociologie, filozofie, religionistika, demografie, kulturologie, historická antropologie aj.) Vedle historických disciplín je to právě etnologie (nebo chcete-li etnografie či národopis) a etnologové, kdo má ke zkoumání dějin lidové kultury tradičně nejbližší. Přesto však etnologové doposud bohužel zůstá-

vali spíše stranou a místo prací syntetických, ve kterých by byla problematika dějin lidové kultury pojímána jako celek, se více soustředili na dílčí témata a jednotlivé podobory (lidové stavitelství, lidové odívání, lidová strava, pověsti, lidová řemesla, tradiční zvyky, lidová zbožnost, magické praktiky, ad.). Tato situace však v poslední době již našťestí doznává změny, neboť příslušníci nové, nejmladší generace badatelů se již nespokojují pouze se studiem izolovaných kulturních prvků, ale pokoušejí se o širší, komplexnější pojetí pohled na tradiční lidovou kulturu a její vývoj.

Dokladem je práce etnologa Romana Douška, odborného asistenta v Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. V práci autor využil dochované zápisky sebranického (Sebranice, okr. Blansko) rychtáře Ondřeje Kanýza jako prostředek k poznání duchovního i reálného světa obyvatel moravského venkova první poloviny osmnáctého století.

Ani zdaleka se nejedná o téma jednoduché. Údobí vymezené závěrem třicetileté války a koncem vlády císařovny Marie Terezie patří k nejméně známým a prostudovaným epochám české a moravské historie. I když se situace v tomto směru v posledních letech částečně zlepšila a především po nástupu nového milénia vyšla díla prohlubující naše znalosti a povědomí o této více než půldruhého století trvající etapě českých dějin (jsou to především práce historiků literárních, hudebních, historiků výtvarných umění, částečně pak i historiků vojenských a zemědělských, opominout přirozeně nelze ani nejnovější práce týkající se sociálních dějin a dějin venkova, např. práce P. Běliny, D. Tinkové, P. Himla, J. Čechury J. Petráně aj.), stále se však jedná o období opomíjené, kterému se badatelé doposud spíše vyhýbali. Toto tvrzení platí nejen pro dějiny politické, ale i pro dějiny kulturní a sociální a s nimi úzce související dějiny lidové kultury.

Douškova kniha se sestává z devíti rozsáhlých kapitol. V první kapitole nás autor nejprve seznamuje s koncepcí práce a se svými metodicko-výzkumnými východisky a postupy a poté s prameny, s jejichž pomocí se pokusil rekonstruovat život obce a jejich obyvatel v první polovině osmnáctého století.

V následujících osmi kapitolách se pak věnuje jednotlivým tematickým okruhům, v nichž jsou popsány a analyzovány kulturní, sociální, ekologické, duchovní i náboženské vlivy, které formovaly a ovlivňovaly životní milieu a životy Ondřeje Kanýze, jeho rodiny, přátel i sousedů od narození až do smrti: Sebranicím a jejich okolí, sociálnímu životu vesnice, domácnosti, rodinnému životu, stravě, způsobům obživy, odívání, řemeslům, obci a jejímu místu v dobové mocenské struktuře, duchovní a hmotné kultuře, životnímu cyklu a také samotnému Ondřeji Kanýzovi, jeho rodině, hospodaření a postavení, jaké zaujímal on a jeho blízcí ve vesnické společnosti.

V závěrečné, deváté kapitole se Doušek pokusil ukázat, jak prostí venkované vnímali a reflektovali události přesahující běžný rámec života tehdejší vesnické komunity v letech 1740 až 1743, což je dle mého mínění jedna z nejzajímavějších, byť také zároveň nejspekulárnějších kapitol.

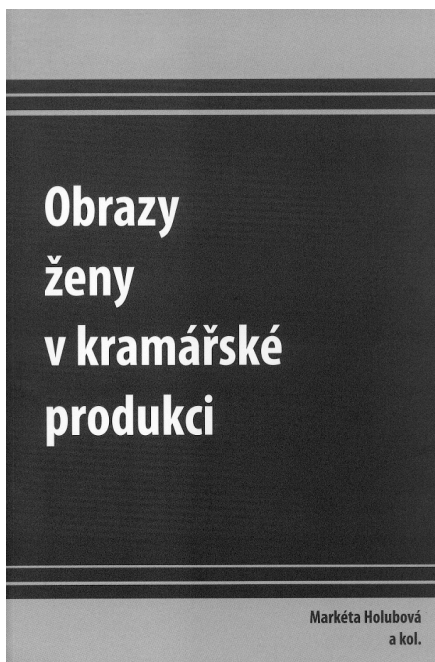
Knihu autor doplnil velmi pěknou obrazovou přílohou skládající se z množství statistik, tabulek, nákrešů a půdorysů vesnických stavení, fotografií, grafů a map. Dokladem jeho badatelské poctivosti a úsilí budiž i rozsáhlý seznam použitých pramenů (archivních i tištěných) a literatury, včetně internetových zdrojů.

Je nutno přivítat, že se etnolog vydal do hájemství historiků a kombinací jejich a etnologických metod práce vnesl alespoň trochu světla do málo známé a temnotou neznalosti zahalené kapitoly naší historie. Douškova kniha se podle mě důstojně zařazuje vedle prací Zdeňka Smetánky nebo Josefa Petráně. Do budoucna by také bylo vhodné uvažovat o jejím vydání v některém z velkých nakladatelství. Ne snad, že by vydavatelství Masarykovy univerzity nebylo dostatečně prestižní, to rozhodně ne, domnívám se však, že vydání kupříkladu v NLN či v Pasece by knize umožnilo větší průnik mezi širší čtenářskou obcí, a to nejen odbornou. Kniha je natolik dobrá, že by si to zcela jistě zasloužila.

Libor Svoboda

Markéta HOLUBOVÁ a kol.: *Obrazy ženy v kramářské produkci*

Praha, Akademie věd České republiky, Etnologický ústav, v. v. i., 2008, 228 stran, CD Mariánské kramářské tisky

Česká věda věnovala v posledních sto letech kramářským tiskům poměrně soustavnou pozornost (F. Bartoš, B. Václavek, R. Smetana, B. Beneš, J. Scheybal ad.). Posun v důkladném poznání materiálové základny, spjaté především s katalogizací i digitalizací řady sbírkových fondů kramářských tisků z posledních let, však dnes vytváří ideální platformu pro rozvinutí celé řady nových pohledů na tuto problematiku i uplatnění zcela nových badatelských témat.

Nakolik široká je škála možností využití kramářské produkce jako specifického pramenného materiálu, jehož rozbor nám napoví nejen o zkoumaném fenoménu jako subjektu, ale také o tom, jakým způsobem může napomáhat k formování obrazu některých jevů v obecném povědomí, dokládá i nejnovější publikace autorského týmu pod vedením Markéty Holubové *Obrazy ženy v kramářské pro-*

dukci. V roce 2008 ji vydal Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., v Praze. Dvanáct studií je provázáno tematikou žen, ať již jako spolutvůrkyň kramářských písní, či osob rozličnými způsoby do existence tohoto fenoménu vstupujících, tak i jako námětu jednotlivých složek kramářské produkce. Přestože mnohé studie vycházejí z detailního poznání rozsáhlého souboru kramářských tisků z tzv. Historického fondu Etnologického ústavu AV ČR (obsahuje více než tři tisíce jednotek), autoři jednotlivých příspěvků využili i další více či méně rozsáhlé sbírkové fondy na území Čech, Moravy a Slezska (především muzejních institucí v Českém Těšíně, Frýdku-Místku, Hranicích, Jeseníku, Jindřichově Hradci, Olomouci, Opavě, Praze, Prostějově, Přerově, Vsetíně, Zlíně), ale i institucí zahraničních (Slovenská národní knihovna v Martine).

Porovnat podíl tiskařských závodů i individuální vnos jednotlivých osobností z řad vlastníků či zaměstnanců s nimi svázaných na podobu i proměny kramářských

tisků v průběhu několika desetiletí umožňují studie Š. Běhalové o známé jindřichohradecké tiskárně rodiny Landfrasů i dvojice textů věnovaných moravské i slovenské větvi tiskařského rodu Škarniclů. Zvláště v případě aktivit Škarniclů je zajímavé sledovat podíl ženského elementu na fungování tiskařských provozů v Olomouci, Hranicích i uherské Skalici.

Stěží opominutelnou roli ženského prvku v životě a tvorbě známého pražského písničkáře Františka Haise připomíná ve svém textu E. Ryšavá. Ženy se objevovaly nejen jako hrdinky jeho skladeb, ale také coby časté zákaznice naslouchající jeho produkci a pochopitelně i zakupující jeho skladby v tištěné podobě. Vylíčení životních osudů pražského písničkáře by však bylo značně neúplné, kdyby byly opominuty i ženy stojící mu v průběhu života po boku, neboť i ony měly svůj podíl na aktivitách této svěbytné pražské figurky poloviny 19. století.

Že kramářské písně mohou sloužit jako zajímavý informační zdroj i pro některá dílčí badatelská témata, dokládají příspěvky o reflexi módy (M. Holubová), kriminálních přečinů (K. Staškivová) i jídle a přípravě pokrmů (J. Hrdá). Důkladná analýza kramářské produkce tak i v této oblasti může specifickým způsobem obohatit klasické prameny využívané k poznání těchto kulturních fenoménů v minulosti.

Jedním z nosných pilířů existence kramářských písní byly pochopitelně tisky s náboženskou tematikou. Ikonografickému rozboru podrobil sbírku tzv. Historického fondu Etnologického ústavu AV ČR L. Kafka. Přestože dominantní položkou kramářských písní po celou historii zůstávala textová část s písněmi či modlitbami, obrazový doprovod představuje zajímavou složku výtvarné kultury lidových vrstev i zlidovělého umění. Kramářské tisky jsou v tomto ohledu příhodnou ukázkou vlastního procesu zlidovění vybraného kulturního prvku. Mnohé tisky vykazují úzkou svázanost s některým z poutních míst, jejichž návštěva představovala specifický okamžik v životě každého jedince. Zastoupení mariánských zjevení – ať již z území Čech, Moravy či Slezska, tak i zahraničí – podrobuje analýze M. Holubová. Vlivu náboženských písní původem z kramářských tisků na katolické kancionály 19. a 20. století se naopak věnuje T. Slavický.

Popularita kramářských tisků a jimi šířených písní však neovlivňovala jen podobu a skladbu oficiálních či neoficiálních zpěvníků, ale i repertoár některých událostí výročního obyčejové cyklu – jak to ve svém příspěvku dokládá V. Frolcová, která nachází souvislosti mezi kramářskými písněmi náboženského charakteru a písněmi zpívanými např. při jarních obchůzkách dívek na Moravě.

Přestože víme, že ženy bývaly nejčastějšími kupci kramářských písní, z nichž si při různých příležitostech zpívaly, případně si je nechávaly svazovat do špalíček, jen málokdy se nám podaří odhalit spojitost dochovaných konvolutů s životem konkrétních osob. Díky zvláštní shodě náhod se to podařilo autorce závěrečného příspěvku E. Ryšavé, která poukázala na zajímavé vlastnické souvislosti špalíčku, za jehož první majitelkou je považována matka známého malíře Mikoláše Alše.

Důkladná obsahová i formální analýza umožnila autorům jednotlivých statí recenzované publikace přinést neotřelé pohledy na dílčí témata spjatá s fenoménem kramářské produkce. Teze, k nimž došli jednotliví autoři, jsou jen dalším dokladem, že tato svébytná forma tištěné produkce stále ještě skrývá mnohé nevytěžené informační zdroje, které dokáže náležitě využít nejen etnologie, ale i kulturní historie a další společenskovědní disciplíny. Abychom však získali pokud možno co nejbohatší základ k dalšímu studiu, jeví se do budoucna jako stále naléhavější důkladné zpracování a vyhodnocení i menších sbírek kramářských tisků, s nimiž se setkáme v regionech – zvláště tavních muzeích. I v tomto ohledu můžeme spatřovat další pozitivní přínos recenzované publikace. Upozornění na regionální sbírky v jednotlivých statích se jistě stane podnětem k dalšímu odbornému úsilí i na tomto poli.

Daniel Drápala

Kolektív autorů Slovákckého muzea: *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj. I. Uherskohradištsko*

Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti 2008, 87 stran

Kolektív autorů Slovákckého muzea: *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj. II. Zlínsko*

Uherské Hradiště, Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti 2009, 183 stran

Ako aj zo základných bibliografických údajov vyplýva, kolektív odborných pracovníkov múzea pripravil a vydal dve rozsahom nevelké publikácie, ktoré čitateľovi ponúkajú obraz „*současné podoby původního vesnického stavitelství*“ v obciach Zlínskeho kraja. Autorský kolektív I. zväzku tvoria O. Floriánová, J. Kačer, V. Kovářů, J. Novosad a J. Spathová, v II. zväzku k nim pribudla A. Prudká. Rukopisy publikácií boli aj recenzované, resp. lektorsky posúdené (H. Bočková a J. Langer, resp. J. Matuszková). Publikované údaje sú výsledkom terénneho výskumu, realizovaného v rámci grantového projektu Ministerstva kultúry ČR *Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji*. Výskumom

autori identifikovali a inventarizovali súčasný najaktuálnejší stav objektov pôvodného ľudového stavitelstva, počnúc obytnými domami, resp. usadlosťami s príslušnými hospodárskymi stavbami, až po tzv. malé sakrálne stavby a stavby výrobného charakteru. Cieľom komplexnej identifikácie bolo upozorniť na pozoruhodné hodnoty zdokumentovaných objektov, či už obývaných (aj chalupársky), alebo opustených a chátrajúcich, objektov chránených ako pamiatky, i tých, ktoré nepožívajú právnu ochranu zo strany štátu. Sú proste významnou súčasťou kultúrneho dedičstva, dokladom bohatstva regionálnych a lokálnych foriem tradičného stavitelstva, ktoré je ohrozené súčasným stavebným rozmachom, prestavbami a modernizáciami obytných domov, ktoré len zriedkavo rešpektujú jedinečné prejavy a prvky pôvodného stavitelstva. Domy „*ztrácí svoji kontinuitu s okolím... svoji tvář*“ a stavby, ktoré si do istej miery podržali znaky pôvodného ľudového stavitelstva, svoj historický a es-

Lidové stavby známé neznámé
Zlínský kraj · Uherskohradištsko

tetický význam, sú znevažované.¹ Autori prezentovaním výsledkov výskumu chcú aj touto formou prispieť k zachovaniu hodnotných objektov pôvodného staviteľstva pre budúce generácie, upozorniť ich majiteľov a užívateľov na hodnoty, ktorých sú tieto stavby nositeľmi a tým ich viesť k uvedomeniu si kvality pôvodnej stavebnej kultúry a motivovať k zachovaniu, vhodnej údržbe a ochrane cenných objektov. Tento fakt si uvedomoval aj Václav Mencl, ktorý v predhovore k svojej syntéze o ľudovej architektúre v Československu vyjadril ako pamiatkar presvedčenie, že poslaním výskumníka je ľudovú architektúru poznávať a dokumentovať, „*odhalit dnešnímu člověku její výtvarný smysl a historickou hodnotu.*“ Chcieť reálne zachrániť ju musia samotní ľudia. Či sa však tým podarí dosiahnuť „*udržení charakteristického rázu místních sídel*“, je podľa môjho súdu málo pravdepodobné.

Olga Floriánová v Úvode k I. zväzku (a spolu s Věrou Kovářů v II. zväzku) potvrdzuje skutočnosť, že napriek spoločným rysom regionálneho typu ľudovej architektúry možno v každej obci nájsť aj odlišné charakteristické prvky objektov ľudovej architektúry. Objasňuje metodologický prístup autorov k dokumentácii objektov, ich urbanistické a sídelné aspekty, typologické hľadisko, stavebné materiály a konštrukcie, zmeny krytiny. Upozorňuje na remeselnú úroveň stavebných a stolárskych prác, výzdobu fasád domov, výtvarné detaily a architektonické prvky, charakteristické najmä pre objekty 2. polovice 19. a začiatku 20. storočia.

Materiál, ktorý publikácia dokumentuje a prezentuje, podoba a vývoj stavebnej kultúry vidieka s ťažiskom na druhej polovici 19. a začiatku 20. storočia, veľmi dobre ilustruje zmenu, proces inovácie v tradičnej kultúre regiónu a lámanie tradičnej kolektívnej normy. Stavebné prejavy sledovaného obdobia sú dokladom oslabovania anonymity jednotlivca, tak stavebníka, ako aj staviteľa; a zároveň individualizácie kultúrnych prejavov, ktoré v staviteľstve prechádzali do novej tradície, do hľadania novej normy. Formuje sa stavebný prejav, ktorý v mnohých prvkoch a znakoch rešpektuje tradičnú architektúru, kontinuálne ju rozvíja z podnetov svojho okolia. Dalo by sa v tomto kontexte hovoriť aj o pôvodnej, teda *vernakulárnej architektúre*. Viaceré objekty sa vyznačujú štukovou výzdobou štítu domov, plasticitou, farebnosťou, zakomponovaním prvkov klasicistickej architektúry do priečelí murovaných domov (podobne ako tzv. *sedliacky barok*, neskôr u nás aj tradícia amerických domov). Pri ich stavbe sa sformovala špecializovaná skupina murárskych majstrov *fasádnikov*.

Z pozície *nepraktizujúceho pamiatkara* konštatujem, že v publikácii je predstavený cenný fond, pomerne rôznorodý, ktorý *klasickí pamiatkari* dlho obchádzali, nepovažovali za dostatočne autentický ani hodnotný, najmä pre jeho mladosť, netypickosť a nízku mieru tradičnosti. Prekážali nám novodobé pevné stavebné materiály, vrátane pálenej tehly, vadila nám škridla na strechách domov v regiónoch

1 Kolektív autorů Slovákčého muzea: *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj. II. Zlínsko*. Uherské Hradiště 2009, s. 3.

s pôvodnom slamenou krytinou. S odstupom času si uvedomujeme jedinečnosť a originalitu týchto stavebných foriem, ich osobitné miesto vo vývine stavebnej tradície a teda aj veľkú dokumentárnu hodnotu.

K tomu musím kriticky poznamenať, že mi na úvod publikácie chýbalo načrtnutie základných znakov regionálnych foriem domu skúmanej oblasti, ktorá je administratívno-správnou jednotkou (okres). To znamená formu tradičnej podoby kopaničiarskeho domu (na slovenskej strane oblasť Bielych Karpát, resp. Myjavskej pahorkatiny), domu zo Zálesia a Dolňácka; ako aj Podřevnicka a Závřšia v zlínskom okrese. Čitateľovi by veľmi dobre poslúžila i orientačná mapka prezentovaného regiónu, lebo nie každý je dôverným znalcom kultúrno-geografických pomerov kraja. Abecedný systém radenia lokalít je najprehľadnejší, ale neraz uvedie vedľa seba obce, ktoré môžu byť z opačných pólův regiónu, horskú obec popri nížinnej.

V prvom zväzku sa prezentuje hodnotný stavebný fond vyše 80 lokalít na Uherkohradištsku, v druhom takmer 180 lokalít na Zlínsku. Ku krátkej historicko-geografickej charakteristike obce je pripojený popis najhodnotnejších objektův s identifikačnými číslami a 1–3 farebné fotografie vybraných stavieb. V predstavenom, a teda aj zachovanom fonde ide zväčša o stavby murované, z nepálených tehál (aj neomietnuté – Mistřice, Stupava, resp. Březnice, Kelníky, Šanov), značný podiel majú medzi nimi domkárske usadlosti. Zastúpená je tradičná architektúra malých osád i mestečiek, častá je popri štítovej aj pozdĺžna, *okapová orientácia* ku komunikácii s krytým prejazdom a veľkou bránou. Pozoruhodné sú malebné domy s bohato zdobenými fasádami (napríklad v Korytnej, Medloviciach, Podolí, alebo Slavkove, na Zlínsku v Jaroslaviciach, Klečůvke, Loukách, atď.). Podobne ako na slovenskej strane je zaujímavé vertikálne riešenie domov, časté podpivničenje domov, vysoká podmurovka/podezdívka, nadsklepení (napr. s.10 Břestek), horné komory, *výšky*, sýpky na poschodí s vetracími okienkami (Košíky, Šumice, resp. Jasenná, Hostišov, Kaňovice, Lipová, Racková, Sehradice, Tečovice, Tlumačov a ďalšie). Prekvapil ma pomerne vysoký počet zachovaných zrubových domov, napr. v obci Komňa, Vyškovec, Žitková, a takmer tridsať domov a hospodárskych stavieb v okrese Zlín, okrem iných v lokalitách Mirošov, Nedašov, Neubuz, Trnava, Ublo, Valašské Klobouky, Vlčková, Všemina a ďalšie. Autori venovali pozornosť aj prejavom stavebného stolárstva, kovaniu a remeselníckym, dnes už vzácnym detailom. Vyskytujú sa tu pamiatkovo chránené lokality (Vlčnov), tzv. *rázovité* obce, *folklórne* lokality, i viaceré pre mňa neznáme a nepoznané obce. Prevalu majú, pochopiteľne, obytné stavby, ale nachádzajú sa aj objekty sakrálne, kaplnky (Modrá, Lipová, Příluky), zvoničky a tzv. drobná architektúra (Chrastěšov, Petrůvka, Sidonie, Smolina, Svätý Štěpán), najmenej stavby technické, pôvodne remeselnícke zariadenia (torzo mlyna, kováčske vyhne, sušiarne ovocia). Väčšina prezentovaných objektův demonštruje citlivý prístup majiteľův k ich údržbe a oprave, no v malom množstve sú zastúpené aj opustené, neobývané objekty, ako aj príklady nevhodných či nevydarených opráv

a adaptácií historickej ľudovej architektúry (napr. na s. 20, 31, 67). To môže byť takisto vhodným poučením pre vlastníkov zachovaných objektov.

Na záver rád zdôrazňujem, že ide o mimoriadne užitočný projekt a vydarený spôsob prezentácie jeho výsledkov. Na Slovensku podobný projekt nemáme, a to je škoda. Keďže edícia bude pokračovať ďalšími okresmi kraja, dal by som na zváženie aj doplnenie registra lokalít, s vyznačením obcí s chránenými pamiatkami ľudovej architektúry. Záujemcovia o problematiku by určite uvítali i krátky odkaz na základnú literatúru k problematike regionálnych foriem ľudového staviteľstva príslušného regiónu.

† *Ladislav Mlynka*

Emil MALACKA: *Národopisné materiály v českých kulturně-historických časopisech 2. poloviny 19. století. Anotovaná bibliografie*

K vydání připravil Miroslav Válka

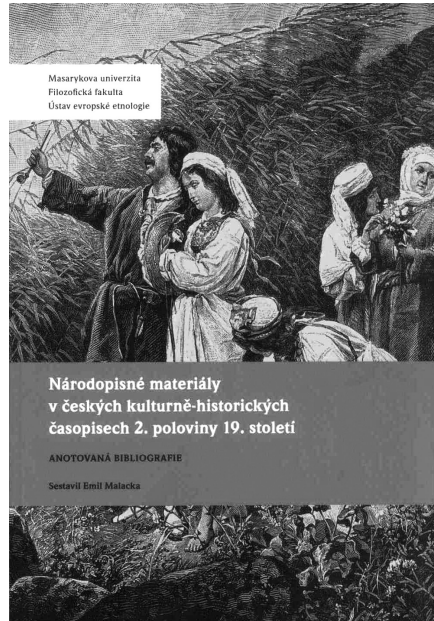
Brno, Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie 2009, 223 stran (Etnologické materiály 1)

Obsah nadepsané bibliografie je pro mnohé badatele zabývající se lidovou kulturou a tradicí 2. poloviny 19. století překvapením. Běžně se sice setkáváme s odkazy na texty zveřejněné v Tylových Květech (Winkler, Němcová aj.), které přinášely mnoho údajů později již nezačtyitelných, ale komplexní mapování tohoto zdroje informací bylo po mnoho let považováno za úkol obsahově i časově mimořádně náročný.

Když v roce 1966 publikoval Richard Jeřábek svůj projekt národopisné bibliografie, předpokládal jistě i zpracování dobových kulturně-historických časopisů, i když k publikování nedošlo. Diplomová práce, která byla zadána na toto téma Emilu Malackovi, náležela tematicky i obsahově do projektu, ale zůstala patrně díky přerušení vydávání bibliografických příloh Zpráv NSČs v archivu tehdejší Katedry etnografie a folkloristiky FF MU, kde byla také obhájena.

Je velmi potěšitelné, že vedení současného Ústavu evropské etnologie FF MU se k bibliografii vrátilo a nabídlo její obsah veřejnosti jako 1. svazek nové edice *Etnologické materiály*. Bibliografie mají v porovnání s jinými odbornými texty výhodu v tom, že jejich údaje nestárnou. To platí i o Malackově, která byla zpracována před více jak čtyřiceti lety. Její vnitřní uspořádání také z tohoto důvodu odpovídá době, v níž vznikala.

Celý obsah je rozdělen do několika kapitol. V té úvodní nazvané *Úloha novin a časopisů ve společenském vývoji 2. poloviny 19. století se zvláštním zaměřením na národopisnou problematiku* autor podal podrobný výklad k zaměření jednotlivých

vých excerpovaných titulů, k jejich redaktorům a okolnostem, které vydávání provázely. Následující část textu *Charakteristika excerpovaných periodik* je pro uživatele bibliografie zvláště zajímavá, protože osudy jednotlivých titulů – Besedy lidu, Čas, Květy, Obzor, Osvěta, Světozor a Zlatá Praha jsou podrobeny historickému zkoumání a zdůraznění známí i méně známí autoři zveřejněných textů s tematikou lidové kultury a tradice. Ve všech případech je věnováno dostatek místa i rozboru ilustrací a charakteristice jejich autorů. Zde je na místě připomenout originalitu celého pojetí bibliografie, která zaznamenává nejen texty, ale také vyobrazení, zveřejněná často bez návaznosti na publikované materiály, ale svou dokumentární hodnotou přispívající ke čtivosti. Nám pak rozšiřují ikonografickou základnu bádání.

Vlastní bibliografii rozdělil autor na dvě samostatné a přece navazující části: texty a ilustrace. První obsahuje anotované záznamy řazené abecedně podle jmen autorů, pokud je bylo možné identifikovat. Druhá pak stejným způsobem eviduje ilustrace. Celkem je zařazeno 3709 záznamů, z toho 2563 o textech a 1146 o vyobrazeních, a uvedena jejich vzájemná provázanost. U posledně jmenovaných se pokusil autor identifikovat i autory. Velkou pomůckou pro uživatele jsou rejstříky, opět rozdělené na záznamy textové a obrazové, samostatně označené. Zejména věcný rejstřík rozčleněný pro obě části obdobně tak poskytuje informaci o širí námětu vztahujících se k naší i evropské lidové kultuře. Autor neopomenul ani informace a zejména popis ilustrací vztahujících se ke způsobu života mimoevropských národů. Při pročítání rejstříku i bibliografie vyobrazení jsme překvapení šíří témat a také osobnostmi výtvarného života, které s redakcemi spolupracovaly a podílely se tak významně na rozšiřování povědomí o kultuře jiných národů. Vzájemná provázanost textů a doprovodných ilustrací včetně odkazů je velkým přínosem pro oborová studia a významně usnadňuje získání potřebných informací včetně obrazového materiálu. Doba vydávání všech titulů je dobou, ve které nebylo mnoho příležitostí publikovat zprávy z terénních výzkumů, poznávacích cest včetně popisů zvykosloví, krojů a obydlí na stránkách odborných časopisů a populárně společenské týdeníky byly vítaným místem pro prezentaci populárně naučných textů. Z tohoto pohledu je škoda, že se do textu nepodařilo zařadit i excerpta prvních několika ročníků Tylových Květů, kde publikované texty, pokud jsou známy a využívány, jsou vždy překvapením.

Bibliografie bývají většinou velmi jednotvárné ve svém uspořádání, typy písma maximálně oddělují autory, tituly a bibliografické údaje s anotacemi. Listujeme-li Malackovou bibliografií, musíme chválit editora Miroslava Válku za zařazení typických vyobrazení, které texty provázely. Obsah tak získal na dalším rozměru a uživateli byla nabídnuta představa o povaze a kvalitě ilustrací, které byly zaznamenány.

Vydání bibliografie je mimořádným počinem a skutečně nadějným zahájením nové ediční řady *Etnologické materiály*. Vzhledem k tomu, že autor nežije, připadla značná část přípravy tisku diplomové práce editorovi Miroslavu Válkovi. Sama bibliografie naplňuje jeden z prioritních úkolů etnografické heuristiky shromáždit vše,

co je možné pro další odbornou práci využít. Myšlenka zkoumat ve světle tohoto programu právě společenské časopisy vydávané v Čechách a na Moravě ve 2. polovině 19. století je výjimečně naplněna a autor, pokud by mu bylo dopřáno, by jistě sklízel za odvedenou práci mnoho díky.

Jiřina Veselská

Ivana ŠUSTEKOVÁ: *Podomní obchodníci z Kysúc*

Nitra, Univerzita Konstantina Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2008, 176 stran

Podomní obchodníci náleží k tématům, jemuž se badatelé v našich zemích věnovali v minulých desetiletích s různou intenzitou. K dispozici tak máme dílčí studie i četná vzpomínková vyprávění, komplexní zpracování problematiky nám však stále citelně chybí. Podomní obchodníci přitom nemalou měrou přispívali k stereotypnímu obrazu některých regionů, stávali se tématem různých slovesných projevů zaznamenaných v terénu, jejich aktivity měly také nemalý vliv na sociální a hospodářské poměry některých etnografických oblastí.

Zatímco česká etnologie i ostatní společenské vědy zůstávají celistvému zpracování tématu stále ještě dosti dlužny, mezi současnou odbornou produkcí na Slovensku nalezneme monografii, která by mohla v určitých ohledech posloužit také jako inspirace českým badatelům. Autorkou knihy vydané univerzitou v Nitře je Ivana Šusteková, a jak již název *Podomní obchodníci z Kysúc* napovídá, pozornost je upřena na region, který je primárně spojován především s drátenictvím. O poznání méně pozornosti bylo až doposud věnováno podomním obchodníkům. Teprve v poslední dekádě se touto problematikou začala zabývat Ivana Šusteková. Několik samostatných studií se jí pak následně staly ideálním východiskem k celistvé práci o kysuckých podomních obchodnících.

Struktura knihy se snaží postihnout základní historické, sociální i ekonomické a kulturní aspekty podomního obchodu jakožto doplňkového zaměstnání chudého horského kraje, jehož obyvatelé se při zajišťování obživy nemohli spoléhat jen na agrární produkci. Podomní obchodník byl jen jednou z možností, přesto některým rodinám poskytl alespoň určité existenční zajištění. Čtenář je tak postupně seznamován s obecnými předpoklady k formování podomního obchodu na Kysucích, včetně zákonných norem regulujících tento typ obživy. Nosnými jsou ovšem kapitoly věnované životu a práci podomních obchodníků. Kromě sociálních poměrů se tak snaží autorka zaměřit na problematiku rajonizace a trasování cest za zákazníkem, skladbu sortimentu i organizaci odbytu a doplňování zásob. Díky spolupráci s pamětníky se jí daří odkrýt nelehkou realitu života podomního obchodníka putujícího dům od domu a nabízejícího rozličné zboží. Strava, bydlení, oděv, hygiena či morálka a praktiky podomních obchodníků tak nemohou jako dílčí témata chybět ani v textu Ivany Šustekové. Jen stěží lze oddělit životní osudy podomních obchodníků od jejich domácího zázemí, proto životní podmínky a aktivity rodin podomních obchodníků jsou cenným příspěvkem k poznání tohoto fenoménu. Závěr práce je věnován jednak zániku této specifické formy obživy v polovině 20. století, ale i tématům reflexe a sebereflexe podomních obchodníků či pohledu dnešních obyvatel Kysuc na tuto část etnokulturní tradice jejich vlastního regionu.

Ivana Šusteková se při zpracování zvoleného tématu opírala o kombinování několika typů pramenných zdrojů. Na samém sklonku životní dráhy se jí podařilo zachytit vzpomínky několika podomních obchodníků, kteří ve svém mládí absolvovali cesty za obchodem. Jejich výpovědi doplňuje o poznatky získané z privátních dokumentů podomních obchodníků, včetně četných fotografií. Stranou nezůstaly ani archivní materiály. Jedná se o zdroje vzniklé přímo v regionu, odkud podomní obchodníci pocházeli a kde vznikala poměrně bohatá agenda související s povolováním podomního obchodu i dalšími úředními úkony. Vzhledem k cílovým teritoriím, kam se kysučtí obchodníci vydávali, přistoupila autorka k zpracování některých archiválií v českých archivech. Rozsah území České republiky i četnost dochovaných materiálů pochopitelně neumožnilo zpracovat všechny dochované pramenné zdroje. Nebylo by to ani v silách jednotlivce a jednoho lidského života. K hlubším sondám proto posloužilo zpracování pouze vybraných dokladů ze středočeských a západočeských archivních fondů. Tímto způsobem získané poznatky příhodně obohacují poznatky získané při práci s pamětníky, navíc díky úřední povaze dokumentů skýtají o podomním obchodu poněkud jiný („oficiální“) pohled na tuto socioprofesi skupinu. Škoda jen, že autorka nevyužila i některého z moravských archivů. Podomní obchodníci moravskými oblastmi pravidelně procházeli a bylo by zajímavé, zda se výpověď archivních materiálů z Čech a Moravy může shodovat či nikoli.

Kniha Ivany Šustekové tak přesto v souhrnu nabízí poměrně celistvý obraz jedné socioprofesi skupiny vybraného slovenského regionu. Nejen díky dřívějšímu dosahu kysuckých obchodníků na české území, ale i pro poznatky v práci publikované by jistě tato práce neměla chybět v knihovnách českých badatelů a institucí.

Daniel Drápala

Ludmila TARCALOVÁ: *Hody s právem na Uherskohradištsku*

Uherské Hradiště, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 2008, 224 stran

Jedním z úkolů etnologie jako historické vědy je výzkum současné vesnice a malého města, jehož směr se rozvinul ve druhé polovině 20. století. Václav Frolec formuloval a uskutečnil interdisciplinární koncepci výzkumu v jihomoravském kraji v sedmdesátých a osmdesátých letech a tehdejší etnografii přisoudil studium proměn v kategoriích vlastních teorií kultury. Obecná hypotéza („*S rozvojem nových forem společenského a kulturního života na současné vesnici tradice nezaniká...*“) se stala předmětem detailních výzkumů, a to například z hledisek lokálního faktoru, mezigenerační transmise kultury, kulturních vzorů a inovací. S odstupem času poznáváme, že na tuto koncepci lze kriticky navázat a pokračovat. Kniha brněnské absolventky PhDr. Ludmily Tarcalové ukazuje, že citovaná hypotéza patří ve 21. století k aktuálním; přinést autentický terénní materiál po změnách roku 1989 znamená zachytit článek řetězu ve fázi proměny společenských podmínek, jež se každým dnem stává historií. Autorce se podařilo zaznamenat slovem a obrazem jedinečný fenomén české lidové obrádní kultury prakticky v rozpětí celého století.

Prameny, které pocházejí z autopsie autorky, z terénních výzkumů a dokumentace při autentických příležitostech, z obecních kronik a pamětí, využila v maximální míře. Metodiku zpracování hojného materiálu charakterizuje detailní popis a obsahová a funkční analýza zkoumaných jevů. Autorka tak možná i bezděky podala pozoruhodný doklad skutečnosti, jak mimořádně variabilní může být v tradicích lidové kultury jednota v různorodosti a jakou roli v tom hrají společenské vztahy a přímá komunikace.

Monografie má vhodnou formu paralelních textů: hlavní text v širším sloupci doplňují citace a fotografie v krajních sloupcích. Kniha obsahuje dvě části. V první

Hody s právem na Uherskohradištsku

Ludmila Tarcalová

postupují kapitoly tematicky, ve druhé se představují hodové tradice v jednotlivých obcích uherskohradištské farnosti a v šesti dalších lokalitách v sousedství, kde se také dochovaly hody s právem. Vstupní kapitola vysvětluje kořeny hodů a jejich organizace. V péči o tuto živou tradici vyzdvihla autorka současnou úlohu rodiny a důležitý fakt, a to funkční posun od děkovných oslav, završujících výsledek zemědělského hospodaření, ke slavnostem svobodné mládeže. Tento status, který se dnes v některých společenských kontextech vytrácí (nebo nevymezuje), se o venkovských hodech projeví závazně: obyčejovým právem stárkovské organizace a vedení hodů, oděvem a hodovými znaky, normami chování. Doposud nejstarší stopu hodové mládenecké organizace na Moravě objevil v pramenech 16. století a publikoval Karel Fojtík (*Český lid* 59, 1972), a bylo by vhodné ji citovat, přestože neobsahuje žádnou zmínku o vnějším znaku tohoto obyčejového práva. Kapitoly o hodovém právu jako obyčeji a jako hmotném předmětu, jeho vnějším výrazu a také o dějinách obřadních prvků v hodových slavnostech patří v knize ke stěžejním. L. Tarcalová hodnotí zaniklé jevy (obětování zvířat, doložené v pramenech 19. století v širší oblasti Moravy), jako nový jev 21. století dokládá žehnání hodových práv. Autorka ho našla ve více variantách: koná se před započítím sobotní obchůzky nejčastěji ve spojení s kratší pobožností, místy proběhne po mši svaté, obětované za mládež.

L. Tarcalová nechává knihu otevřenou (bez závěru) a ponechává více místa cizojazyčným souhrnům. Věnuje hlavní pozornost obřadním a obyčejovým stránkám hodové tradice a uvádí i početný folklorní materiál, neboť hody představují příležitost k udržování zpěvu a tance. Věnuje se jim v přípravách náležitá pozornost. U písní jsou citovány jen texty. Bylo by nepochybně možné připojit ještě jeden samostatný svazek hodových proslavů a písní a sledovat jejich rozšíření a variabilitu v čase a prostoru. Nabízejí se i další možnosti dokumentace a studia tradic lidové kultury na současné vesnici podle tematického a regionálního klíče, které by mohly naplnit ediční řadu typu *Prameny* a vytvářet tak cenný podklad pro studium dějin české lidové kultury a pro kartografické projekty. Úloha muzeí a muzejních pracovníků je přitom nezbytná.

Věra Frolcová

Josef TVARŮŽEK – Daniel DRÁPALA a kolektiv: *Valaši v Betlémě. Advent a Vánoce na Rožnovsku. Staré vánoční písně a koledy rožnovské*

Rožnov pod Radhoštěm, Město Rožnov pod Radhoštěm a Místní skupina České křesťanské akademie v Rožnově pod Radhoštěm ve spolupráci s Muzeem Novojičínska 2009, 143 stran

Na sklonku roku 2009 připravilo město Rožnov pod Radhoštěm všem zájemcům o valašský folklor pěkný vánoční dárek – zpěvník starých rožnovských vánočních písní. Autoři je vybrali ze staré rukopisné sbírky psané na ručním papíře, kterou sestavil valašský rodák Josef Tvarůžek (1878 Tylovice – 1959 Rožnov pod Radhoštěm). Vyučený knihář a muzikant samouk, později městský archivář, též literárně činný, se již od mládí zajímal o historii Valašska a valašskou lidovou kulturu. Hrál na několik hudebních nástrojů, zpíval v kostelním sboru a už jako malý chlapec chodil se starými rožnovskými vánočními písněmi „po koledě“.

Z Tvarůžkovy rukopisné sbírky učinili vydavatelé výběr 25 vánočních písní s notovými záznamy. Zpěvníku předchází několik kapitol z pera Daniela Drápaly: *Advent a Vánoce na Rožnovsku, Staré vánoční písně a koledy rožnovské, Čas adventu a Vánoc v rodině Josefa Tvarůžka*, které seznamují čtenáře se starými lidovými zvyky na Rožnovsku, přičemž využívají řady dobových pramenů, dále kapitola o hudební stránce Tvarůžkovy sbírky rožnovských koled zpracovaná Janem Rokytou a životopis Josefa Tvarůžka od jeho dcery Marie Pikalové a vnučky Doubravky Vejmelkové.

Etnomuzikologa zaujmou především vánoční koledy, které tvoří jádro celé publikace. Ač byly tyto písně běžné v lidovém zpěvním repertoáru na přelomu 19. a 20. století, dnes již z ústní tradice zcela vymizely. Řada z nich nebyla dosud nikde publikována, jiné jsou zajímavými, buď textovými, či melodickými variantami známých koled. Jsou to např. písně *Hola, bratři...*, *Hopsa, bratrové...*, *Hore, hore, pastuško-vé...*, *Chaso, vstávejte...*, *Pásli ovce valaši...*, *Pod'te, chlapi, k nám...*, *Poslyšte mě,*

VALAŠI V BETLÉMĚ

Advent a Vánoce na Rožnovsku

*Staré vánoční písně
a koledy rožnovské*

bratrové... (zde v originále pravopisná chyba *mně* místo *mě*). Písňe jsou vesměs durového charakteru, u jedné z nich se vyskytuje typická lydická kvarta (*Poslyš, Ondráši...*). Škoda, že písňe nejsou doplněny srovnávacími anotacemi.

V závěru doplňuje publikaci *Drobná vzpomínka* na Josefa Tvarůžka od jeho vnučky Doubravky Vejmelkové a nářeční slovníček. Po výtvarné stránce představují výborný nápad barevné reprodukce jednotlivých malovaných betlémových figurek pocházejících ze sbírek frenštátského muzea, které knížku provázejí a umocňují tak vánoční ladění celého zpěvníku. Praktické kapesní vydání této publikace je zajímavým počinem – přináší nový, dosud nepublikovaný písňový materiál a je proto užitečným doplňkem v nedávné minulosti tolik opomíjeného žánru nejen moravských, ale i českých vánočních koled.

Věra Thořová

Abstrakt

Books

Miroslav Válka has reviewed a Slovak publication by Jaroslav Čukan et al.: *Butín. Cultural traditions of Slovaks in the Romanian Banat* (*Butín. Kultúrne tradície Slovákov v rumunskom Banáte*). The book builds on the previous publication activities of the Faculty of Arts at Constantine the Philosopher University in Nitra that intensely document the culture of Slovaks in so-called Lower Land. A publication on cultural traditions of Butín in the Romanian Banat near the Serbian border. The authors attempt to analyse the phenomena and search the factors that shape ethnical consciousness and local culture of Slovaks from Butín. They have asked questions concerning what the local culture and the culture of other Slovak villages in Banat and in the Lower Land have in common and how they differ as well as how transmission and acculturation take place. Libor Svoboda reviews Roman Doušek's book *Sebranice and their reeve Ondřej Kanýz (1694-1761). Village community and its culture in the first half of the XVIII century. (Sebranice a jejich rychtář Ondřej Kanýz. Vesnická komunita a její kultura v první polovině 18. století)*. The book was created as a result of studies of manuscript materials relating to the personality of Sebranice reeve Ondřej Kanýz. The author describes various aspects of the contemporary culture of the village, from its social structures through material culture and family rituals to religion and the spiritual world of the contemporary villagers. The book also focuses on an individual, village reeve Ondřej Kanýz, through whom we learn most information on the life in a Moravian baroque village. Second of the reviewed books is a monograph written by a collective of authors under the leadership of Markéta Holubová *Obraz ženy v kramářské produkci (The Picture of Woman in Broadside Production)*. Czech ethnology has paid a lot of attention to the broadside prints within the last one hundred years. The advance in thorough understanding of available materials related first of all to the recent cataloguing and digitising plenty of broadside print collections creates an ideal platform for the development of a number of new viewpoints concerning this issue. Twelve essays document the extent to which broadside production can be used as a specific source material whose analysis reveals information about the phenomenon under examination as a subject, as well as about the way it can help to portray phenomena for general awareness. The result of a systematic field research of folk architecture carried out within the frame of the grant project Identification and documentation of traditional folk architecture in the Zlín region is a pair of publications: *Folk architecture known unknown. Zlín region. I. Uherské Hradiště area. (Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj. I. Uherskohradištsko)* and *Folk architecture known unknown. Zlín region. II. Zlín area. (Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj. II. Zlínsko)*. The authors have dealt with residential, farm and operational buildings and the material collected (from total of 260 sites) describes specific features of various stages of development as well as transformation of folk architecture objects over the past more than one hundred years. In 2009, the Department of European Ethnology at Masaryk University in Brno launched a new publisher's series Ethnological materials by publishing *Ethnographic materials in Czech culture and history journals in the second half of the XIX century. Annotated bibliography (Národopisné materiály v českých kulturně-historických časopisech 2. poloviny 19. století. Anotovaná bibliografie)*. In the 60's of the XX century, its author Emil Malacka processed several printed matters published in the second half of the XIX century (*Besedy lidu, Čas, Květy, Obzor, Osvěta, Světozor* and *Zlatá Praha*) that brought interesting texts and pictorial material not only from the ethnological but also historical, art-historical and literary point of view. The publication comprises an introductory analytical study coupled with a characteristic of excerpted periodicals. The core of the publication is two bibliographi-

cal lists: a) text contributions (2,563 records) sorted by author, b) list of illustrations (1,146 records). Ivana Šusteková's book *Pedlars from Kysúce (Podomví obchodníci z Kysúc)* deals with this specific occupation in the mountainous region in Northern Slovakia. On the basis of the processing of archival collections and interviews with witnesses, she attempts to reconstruct the causes leading to the emergence of this kind of living, attempts to identify the socio-economic context, observes house-to-house salesmen's routes, their living conditions, product range and sales organization, clothes and many other material and nonmaterial phenomena. Spiritual culture is represented in the book *Hody s právem na Uherskohradištsku ("Hody s právem" Festival in Uherské Hradiště Region)* by Ludmila Tarcalová. By the means of extensive field research, the author managed to record the unique phenomenon of the Czech ceremonial culture within the span of one hundred years through words and pictures. The book by Josef Tvarůžek, Daniel Drápala and other authors *Valaši v Betlémě (The Wallachs in Bethlehem)* contains a collection of almost thirty Christmas carols and a Christmas play *Valaši (The Wallachs)*. The collection of Christmas songs from Rožnov pod Radhoštěm, which were gathered by Josef Tvarůžek at the beginning of the 20th century, is enriched by introductory studies devoted to advent and Christmas time in Rožnov pod Radhoštěm and surroundings.

Na svatého Mikuláše

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně

10. prosince 2009–5. ledna 2010

Námět a scénář: PhDr. Alena Prudká

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně připravilo v období od 10. prosince 2009 do 5. ledna 2010 výstavu, která seznámila návštěvníky s mikulášskými obchůzkami z poměrně odlehlých lokalit východní Moravy – z jihovalašské Horní Lidče, ze Žlutavy, z východní Hané z Karolína a ze současného Zlína. Autorka výstavy PhDr. Alena Prudká s kolektivem spolupracovníků muzea prezentovala ve výstavě právě tyto čtyři typy mikulášských obchůzek proto, že se ve všech zachovaly kromě hlavních i další, velmi staré tradiční postavy.

Největší část výstavního sálu zaujímal mikulášský průvod ze Žlutavy. V jeho čele kráčel Turek, za ním Mikuláš, anděl, panáčky s pokladničkami, smrt, družina bílých, za nimi černí (muříní) a celou sestavu uzavírali čerti. Ve žlutavské mikulášské obchůzce se zachovala řada starých tradičních prvků: instituce posla – laufra, žádání o udělení práva k obchůzce, staré masky bílých a černých (muřínů), kteří symbolizo-

Mikulášská družina z Karolína. 2010. Foto L. Tarcalová.

Masky Horní Lidče. 2010. Foto L. Tarcalová.

vali temné síly. Masky Turka je reminiscencí na turecké nájezdy na východní Moravu. Symbolické jsou jeho červené rukavice, které značí „ruce od krve“. Zajímavé je, že týden před sv. Mikulášem chodí dva až tři posli sv. Mikuláše oblečení do bílých kalhot a obutí do vysokých bot po domech, kde jsou malé děti a zapisují, co si od sv. Mikuláše děti chtějí nechat nadělit.

Druhou velkou skupinu masek ve výstavě tvořil průvod z Karolína. I zde týden před vlastní obchůzkou mikulášské družiny prochází obcí posel, který ve všech domech ohlašuje nadcházející mikulášskou obchůzku s nadílkou. U domů, kde jsou děti, si posel zaznamená přání dětí, co by chtěly dostat od Mikuláše. Mikulášské družině vévodilo postava Svatého, který má obvyklé atributy, ale navíc drží ozdobenou větvičku (symbol nového života, který se uplatňuje především v jarních obchůzkových obyčejích). Mikuláše provází andělek, smrt, dva čerti, starý a mladý, oblečení do kožichů a velkých barevných dřevěných masek s kožešinovými kuklami. Ve výstavě, stejně jako v opravdovém mikulášském průvodu, vynikala skupina čtyř mašličkovaných – černého, červeného, posla a kyrysaře. Jejich kostýmy se lišily barvou i škraboškami kryjící obličej. Masky kyrysaře s knírem a šavlí v sobě ukrývala tradiční postavu Turka. Nejdůležitější úlohu měl černý, který před obchůzkou žádá starostu obce o právo konat obchůzku.

Třetí skupinu ve výstavě tvořily průvody masek z jižního Valašska, kde jsou mikulášské obchůzky dodnes udržované v tradiční podobě. Kromě postavy Mikuláše či Svatého jsou v nich zastoupeni především čerti. Autorka zde poukázala na masky, které se v různých obcích od sebe liší právě ve svém ztvárnění. S výraznými kožešinovými maskami chodí v Horní Lidči či v Lidečku, řezanými ze dřeva ve Štítně nad Vláří, v Nedašově ve slaměných suknicích a na sobě mají zavěšené kravské zvonce, v rukách bič i pytel na vybrané obilí.

Poslední část tvořila slavnost svátku sv. Mikuláše v samotném Zlíně. Autorka poukázala nejen na souborové obcházení o svátku sv. Mikuláše v provedení souboru Kašava, ale dovolila nám nahlédnout i do baťovského Zlína v polovině 30. let 20. století.

Výstava o mikulášských obchůzkách nebyla jen nahodilou výstavou masek adventního období. Autorka, která se již delší dobu odborně zaměřuje na obřadní lidovou kulturu, věděla přesně, co má návštěvníkům ukázat. Vybrala takové tradiční jevy, které jsou silně zakotveny v jednotlivých obcích či oblastech a o jejichž podobě a funkci se ví velmi málo. Výtvarná i odborná prezentace materiálu z terénu navodila správnou mikulášskou atmosféru. Za to autorce upřímný dík.

Ludmila Tarcalová

Nechť mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů

Židovské muzeum v Praze, Galerie Roberta Guttmanna

10. prosince 2009–28. února 2010

Námět a scénář: PhDr. Dana Veselská

Narození dítěte představuje jednu z nejdůležitějších rodinných i společenských událostí napříč kulturami i náboženstvími. Nejinak tomu je i v případě židovského etnika. Za tímto účelem uspořádalo Židovské muzeum v Praze výstavu *Nechť mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů*, která se konala od 10. prosince 2009 do 28. února 2010 v prostorách Galerie Roberta Guttmanna.

Za velmi důležitý byl v židovské komunitě považován odhad pohlaví očekávaného potomka, jako i první okamžiky života dítěte, ať již se jednalo o chlapce, či děvče, s nimiž byla spojena řada magických praktik. V rámci vystavených předmětů na tuto skutečnost upozorňovalo několik tištěných, papírových a vystříhaných ochranných amuletů, obsahujících obvykle text Žalmu 121 a jména ochranných andělů.

Narodil-li se chlapec, bylo nutné zajistit v krátkém čase návštěvu tzv. mohela, muže provádějícího rituální obřízku. Samotná obřízka pak představuje v židovském prostředí velmi důležitý náboženský iniciační obřad, a tak se řada vystavených exponátů věnovala právě tomuto židovskému obřadu. Prezentovány byly jednak nástroje sloužící k vykonání samotného úkonu, poháry k obřízce, tak i textilie, které byly s tímto obřadem bezprostředně svázány, jako např. obřízkové pokrývky, synagogální opona s obřízkovým požehnáním, obřízkový obleček novorozence či pleny, do nichž bylo dítě zabaleno při obřízce. Vzácně dochované a méně známé prameny pak reprezentovaly rukopisy tzv. obřízkových matrik.

Největší pozornost však byla věnována obřízkovým plenám. Ty se obvykle používaly ke zhotovení předmětu, který chlapec při příležitosti své první návštěvy synagogy věnoval synagoze (zpravidla ve věku 3–4 let). Buď zůstala plena ve své původní čtvercové podobě, pak z ní byla zhotovena pokrývka na synagogální stůl, nebo byla rozstříhána do pruhů, které byly sešity v jeden velmi dlouhý textilní pás, sloužící jako povijan na Tóru. V obou případech byl na předmět vyší, namalován nebo vytištěn dlouhý hebrejský nápis, který identifikoval chlapce a informoval o datu jeho narození, obvykle také uváděl, kdo byl jeho otec. Ve druhé části donačního textu pak následovalo obdobné požehnání, které bylo proneseno při chlapcově obřízce.

Z území Čech, Moravy se dodnes dochovalo přes 1000 obřízkových povijanů na Tóru, 160 pokrývek a asi 70 textilií jiného typu, na nichž se vyskytuje charakteristický donační nápis informující o narození. Přes četnost dochovaných exponátů bylo

možné na výstavě představit jen její reprezentativní část. I tak je zřejmé, že nejstarší z prezentovaných textilií pocházejí ze 2. poloviny 17. století, nejmladší vystavený předmět byl pořízen těsně před 2. světovou válkou.

Povijany na Tóru a pokrývky z obřízkové pleny představují unikátní vyšívaný historický pramen zaznamenávající narození stovek židovských dětí. Vystavené exponáty také upozornily na jednu nepříliš známou skutečnost, a to že k inspiraci vyšívaných vzorů těchto židovských textilií sloužily i rostlinné motivy slovácké výšivky.

K výstavě byl vydán také velkoryse koncipovaný stejnojmenný katalog, jež předkládá výsledky téměř pětileté práce pracovníků Židovského muzea v Praze. Ti v průběhu let 2004–2009 zmapovali a sepsali všechny dostupné obřízkové textilní donace, které pocházely z území Čech a Moravy, ať už se nacházely v domácích, či zahraničních muzejních sbírkách. Samotná publikace obsahuje několik odborných studií. Jednu, která se zabývá obřady souvisejícími s narozením dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů. Zbývající tři příspěvky se věnují detailnímu rozboru specifickému předmětu – povijanu na Tóru zhotoveného z pleny, do níž byl chlapec zabalen při obřízce – mimořádného a dosud téměř neznámého pramene společenských a historických věd. Katalogová část publikace čítá takřka 1330 položek včetně překladů hebrejských donačních nápisů do češtiny. Vedle mimořádně bohaté barevné obrazové přílohy provedené na vevázaných rozklápěcích listech obsahuje publikace také rejstříky jmen a příjmení donátorů, ať už chlapců, či jejich rodičů, nebo prarodičů a rejstřík lokalit vyskytujících se v textech donací, to vše doplněno o všechny zjištěné varianty hebrejského zápisu. Všechny zájemce o židovskou problematiku seznamuje s unikátní vyšívanou *matrikou* židovských chlapců, která obsahuje záznamy z let 1668–1930.

Markéta Holubová

Veteš nebo poklad?

František Kretz a Slovácké muzeum

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

14. května 2009–20. září 2009

Námět a scénář: PhDr. Romana Habartová

Ke 150. výročí narození a 80. výročí úmrtí Františka Kretze (1859–1929), jakož i k 95. výročí založení, uspořádalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti ve dnech od 14. května do 20. září 2009 mimořádně kvalitní národopisnou výstavu. Úspěch spočíval především v prezentaci původních exponátů ze sbírek F. Kretze, které jsou v současnosti ve sbírkovém fondu Slováckého muzea. PhDr. Romana Habartová, autorka výstavy, za přispění domácích i externích spolupracovníků přistoupila k celému projektu s cítem pro sběratelskou atmosféru doby a původní způsob vystavování artefaktů.

Úvodem zprávy o výstavě se sluší krátce představit F. Kretze, jehož celoživotní práce a činnost měla téměř renesanční záběr. Výstava je věnována výsledkům Kretzova sběratelského úsilí v oblasti lidové kultury, která měla, jak dokumentovala expozice, rozhodující význam na záchranu řady národopisných dokladů. Nedílnou součástí Kretzova souboru jsou jeho fotografie dokumentující události ze života vesnického obyvatelstva Slovácka. Na počátku 20. století představovalo fotografování na moravském venkově technickou novinku. Svědčí o Kretzově prozíravosti a důvěře k možnostem fotografie především při zachycení pomíjivých okamžiků. V neposlední řadě je nezbytné připomenout kolekci uměleckých obrazů s tématy slovácké krajiny a jejího lidu.

F. Kretz se narodil v Blansku, po absolvování učitelského ústavu a krátkém působení na různých místech (například v Blansku, Jedovnici), od svých sedmadvaceti let působil na několika školách na Slovácku. V roce 1894 začal redigovat Slovácké noviny a se zvýšenou intenzitou se věnoval sběratelství. Je zajímavé, že i když se jako znalec a organizátor spolupodílel na přípravách krajinských výstav, které byly základem pro úspěch Národopisné výstavy československé v Praze v roce 1895, došlo z jeho popudu k založení muzea v Uherském Hradišti až v roce 1914. F. Kretz byl jeho prvním kustodem a ředitelem.

Provést psaným slovem výstavou *Veteš nebo poklad? František Kretz a Slovácké muzeum* je úkol poměrně náročný. Není to otázka popisu, ale především úskalí opomenutí některých z oddílů expozice či z širokého spektra souboru exponátů. Již jsem se zmínil o dobové atmosféře, která byla navozena původním výstavním mobiliářem v podobě dřevěných stolových a skříňových vitrín. Rovněž uspořádání exponátů na policích, postavením na podlahu či připevněním na stěnu, neslo znaky odporované na dobových fotografiích ve stylu oltářkové prezentace.

Pokud bych měl vycházet z dokladů lidové kultury zastoupených na výstavě jako jistého kritéria Kretzova sběratelského zájmu, musím konstatovat, že z přibližně 1000 kusů exponátů jsou nejvíce, něco kolem 450 kusů, prezentovány textilie. Kretz nevěnoval zvýšenou pozornost krojovým kompletům, sběratelsky se zajímal o výšivkou zdobené krojové součásti a obřadní textilie. Mezi unikáty sbírky patří dýnka z čepců, šatky a celé čepce. Vystavené předměty měly svou lokaci. Reprezentační kusy dokládají krásu produktů lidového výtvarného umění na výšivkách ze slováckého Dolňácka, Podluží, luhačovického Zálesí i ze slovenské strany Bílých Karpat. Unikátní koutní plachty a úvodnice pocházejí z Dolňácka, Horňácka, luhačovického Zálesí, ale i z Hané.

Druhý nejvýznamnější vystavovaný okruh, s počtem asi 270 kusů, tvořila keramika. Návštěvník si mohl prohlédnout různé typy fajánsových džbánů, talířů, mís a kropek z manufakturní produkce (Holíč) i z dílenské výroby (Modra, Vyškov aj.). Vedle určení lokality je řada artefaktů datována v rozmezí let 1770–1930.

I další skupiny vystavených předmětů dokládaly Kretzův zájem o projevy lidové výtvarné kultury, respektive o zlidovělou tvorbu. V kolekci zlidovělých religiózních plastik byla zastoupena moravská mariánská poutní místa (Křtiny, Tuřany aj.) i poutní místa v zahraničí (Vambeřice, Lurdy aj.). Pochopitelně nemohla chybět soška sv. Jana Nepomuckého. Obrázky na skle patří k charakteristickým a hodnotným projevům zlidovělého umění, na které soustředil F. Kretz sběratelskou pozornost. Na výstavě byly zastoupeny s náměty sv. Trojice, sv. Kateřina, sv. Florián, P. Marie Sedmibolestná atd. a různé provenience. Nezbytnou součástí vybavení vesnických domácností byly devocionálně zakoupené na trzích a na poutích. K nejčastějším patřily výjevy s postavami svatých pod skleněným šturcem – sv. Kateřina, sv. Florián, sv. Cecílie atd., nebo skládanky s náboženským obsahem v hranatých lahvích, například kříž s nástroji Kristova umučení, Kristus na kříži apod. Ve výstavním sále byly rozmístěny jako ukázky výzdoby nábytku malované, často též datované truhly z různých míst výroby a skříní aplikovaná sláma.

Významnou a nezastupitelnou součástí výstavy byly velkoformátové fotografie ze skleněných negativů, které F. Kretz exponoval v prvních desetiletích 20. století. Fotografoval v době, kdy dokumentované události nebyly ovlivněny nějakými scénickými úpravami. Věnoval pozornost rodinným (čepení nevěsty, 1915) i kalendářním obřadům (pouť u sv. Antonína, 1900), ale neopomíjel záběry ze všedního dne vesničanů (matka s dětmi z Kunovic, 1915). Mezi vystavenými fotografiemi byl snímek bytu F. Kretze v Královské (dnes Nádražní) ulici č. 27 z roku 1914. Stal se předlohou pro rekonstrukci pokoje se všemi dobovými reáliemi a „poklady nebo veteší“.

F. Kretz byl v kontaktu s řadou osobností politického a kulturního světa. Od malířů jako byli například J. Uprka, A. Kašpar, S. Lolek získal díla, která doplňovala celkovou atmosféru výstavy.

Ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti tak byla v letních měsících 2009 k zhlédnutí výstava, která veřejnosti představila sběratelskou i organizační práci významného regionálního činitele. Vnímavému návštěvníkovi přinesla nevšední estetický zážitek z krásy vystavených exponátů i celkové kompozice. Záměrná retrospektiva nás vrátila do doby, kdy většina vystavených předmětů nebyla jen součástí muzejních sbírek, ale byla funkční v interiérech vesnických obydlí. Domnívám se, že svou výtvarnou úrovní a zpracováním tématu mohla výstava směle aspirovat na cenu České národopisné společnosti.

Miloš Melzer

Josef Šíma – kreslíř a fotograf (1859–1929)

Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně

2. prosince 2009–22. května 2010

Kurátorka výstavy: PhDr. Helena Beráková

Etnologové jsou snad jediným společenstvím, ve kterém, když zazní jméno Josef Šíma (1859–1929), naskočí prvoplánově asociace: sběratelství a dokumentace artefaktů lidové kultury, počátky vědecké fotografie, svéráz. Teprve potom se vynoří osobnost známého malíře (Josef Šíma 1891–1971), možná ne vždy se znalostí faktu, že se jedná o otce a syna.

Josef Šíma starší je téměř klasickým reprezentantem generace kantorů-intelektuálů, kteří *brali rozum* v pohnutých 60. letech 19. století a později na vrcholu životních sil významně zasáhli do společenského kvasu 90. let a přelomu 19. a 20. století. Je příznačné, že řada z nich se angažovala při formování etnografie jako právě se etabloující společenskovední disciplíny. Tato mladá moderní generace, překypující vitalitou a nadšením (někdy nekritickým), zcela přirozeně zapojila do služeb vědy i soudobou techniku, především fotografii. Josef Šíma je ostatně i příkladem toho, že v řadě případů se propagátory fotografování stávali školení výtvarníci, kterým talent neumožňoval vyniknout jako uznávaným malířům. Dobová ateliérová fotografie o tom přináší dostatek důkazů. Na rozdíl od většiny z nich se Šíma soustředil na práci v terénu a na etnografické realie.

Výstava, kterou uspořádal Etnografický ústav Moravského zemského muzea, zprostředkovala možnost seznámit se především s kolekcí těchto vzácných Šímových snímků. Kurátorka výstavy PhDr. Helena Beráková však pojala Šímovu osobnost komplexněji. Vedle Šímy-fotografa je zde představen i Šíma-kreslíř (evidentně inspirovaný Mánesovými terénními krojovými studiemi) a sběratel a Šíma-člověk, přiblížený ukázkami z osobní korespondence, drobnými dobovými předměty a opět fotografiemi z rodinného a přátelského prostředí.

Důležitost přátelských kolegiálních kontaktů v souvislosti s etnografickými terénními výzkumy je pro Šímu typická stejně tak jako jeho osudové směřování z rodné Prahy do Brna. Profesionální spolupráce s Josefem Klvaňou (1857–1919) přerostla v příbuzenství (Klvaňa se oženil se Šímovou sestrou) a významné byly i kontakty s dalším propagátorem odborné etnografické fotografie, architektem Janem Koulou (1855–1919).

Dobový a rodinný rámec učinil pochopitelnější centrální myšlenku výstavy, prezentaci fotografických dokumentů z výzkumů, které Šíma společně s Klvaňou a Koulou realizovali v roce 1887 a 1889 (Šíma a Klvaňa).

Působení těchto snímků je téměř omračující a výborně profesionálně zvládnutá instalace je ještě zvýraznila. Nejde ani tak o to, jak kvalitně „řemeslně“ byly zpracovány a restaurovány, ale o poselství, které je v nich uloženo. Pochopitelně, že je to

vynikající dokumentace ke studiu lidového oděvu, ale fotografie jsou výmluvnější. Je to antropologický dokument v celé šíři významu toho slova. Lidé na obrazech nejsou jen nositeli kroje nebo představiteli *lidových typů*. I když je fotografové museli vzhledem k tehdejším technickým možnostem poučít a zřejmě i jistým způsobem „aranžovat“, zjevně zůstali sami sebou, důstojnými, skoro majestátními osobnostmi v archaickém oblečení a v čistém souladu s architekturou a krajinou.

Výstava, která stojí na černobílých obrazových dokumentech, patří k tomu nejtěžšímu, co muzejníci zvládají. V tomto případě byl výsledek více než zdařilý. Do výstavního katalogu Helena Beránková včlenila kvalitní odbornou studii o Šimově působení a životě, která je cenným příspěvkem k dějinám oboru.

Irena Štěpánová

Abstract

Exhibitions

The first exhibition review highlights the exhibition *On St. Nicolas Day (Na svatého Mikuláše)* opened by the Museum of South Eastern Moravia in Zlín in winter 2009-2010. The visitors were introduced to the St. Nicolas tradition in quite remote localities of Eastern Moravia – the south Wallachian Horní Lideč, Žlutava, eastern Haná, Karolín and contemporary Zlín. Very old traditional masks and characters have been preserved in the selected localities. From December 2009 until February 2010, the Jewish Museum in Prague organized an exhibition *May God Let Him Grow: A Child's Birth in the Culture and Customs of Bohemian and Moravian Jews (Nechť mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů.)* The author of the exhibition Dana Veselská presented via three-dimensional objects various aspects of preparation for the child's birth, the actual birth and the first days of a new human being's existence. Particular attention was paid to the collection of circumcision diapers. Processing of this collection has brought an interesting observation that floral motifs from the Slovacko area embroidery were an inspiration for embroidered designs of these Jewish cloths. On the marking of 150th birth and 80th death anniversary of František Kretz (1859–1929), the Museum of Moravian Slovakia in Uherské Hradiště organized an ethnographical exhibition entitled *Veteš nebo poklad? František Kretz a Slovácké museum (Junk or Treasure? František Kretz and the Museum of Moravian Slovakia)* between 14 May and 20 September 2009. Its success above all rested in the presentation of original exhibits from the collection of F. Kretz, which are now deposited in the collection of the Museum of Moravian Slovakia. An exhibition *Josef Šíma – painter and photographer (1859–1929) (Josef Šíma – kreslíř a fotograf (1859–1929))* in the Moravian Museum open since December 2009 until May 2010 presented an interesting person that dealt with documentation of traditional Moravian culture – a painter and photographer Josef Šíma. In the period of his life, he was able to make use of technology and apart from his painting work he also captured landscape realia with a photographic camera. Exhibition curator Helena Beránková conceived Šíma's personality in a more complex way (as a photographer, painter and collector, thanks to personal correspondence it was also possible to introduce Šíma as a human being).

Do čísla 1–2 *Národopisného věstníku 2010* přispěli:

Mgr. Marie BRANDSTETTROVÁ, Rožnov pod Radhoštěm (Bučiska 542, 756 61 ROŽNOV POD RADHOŠTĚM)

PhDr. Daniel DRÁPALA, Ph.D., Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 BRNO)

PhDr. Věra FROLCOVÁ, CSc., Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Brno (Veveří 97, 602 00 BRNO)

PhDr. Markéta HOLUBOVÁ, Ph.D., Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Praha (Na Florenci 3, 110 00 PRAHA 1)

PhDr. Josef JANČÁŘ, CSc., Uherské Hradiště (ul. 28. října 986, 686 01 UHERSKÉ HRADIŠTĚ)

PhDr. Jiří LANGER, CSc., Rožnov pod Radhoštěm (5. května 1551, 756 61 ROŽNOV POD RADHOŠTĚM)

PhDr. Miloš MELZER, CSc., Šumperk (Čajkovského 26, 740 00 ŠUMPERK)

† **doc. PhDr. Ladislav MLYNKA, CSc.**, Katedra etnologie a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Komenského, Bratislava, Slovensko (Gondova 2, 814 99 BRATISLAVA)

Mgr. Martin NOVOTNÝ, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno / doktorand (A. Nováka 1, 602 00 BRNO)

Mgr. Jan POHUNEK, Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, Jílové u Prahy (Masarykovo náměstí 16, 254 01 JÍLOVÉ U PRAHY)

Mgr. Libor SVOBODA, Ph.D., Ústav pro studium totalitních režimů, Praha (Siwieceva 2, 130 00 PRAHA 3)

doc. PhDr. Irena ŠTĚPÁNOVÁ, CSc., Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha (Celená 20, 116 42 PRAHA 1)

PhDr. Ludmila TARCALOVÁ, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště (Smetanovy sady 179, 686 01 UHERSKÉ HRADIŠTĚ)

PhDr. Věra THOŘOVÁ, CSc., Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Praha (Na Florenci 3, 110 00 PRAHA 1)

PhDr. Miroslav VÁLKA, Ph.D., Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 BRNO)

Mgr. Jiřina VESELSKÁ, Frýdek-Místek (Na Veselé 781, 738 01 FRÝDEK-MÍSTEK)

Mgr. Jana VIRÁGOVÁ, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno / doktorandka (A. Nováka 1, 602 00 BRNO)

Národopisný věstník XXVII (69) za rok 2010
Číslo 1–2

Vydala Česká národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR
v Praze v roce 2010

Redakce: Daniel Drápala
Jazykové korektury: Josef Štěpán
Překlad do angličtiny: Eva Románková a ASPENA spol. s r. o. Brno

Grafické zpracování, tisk: Metoda spol. s r. o. Brno

Adresa redakce: Národní třída 3, 117 20 Praha 1
www.narodopisnaspolcnost.cz

ISSN 1211-8117